

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**ABBÂSÎ HALİFESİ EBÜ'L-ABBAS
ES-SEFFÂH VE DÖNEMİ
(132-136/750-754)**

**Hazırlayan
İbrahim CEYLAN**

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Funda DEMİRTAŞ**

Yüksek Lisans Tezi

**Şubat 2015
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

İbrahim CEYLAN

İmza

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

“ABBÂSÎ HALİFESİ EBÜ’L-ABBAS ES-SEFFÂH VE DÖNEMİ (132-136/750-754)”
adlı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma
Yönergesi ’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan
İbrahim CEYLAN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Funda DEMİRTAŞ

Prof. Dr. Sebahattin SAMUR
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Başkanı

KABUL ve ONAY SAYFASI

Yrd. Doç. Dr. Funda DEMİRTAŞ danışmanlığında İbrahim CEYLAN tarafından hazırlanan “ABBÂSÎ HALİFESİ EBÜ’L-ABBAS ES-SEFFÂH VE DÖNEMİ (132-136/750-754)” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

12.../02.../2015

JÜRİ:

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Funda DEMİRTAŞ

Üye

: Prof. Dr. Şefiaddin Sevaçcı

Üye

: Doç. Dr. Muhiittin Köpürsahin

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 3/4/15 tarih ve ...07... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

07.../02.../2015

Prof. Dr. Lütfullah ÇEBECİ

ÖNSÖZ

İslam dünyasında Emevîler'in yerine Abbâsîler'in yönetimi ele geçirmesiyle idarî, askerî, siyasî ve ilmî sahalarda çok büyük değişiklikler olmuş, Abbâsîler'in iktidara geldikleri 750 yılı, İslam tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olmuştur.

Emevîler, içinde birçok milleti barındıran geniş bir coğrafyada hüküm sürmekteydi. Ancak Emevî halifelerinin yaklaşık bir asır kadar devam eden idarelerinde idarî ve iktisadî bakımdan uygulamış oldukları, bütün milletlerin eşitliği ilkesine dayanmayan, Arap unsurların üstün tutulduğu politikalar, mevâlî adı verilen gayr-ı Arap unsurların yönetime karşı ciddi tepkilerinin oluşmasına yol açtı. Bu uygulanan politikalar, Emevî iktidarından kurtulmak için farklı düşünce ekollerine sahip grupların isyan hareketlerine neden oldu. Geneli başarısız olan bu isyan hareketleri, Emevîler tarafından bastırıldı. Bütün bu gelişmeleri en verimli şekilde değerlendirenler ise, ismini Hz. Muhammed'in amcası Abbas b. Abdülmuttalib'den alan Muhammed b. Ali önderliğindeki Abbâsîler oldu.

Abbasoğulları'ndan Muhammed b. Ali önderliğinde Emevî iktidarına karşı gizlice başlatılan, sonra da Ebû Müslim gibi büyük bir liderin katılımıyla ivme kazanan ihtilâl hareketi başarıyla sonuçlandı ve yaklaşık 32 yıl kadar süren bir mücadelenin ardından Emevî Devleti tarih sahnesindeki yerini Abbâsîler'e bıraktı.

İhtilâlin ardından halife olan Ebü'l-Abbas'ın hilâfeti, Abbâsî Devleti'nin kuruluşunun gerçekleştiği yaklaşık beş yıllık bir dönemi ihtiva etmiş, Ebü'l-Abbas, kısa süren yönetimi esnasında bir taraftan yeni devleti tesis etmeye çalışırken bir taraftan da dahilî güvenliği sağlamakla meşgul olmuştur.

Çalışmamızın amacı, bir ihtilâl hareketi sonucunda iktidar olan Abbâsîler'in kuruluşunu ve bu kuruluş aşamasını başarıyla yöneten Ebü'l-Abbas ve dönemini, İslam tarihindeki dönüm noktalarından biri olması açısından izah etmeye çalışmaktır.

Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın kaynaklarının tanıtımı ve kuruluşundan Ebü'l-Abbas dönemine kadar Emevî Devleti tarihine genel bir bakış yer almaktadır. Birinci bölümde, Abbâsî ihtilâlinin oluşum süreci ve bu sürecin aşamaları incelenmektedir. İkinci bölümde, Ebü'l-Abbas'ın

doğumu, hayatı ve halife oluşu işlenmiştir. Üçüncü bölümde ise Ebü'l-Abbas dönemi siyasi gelişmeler, çeşitli isyanlar ve bu dönemde meydana gelen dış olaylar ile Ebü'l-Abbas'ın şahsiyeti ve ölümü anlatılmaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise araştırmada ulaşılan sonuçlar kısa ve özlü bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Çalışmamızda yardımlarını esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Funda DEMİRTAŞ'a, görüşlerine başvurduğum hocalarıma ve tavsiyelerinden yararlandığım Yrd. Doç. Dr. Kadir KAN'a ve İnönü Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Fethullah ZENGİN'e teşekkürlerimi sunarım.

İbrahim CEYLAN
KAYSERİ 2015

ABBÂSÎ HALİFESİ EBÜ'L-ABBAS ES-SEFFÂH VE DÖNEMİ

İbrahim CEYLAN

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Şubat 2015
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Funda DEMİRTAŞ**

KISA ÖZET

Abbasoğulları'ndan Muhammed b. Ali önderliğinde Emevî iktidarına karşı gizlice başlatılan, sonra da Ebû Müslim gibi büyük bir liderin katılımıyla büyük bir ivme kazanan ihtilâl hareketi başarıyla sonuçlanmış ve yaklaşık otuz iki yıl kadar süren bir mücadelenin ardından Emevî Devleti tarih sahnesindeki yerini Abbâsîler'e bırakmıştır. Abbâsîler'in ilk halifesi olan Ebü'l-Abbas yaklaşık beş yıllık halifeliği süresince ancak dahili istikrarı ve sınır güvenliğini sağlamakla meşgul olmuştur. Bunun sonucunda Endülüs toprakları hariç olmak üzere daha önce Emevîler'in sahip olduğu bütün beldelerde sükuneti sağlayarak buraları merkezî idareye bağlamıştır. Merkezi otoriteye karşı çıkan isyanları bastırma gayreti Ebü'l-Abbas döneminde ilim, fikir ve imar faaliyetlerindeki gelişmelere de engel olmuştur. Yine Ebü'l-Abbas döneminde gerçekleşen gelişmelerden biri de hükümet merkezini Şam'dan Irak'a taşınması olmuştur. Ayrıca Müslümanlar'ın Çinliler'i yenilgiye uğrattığı Talas Savaşı da bu dönemde gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abbâsîler; Halife; Ebü'l-Abbas; ihtilâl.

AN ABBASİD CALİPH EBÜ'L-ABBAS ES-SEFFÂH AND HIS PERIOD

İbrahim CEYLAN

**Erciyes University, Institute of Social Sciences
M.Sc. Thesis, February 2015
Supervisor: Assist. Prof. Funda DEMİRTAŞ**

ABSTRACT

The revolytion movement which was started sacretly against Umayyad Dynasty in the leadership of Muhammed b. Ali who is from Abbasids and then gained speed with the attadancy of such a great leader Ebu Muslim was resulted in success and Umayyad Dynasty left his stage of history to Abbasids after the fight which was nearly lasted 32 years.

The first Calips of Abbasids Ebü' l-Abbas only dealt with protection of the continued stability and border security in his 5 years Calips period. With the result of this, except Andalusia Landings , he provided tranquility in all Umayyad ' s states and connected them central auththority. The struggle against to the revolts to the central authority prevented the improvements of science, thoughts and zoning facilities in Ebü' l Abbas period. And again one of the developments happened in Ebü' l Abbas period was movement of goverment headquarter from Damascus to Iraq .Besides, the Talas war which Muslims defeated chinese, took place again in this period.

Keywords: Abbasids; Caliph; Ebü'l-Abbas; revolytion

İÇİNDEKİLER

ABBÂSÎ HALİFESİ EBÜ'L-ABBAS ES-SEFFÂH VE DÖNEMİ (132-136/750-754)

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI	ii
KABUL ve ONAY SAYFASI	iii
ÖNSÖZ	iv
KISA ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
II. EBÜ'L-ABBAS ÖNCESİ EMEVÎ DEVLETİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

ABBÂSÎ İHTİLÂLİ

I. İHTİLÂLİN ARKA PLANI	11
II. İHTİLÂL DÜŞÜNCESİ	14
A. İHTİLÂL DÜŞÜNCESİNİN OLUŞMAYA BAŞLAMASI	14
1. Abbâsî Ailesi	14
2. Muhammed b. Ali'nin Ebû Hâşim'den Hilâfet Haklarını Devralması	16
3. İhtilâlin Merkezleri: Horasan, Humeyme ve Kûfe	17
4. İhtilâlin Organizasyon Safhası	19
III. İHTİLÂLDE GİZLİ DAVET DÖNEMİ (100-127 / 718-745)	20
A. Horasan'a İlk Dâilerin Gönderilmesi	19
B. Bukeyr b. Mahan'ın Kûfe'ye Lider Oluşu	22
C. Hıdaş (Ammâr b. Yezîd) Olayı	23
D. Ebû Müslim'in Harekete Katılması ve Gizlilik Döneminin Sona Ermesi	26

1. Ebû Müslim'in Kökeni	26
2. Ebû Müslim'in Horasan'a Lider Olarak Atanması ve Süleyman b. Kesir'le Mücâdelesini	27
IV. İHTİLÂL ÖNCESİ GERÇEKLEŞEN İKİ OLAY	31
A. Ebvâ Toplantısı	31
B. Abdullah b. Muaviye İsyanı	32
IV. İHTİLÂLDE ALENÎ DÖNEM (745-749) VE ABBÂSÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞU	33
A. İhtilâlin Kitleleri Harekete Geçirmesi	33
B. Emevî ve Abbâsî Ordularının Savaşı	35
1. Nasr b. Seyyar ve Abbâsî Kuvvetleri Arasındaki Savaş	35
2. Merv ve Diğer Horasan Bölgelerinin Ele Geçirilmesi	37
3. Kûfe'nin Ele Geçirilmesi ve Ebû Seleme'nin Vezir olması	39
C. İmam İbrahim'in Vefâtı ve Hilâfet Hakkının Ebû'l-Abbas'a Verilmesi	39
D. Ebû Seleme'nin Hilâfeti Ali Evlâdına İntikal Ettirme Teşebbüsleri	41

İKİNCİ BÖLÜM

EBÜ'L-ABBAS VE HALİFE OLUŞU

I. DOĞUMU VE HALİFELİK ÖNCESİ HAYATI	45
A. Doğumu ve Nesebi	45
B. Veliht Tayin Edilişi	46
C. Ailesi	47
II. HALİFE OLUŞU	47
III. SON EMEVÎ HALİFESİ MERVÂN B. MUHAMMED'İN ÖLÜMÜ VE EBÜ'L-ABBAS'IN RESMEN HALİFE OLMASI	51
A. Son Emevî Halifesi Mervân b. Muhammed'in Zap'ta Yenilmesi	51
B. Mervân b. Muhammed'in Ölümü	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EBÜ'L-ABBAS DÖNEMİ

I. İÇ OLAYLAR	56
A. Emevîler'den İntikam Alınması	56
B. Emevîler'in Irak Valisi İbn Hübeyre'nin Vâsıt'ta Kuşatılması	58
C. Ebû Seleme'nin Öldürülmesi	59
D. Süleyman b. Kesir'in Öldürülmesi	61
E. Ebû Ca'fer ve Ebû Müslim'in Haccı	63
II. MERKEZÎ OTORİTEYE KARŞI MEYDANA GELEN İSYANLAR	64
A. Emevîler'in Gerçekleştirdiği İsyanlar	64
1. Habîb b. Mürre İsyanı	65
2. Abdullah Ebü'l-Verd ve Şamlılar'ın İsyanı	65
3. Musul Halkının Katledilmesi	66
B. Hâricîler'in Gerçekleştirdiği İsyanlar	67
1. Bureyke el-Hâricî Ayaklanması	67
C. Diğer İsyanlar	68
1. Bessâm b. İbrahim İsyanı	68
2. Mansûr b. Cumhur İsyanı	69
III. DIŞ OLAYLAR	71
A. Bizanslılar'ın Malatya'yı Ele Geçirmesi	71
B. Talas Savaşı	72
1. Talas Savaşı Öncesi Genel Durum	72
2. Talas Savaşı ve Sonuçları	73
IV. EBÜ'L-ABBAS'IN "SEFFÂH" LAKABIYLA ANILMASI	75
V. EBÜ'L-ABBAS'IN ŞAHSİYETİ VE ÖLÜMÜ	77
SONUÇ	81
BİBLİYOGRAFYA	83
ÖZGEÇMİŞ	89

KISALTMALAR

b.	: İbn (oğlu)
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: Çeviren (Tercüme eden)
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
EÜSBE	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EKEV	: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
EÜİF	: Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
haz.	: hazırlayan
km.	: kilometre
ö.	: ölümü
s.	: sayfa
ts.	: tarihsiz
terc.	: tercüme eden
thk.	: tahkîk
vd.	: ve devamı

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamız esnasında en fazla yararlandığımız kaynaklardan biri, İslam tarihi'nin temel kaynaklarının başında gelen Taberî'nin (ö.310/922) *Târîhu'l-Ümem ve'l Mülûk* adlı eseri olmuştur. Müellif, eserinde Abbâsî ihtilâl hareketinin kaç yılında, nasıl başladığı, geçirdiği aşamaları ve bu hareketin etkinlik merkezleriyle liderlerinin kimler olduğu ile ilgili gelişmeler hakkında bizleri aydınlatmaktadır. Yine müellif bu eserinde, Abbâsîler'in (132-656/749-1258) iktidara gelişi ve ardından Ebü'l-Abbas (749-754) dönemi olayları hakkında da bizlere geniş bilgiler vermektedir. Bu bilgileri verirken de baştan beri izlemiş olduğu üsluptan ayrılmamış, olayları kronolojik sıraya göre aktarmıştır. Ağırıklı olarak siyasî ve askerî olayları zikretmiştir. Ancak burada anlatılan bilgiler tenkit süzgecinden geçirilmediği için yüzeysel kalmıştır.

Taberî'deki rivâyetlerden kendince sağlıklı olanları seçip nakletmesi yönüyle onun özeti durumunda bir eser ortaya koyan, İbnü'l-Esîr'in (ö.630/1232) *El-Kâmil fi't Târih'i* de çalışmamızda en fazla yararlandığımız diğer bir kaynak olma özelliğine sahiptir. O, bu eserinde Abbâsîler'in kuruluş mücadelesiyle ilgili muhtelif haberleri uyumlu hale getirmeye özen göstermiş ve boşlukları başka kaynaklarla doldurmaya çalışmıştır. Eserde olaylar, kronolojik bir sistem içerisinde anlatılmış, her yıla ait olarak verilen rivâyetlerin sonunda o yılda gerçekleşen önemli olaylar da alt başlıklar halinde verilmiştir. İbnü'l-Esîr bu eserinde Ebü'l-Abbas'ın halifelikten önceki hayatı hakkında bilgi vermemektedir. Ancak müellif, Ebü'l-Abbas dönemiyle ilgili siyasî ve askerî olaylar hakkında bolca bilgiler vermesine karşılık, malî ve sosyal konularla ilgili yüzeysel bilgiler vermeyi tercih etmiştir. Ayrıca bu eser, Taberî'nin aksine Ebü'l-Abbas döneminde Emevîler'e karşı yürütülen intikam faaliyetleri konusunda bizleri bilgilendirmektedir. Yine İbnü'l-Esîr'in Ebü'l-Abbas döneminde özellikle merkeze uzak

bölgelerde, merkezî otoritenin zayıflamasının bir sonucu olarak ortaya çıkan isyanlar hakkında verdiği bilgiler çalışmamıza ışık tutmaktadır.

Belâzürî, (ö.279/892) *Ensâbu'l-Eşraf* adlı eserinde Abbas b. Abdülmuttalip ve çocukları, Abbâsî ihtilâl hareketinin ortaya çıkışı, ihtilâlin merkezleri, Ebû Müslim'in ihtilâl hareketine katılması, Abbâsî Devleti'nin kuruluşu, ardından Ebü'l-Abbas dönemi ve bu dönemde ortaya çıkan isyanlar ile ilgili verdiği bilgiler noktasında sıkça başvurulan kaynaklardan biri olmuştur.

İstifade edilen bir diğer kaynak ise Yakubî (ö.283/897)'nin kaleme aldığı *Târihu'l Yakubî'* dir. Yakubî, bu eserde Abbâsî ihtilâlinin oluşumu ve Ebü'l-Abbas'ın kısa süren halifeliğiyle ilgili bilgileri kronolojik sıra içerisinde sunması çalışmamız için kolaylık sağlamaktadır.

Çalışmada yararlandığımız eserlerden biri de Mes'ûdî'nin (ö.346/957) *Murûcu'z-Zeheb* adlı eseri olmuştur. Mes'ûdî, konular bakımından zengin, fakat tertip açısından tam bir düzen içerisinde olmayan bu eserde Ebü'l-Abbas döneminde cereyan eden bazı olaylar hakkında verdiği bilgilerle çalışmamıza ışık tutmuştur. Ayrıca bu eserde Ebü'l-Abbas'ın kişiliği ve ailesi hakkındaki bilgilere de yer verilmiştir.

Hatîb el-Bagdâdî (463/1070)'nin *Târihu Bagdâd* ile Zehebî'nin (ö.709/1374) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* adlı eserleri de Ebü'l-Abbas'ın doğumu, ailesi, Kûfe'de halife ilan edilmesi hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Makdîsî'nin,(ö.490/1096) *Kitabu'l-Bed ve't-Tarih* adlı eserinde başta Abbasoğulları'nın kısa bir biyografisine yer verilmiştir. Müellif, bu eserde özellikle Abbâsî davetinin oluşumu, kitleleri harekete geçirmesi, Ebû Müslim ve Ebû Seleme gibi ihtilâlin lider özellikli kişilerin davete olan aktif katkıları hakkında özet bilgiler vermektedir. Bu eserde Ebü'l-Abbas döneminde gerçekleşen siyasî ve askerî olaylar da ayrıntıya girilmeden anlatılmaktadır.

İbnü'l-Cevzî'nin (ö.597/1201), biyografi ağırlıklı *el-Muntazam* adlı eserinde Abbâsî davet sürecinde meydana gelen gelişmeler ile bu davetin başarılı sonuçlanmasında katkısı bulunan lider kişiler ve Emevîler'e karşı yürütülen intikam faaliyetleri hakkında

bol miktarda bilgi yer almaktadır. Bu bilgilerin çoğunu Taberî'den nakleden müellif okuyucuya olayları kronolojik bir sistem içerisinde aktarmaktadır.

İbn Tiktakâ'nın (ö.709/1309), *el-Fahrî fi'l-âdâbi's-Sultâniyye ve'd-düveli'l-İslamiyye* adlı eserinde de Ebü'l-Abbas'ın halifeliği döneminde gerçekleşen olaylar ve bu dönemde yaşamış önemli şahısların hayatları hakkında verilen bilgiler ayrıntıya girilmeden anlatılmaktadır.

Araştırmamızla ilgili temel kaynaklar arasında yer alan eserlerden bir diğeri de İbn Kesîr (ö.774/1372)'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eseridir. İbn Kesîr, kronolojik olarak anlattığı olaylar hakkında şahsî yorumlarda da bulunur. Onun bu eserinde Abbâsî daveti ve bu davet için gönderilen propagandacılarla, Ebü'l-Abbas döneminde gerçekleşen askerî ve siyasî olaylar hakkında ayrıntılı bilgi bulmak mümkündür. Eserde Ebü'l-Abbas ve döneminin önemli şahsiyetlerinin biyografileri de anlatılmaktadır

Suyûti'nin (ö.911/1505) *Tarîhu'l Hulefâ* adlı kitabında, Abbâsî halifelerinin biyografileri önemli yer tutmuştur. Suyûti, farklı kaynaklardan elde ettiği bilgileri derlediği bu eserinde Ebü'l-Abbas'ın hayatıyla ilgili özet bilgiler vermekte olup, özellikle de Ebü'l-Abbas'ın şahsiyeti ve az da olsa ailesiyle ilgili kısa fakat önemli bilgiler aktarmaktadır.

Tezimizle ilgili bu ana kaynakların yanında, bütünüyle Abbâsî Devleti tarihini konu alan çalışmalar arasında yer alan müellifi meçhul olan, *Ahbaru'd-Devleti'l- Abbâsîyye*, çalışmamızla alakalı asıl kaynaklardan olan ve içerdiği bilgiler detaylı olmasa da rivâyetlerle tezimizi anlamlı kılan Dîneverî'nin (ö.282/895) *Ahbâru't-Tivâl'i*, Ebü'l-Abbas dönemindeki olayları yıllara göre tasnif etmesinden dolayı araştırmamızla ilgili kolaylık sağlayan Halife b. Hayyât'ın (ö.240/854) *Târîh'i*, Tabâkât ve Ensâb'la ilgili eserlerden İbn Kuteybe'nin (ö.276/889) *el-Meârif'i*, çalışmamızda kullanılan diğer kaynaklardır. Ayrıca Yâkût el-Hamevî (ö.626/1229)'nin *Mu'cemü'l-Büldân* ve Dîneverî'nin *Ahbâru't-Tivâl* adlı eserleri, çalışmamız esnasında yer isimlerinin tespiti konusunda sıkça kullandığımız coğrafya kaynaklarındandır.

Son olarak çalışmamızda, günümüz eserlerinden de sıkça yararlanılmakla beraber, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi gibi başucu eserler, tezimize önemli katkılar sağlamıştır.

II. EBÜ'L-ABBAS ÖNCESİ EMEVÎ DEVLETİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Emevî Devleti, Hulefâ-i Râşidin döneminin ardından Muaviye b. Ebû Süfyan (42-61/661-680) tarafından Dımaşk merkezli olarak kurulmuş ilk Arap hânedan devletidir. Devlet adını kurucusunun mensubu bulunduğu Ümeyyeoğulları kabilesinden almıştır. İlk üç halife bu soyun Süfyânî, geri kalanları ise Mervânî kolundandır.¹

Emevî Devleti'nin kurucusu Muaviye b. Ebû Süfyan, Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olup, daha sonra Hz.Peygamber'in kâtipleri arasına katıldı. Hz. Ömer'in hilâfeti zamanında da Şam bölge valiliğine getirildi². Hz.Osman'ın halifeliği sırasında Muaviye, 24/645 yılında Suriye valiliğine atandı ve 35/656 yılına kadar bu görevini sürdürdü. Hz.Osman'ın şehit olmasından sonra Muaviye ve Şam halkı, diğer bölgelerin halife olarak biât ettikleri Hz.Ali'ye biât etmediler. Hz.Osman'ın öldürülmesinden onu sorumlu tuttular.³ Cemel (36/656) ve Siffin (37/657) savaşlarından sonra ortaya çıkan Tahkim olayı⁴ da problemleri tam olarak çözemedi. Hz.Ali 40/660 yılında şehit edildikten sonra oğlu Hasan b. Ali'nin hilâfetten ferâgat etmesi üzerine Muaviye 41/661 yılında Emevî Devleti'ni kurup başına geçti. Böylece yeni bir dönem başlamış oldu.⁵

Muaviye'nin hilâfet makamına geçmesiyle İslam tarihinde yeni bir dönem başladı. Hilâfetin saltanata dönüşmesi olarak tanımlanan bu değişiklik, onun ilk dört halifenin seçilme usüllerinden farklı olarak, yakın akrabası Hz. Osman'ın kanını bahane ederek başlattığı kabilecilik yönü ağır basan bir mücâdeleyi kılıcının kuvvetiyle kazanması neticesinde ortaya çıktı. Muaviye belirli şartlarla Hz. Hasan'ın da desteğini alarak "birlik yılı" adı verilen 41/661'de ülkenin tamamını hâkimiyeti altında topladı.⁶

Muaviye ülkede siyasî istikrarı sağladıktan sonra uzun süreden beri durmuş olan fetihleri yeniden başlattı. Öncelikli olarak Arap topraklarını sürekli bir şekilde tehdit

¹ İbrahim Sarıçam, *İslam Öncesinden Abbâsîlere Kadar Emevî- Hâşimi İlişkileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s.287; İsmail Yiğit, "Emevîler", Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1995, XI, s. 87

² İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer ed-Dimeşkî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Dr. Abdullah b. Abdülmuîn et-Türkî, Mısır 1998, XI, s. 396.

³ İbn Kesîr, XI, s. 415.

⁴ Tahkim olayı hakkında bkz. Ahmet Önkal, "Tahkim Olayı Üzerine Bir Değerlendirme", *İstem*, 2003, Yıl 1, Sayı 2, s. 33-68

⁵ Geniş bilgi için bkz: İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b.Ebû Süfyan*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1990, s.99-179; Sarıçam, s. 267-304; Halife b. Hayyât, *Tarihu'l Halife b. Hayyât, Tarih*, (trc.Abdulhalik Bakır), Ankara 2001, s. 203.

⁶ Yiğit, "Emevîler", s. 89.

eden Bizans ve Ermenistan üzerine ordular gönderdi. Muaviye döneminde en önemli Bizans seferi ise İstanbul'un muhasarası oldu. Bu harekâtın diğer semeresi ise Batı Anadolu'da bazı şehirlerin fethedilmesi oldu. Yine bu dönemde Horasan ve Afrika'da daha önce ele geçirilmiş ancak zamanla kontrolü kaybedilmiş olan pek çok beldenin yeniden itaat altına alınması sağlandı. Buna ilave olarak her iki cephede yeni beldeler Müslümanlar'ın hakimiyetleri altına girdi. Böylece Muaviye, sadece bir hânedan devletinin değil, aynı zamanda Hz. Ömer'den sonra İslam hilâfetini ikinci olarak yeni baştan kuran bir devlet başkanı olmuştur.⁷

Muaviye b.Ebû Süfyan'ın önemli icraatlarından biri ve İslam tarihi boyunca kalıcı olanı ise oğlu Yezîd'i kendisine veliahd tayin ederek idarede saltanat usulünü başlatmış olmasıdır. Hedefini gerçekleştirmek için öncelikli olarak siyâsî alt yapıyı hazırlayan Muaviye, Hicaz'da yaşayan ashâb çocuklarının itirazları istisnâ olmak üzere bütün eyaletlerden oğlu adına biât almayı başarmıştır.⁸ Babasının ölümünden sonra hilâfete geçen Yezîd (61-64/680-683), yeniden biât sağlama girişimlerini tamamlayamadan ölmüştür. Ancak bu süreçte Kербela hâdisesi⁹ (61/681), Medine'nin işgal ve Mekke'nin muhasara edilmesi gibi Müslüman kamuoyunda derin yaralar açan ve etkileri uzun yıllar devam eden olaylar yaşanmıştır.¹⁰ Yezîd'den sonra oğlu Muaviye b.Yezîd çok kısa süre devlet başkanlığında kaldıktan sonra vefat etmiş, onun ölümüyle birlikte Emevî hânedanında Süfyânîler'in iktidarı sona ermiştir.¹¹

Muaviye b.Yezîd'in ölümünden sonra Mervân'ın (64-66/683-685) iş başına gelmesiyle, Güneyli-Kuzeyli Araplar ya da Kelbîler-Kaysîler şeklinde isimlendirilen kabileler arasındaki denge politikası bozulmuş, aralarında ciddi çatışmalar çıkmış, Mervân, veliahtlık konusunda önemli bir değişiklik yaparak birden çok veliaht tayin etmiş ve bundan sonra halîfelik, Emevîler'in yıkılışına kadar onun soyunda kalmıştır.¹²

⁷ Philip K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslam Târîhi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1995, II, s.308 vd.

⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Taberî Târîh'ul Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l Fadl İbrahim, Mısır 1968, V, s. 301-307; İbnü'l-Esîr Ebû'l-Hasen, İzzuddin, *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-XI, Beyrut 1987, III, s.349-355; Sarıçam, s. 307-334

⁹ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, Komisyon, İstanbul, 1989, II, s.323-329; Hasan, İbrahim Hasan, *Siyasal, Dinî ve Kültürel İslam Târîhi*, (trc.İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1985, II, s. 293 vd.

¹⁰ Adnan Demircan, *İslam Târîhi'nin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s. 313-323.

¹¹ Mehmet Ali Kapar, "Muaviye b. Yezîd," *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, s.336

¹² Taberî, III, s. 530-53; İrfan Aycan, "Mervân I", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, s.227

Babası Mervân'ın ölümünden sonra 65/685'te iktidara gelen Abdülmelik (66-86/685-705), 21 yıllık halîfeliğinde devlet yönetiminde birçok reforma imza atmış, iç karışıklıkları ortadan kaldırarak İslam dünyasında birliği sağlamış, Kuzey Afrika'yı yeniden hâkimiyet altına almış ve Bizans'a üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Öldüğü zaman oğlu Velîd'e Atlas Okyanusu'ndan Ceyhun Nehri'ne kadar uzanan siyâsî, askerî ve idârî bakımdan sağlam bir devlet bırakmıştır.¹³

Emevîler'in en büyük hükümdarı olarak gösterilen Abdülmelik, iktidarının büyük bir kısmını, ülke bütünlüğünün yeniden sağlanması, ülkenin değişik bölgelerinde ortaya çıkan isyanların bastırılması ve bunlardan fırsat buldukça da fetih hareketlerinin düzenlenmesi gibi işlerle tamamladı. Onun döneminin önemli bir özelliği de Muaviye b. Ebû Süfyan'ın başlatmış olduğu kurumsallaşma faaliyetlerinin daha da geliştirilmesi oldu. Bu noktada Abdülmelik'in getirdiği önemli yenilikler Emevî Devleti adına ilk İslam parasının bastırılması, ülkede nüfus sayımının yapılması, vergi sisteminin yeniden düzenlenmesi, Kur'ân-ı Kerim'in noktalanması ve harekelenmesi ve o döneme kadar bölgesel dillerde tutulmuş olan divan kayıtlarının Arapça'ya çevrilmesidir. Bu adımlar aynı zamanda Emevîler döneminde devletin kurumsal kimliğinin İslamlaştırılmasıyla birlikte Araplaştırılmasını da sağlamıştır.¹⁴

Babasından kudretli bir devlet devralıp, babasının tayin ettiği valileri değiştirmeyen ve İslam tarihinin üçüncü büyük fetih hareketini başlatan Velîd b. Abdülmelik (86-96/705-715) zamanında Buhârâ ve bütün Türkistan fethedilerek Çin sınırlarına dayanılmış, Sind şehri alınarak bazı Hind şehirleri ele geçirilmiş, Anadolu üzerine birçok sefer düzenlenerek Ankara, Bursa, Amasya, Trabzon ve Üsküdar'a kadar ulaşılmış, Tarık b. Ziyâd'ın eliyle Endülüs fetholunmuştur. Velîd b. Abdülmelik döneminden başlayıp Hişâm b. Abdülmelik'in (105-125/724-743) hilâfetinin sonuna kadar olan dönem genel olarak Emevî tarihinin altın çağı, zirvesi olarak değerlendirilmiş, bu zirve dönemini Abdülmelik'in halîfeliği ile başlatanlar da olmuştur.¹⁵

¹³ Hakkı Dursun Yıldız, "Abdülmelik b. Mervân" *DİA*, İstanbul, 1988, I, s.270

¹⁴ Nesimi Yazıcı, *İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s.5 vd.; Julius Welhausen, *Arap Devleti ve Suku*, Terc. Fikret Işıltan, Ankara, 1963, s.105; Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (Abbâsiler Dönemi)*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2013, s.162-163

¹⁵ Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer Ya'kûbî Vehb ibn-i Vâdih, *Târîhu-Ya'kûbî*, Dâru's Sadr, Necef 1939 II, s. 197; Nuri Ünlü, *Anahatlarıyla İslam Tarihi, (Başlangıçtan 1918'e Kadar)*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1984, s. 96.

Velîd b. Abdülmelik'in ölümünün ardından iktidara gelen kardeşi Süleyman b. Abdülmelik (96-99/715-717) zamanında kabilecilik anlayışı devlet idaresine hâkim olmuştur. Süleyman, öncelikli olarak devlet kadrolarını değiştirmekle işe başlamış, ardından bazı komutan ve valileri cezalandırmıştır. Bu durum hem dış politikada duraklamaya hem de kabileler arası iç çatışmalara sebep olmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen en önemli dış politik gelişme ise hazırlıkları kardeşi Velîd zamanında tamamlanan ordunun, İstanbul'u kuşatmasıdır (99/717). Bir yıl süren bu kuşatma esnasında önemli kayıplar veren İslam ordusu Süleyman b. Abdülmelik'in yerine geçen Ömer b. Abdülazîz'in emriyle geri çekilmek zorunda kaldı.¹⁶

Süleyman b. Abdülmelik'ten sonra halife olan Ömer b. Abdülazîz (99-101/717-720), ilk olarak İstanbul'u kuşatmakta olan Emevî ordusunu geri çağırıştır. Ömer b. Abdülazîz saraydaki lüks eşyaları Beyt'ül-mâl'e koydurması, köle ve câriyeleri azât etmesi, halktan biri gibi yaşaması ve hutbelerde sadece halifeler için yapılan duayı halk için okunan umumî duaya çevirmesi gibi uygulamalarıyla Emevîler'in geleneksel saltanat görüntülerine son verdi. Ömer b. Abdülazîz, halka zulmeden ve halk tarafından sevilmeyen vali ve diğer önemli devlet memurlarından büyük bir kısmını görevinden alarak yerine bilgili, dindar, dürüst ve güvenilir kimseleri atadı. Halifeliği İslam kuralları çevresinde yürütmeye çalışan Ömer b. Abdülazîz, uygulamalarında esas almak için Hz. Ömer'in yönetimiyle ilgili karar ve icraatları hakkındaki belgeleri topladı. Meşhur âlimleri kendisine danışman seçti. Ayrıca çeşitli vilâyetlerdeki âlimlere mektuplar yazarak onların tavsiyelerini istedi.¹⁷

Ömer b. Abdülazîz'den sonra yönetime geçen Yezîd b. Abdülmelik (101-105/720-724) her ne kadar selefinin yolundan gitmek istemişse de, Ömer b. Abdülazîz'in ülke dahilinde takip etmekte olduğu barışçıl politikaları tamamen değiştirip, sükûnetin bozulmasında başlıca âmil olmuş, onun bu siyaseti Emevî hânedanının yıkılmasında da mühim bir rol oynamıştır.¹⁸

Hişâm b. Abdülmelik (105-125/724-743), Emevî Devleti'nin Muaviye ve Abdülmelik'ten sonraki üçüncü büyük halifesi kabul edilmiştir. O, dağılmış olan siyasî

¹⁶ Taberî, IV, s. 59; Ya'kubî, II, s. 210.

¹⁷ Yiğit, "Ömer b. Abdülazîz", *DİA*, İstanbul 1996, XXXIV, s. 53; Ahmed Ağırakça, *Ömer İbn Abdülazîz*, Akdem Yayınları, İstanbul 1984, s. 294.

¹⁸ İbn Kesîr, XIII, s. 160; Hakkı Dursun, Yıldız "Yezîd b. Abdülmelik", Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, 1986, XIII, s. 411.

ve iktisadî dengeleri yeniden sağlamıştır. Ancak geçmişten gelen ve gittikçe de gücünü artıran kabile savaşları ve mevâlîye yüklenen yeni vergiler yönetime karşı hoşnutsuzluğa hatta isyanlara sebep olmuştur. Özellikle bu dönemde Maveraünnehir ve Kuzey Afrika’da, önü alınamaz ayaklanmalar başladı. Başlangıç döneminde sağlanan istikrar, yerini bir süre sonra karışıklığa bıraktı. Dönemin en önemli dış gelişmelerden biri ise Endülüs’teki Müslümanlar’ın Frank ordularına yenilmeleridir. Böylece Müslümanların Avrupa’daki ilerlemeleri son buldu.¹⁹

Hişâm b. Abdülmelik’ten sonra yerine geçen Velîd b.Yezîd (125-126/743-744) döneminde istikrarsızlık artarak devam etmiştir. Onun eğlenceye düşkünlüğü sebebiyle devlet meselelerine ilgisizliği Hişâm b. Abdülmelik döneminin sonlarına doğru etkisini göstermeye başlayan karışıklıkların şiddetini daha da artırmasına neden oldu. Velîd b.Yezîd’in, Hişâm b. Abdülmelik’in titizlikle korumaya çalıştığı hazineyi, hesapsız harcamalarından dolayı tüketmesi de ülkenin ekonomik dengesini altüst etti. Bu durum ülkede geniş halk kesimlerinin büyük tepkisine neden oldu. Bunu fırsat bilen Yezîd b.Velîd, gerçekleştirdiği darbeyle halifelik makamını ele geçirdi.²⁰

Bir ihtilâl sonucunda devlet başkanı olan Yezîd b.Velîd (126/744), halifeliği döneminde Ömer b.Abdülaziz’in yönetim anlayışını örnek alacağını ilan etti²¹. Ancak onun dönemindeki şartlar tamamen farklıydı. Her şeyden önce kabileler üstü bir yönetim sergilemesi mümkün değildi. Zira o Yemenli halkın desteği ile bir ihtilâl gerçekleştirmişti. Onlara vefa borcunu ödeyebilmek için yönetim kademelerine Yemen asıllıları yerleştirdi. Yönetime gelmesinden kısa bir süre sonra ölünce hedeflerini gerçekleştirme fırsatı bulamadı. Onun döneminde baş gösteren birçok isyan ve karışıklıklar Abbâsî davetçileri tarafından iyi birer malzeme olarak kullanıldı.²² Ardından yerine kardeşi İbrahim b.Velîd geçti. Ancak onun devlet başkanlığını Kays kabilelerinin desteğini alan Mervân b. Muhammed kabul etmedi. Yönetime karşı isyan başlatarak kısa süre içinde Emevî Devleti’nin yeni halifesi oldu.²³

¹⁹ İbn Kesîr, XIII, s. 17;Yazıcı, s. 10-11; Ünlü, s. 102; Nadir Özkuyumcu, “Hişâm b. Abdülmelik”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, s. 148-150.

²⁰ Taberî, IV, s. 216-218; Ya’kubî, II, s. 232; Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Târihi*, s. 243-245.

²¹ Wellhausen, s. 173.

²² Hüseyin Algül, *İslam Târihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul 1991, III, s. 137

²³ Taberî, IV, s. 280-281; Ünlü, s. 102.

Mervân b. Muhammed (127-132/744-750) tahta geçtiği zaman Emevî Devleti tam bir çöküş halinde idi. O, beş yıl süren yönetiminde sürekli olarak iç karışıklıklarla mücadele etti. Bu dönemde geçmişten süre gelen isyanlara hânedan üyelerinin iktidarı ele geçirme girişimleri de eklendi. Üstelik Emevî Devleti'nin en büyük destekçileri olan Suriye askerleri de yönetime karşı hareket etmeye başlamışlardı. Mervân b. Muhammed bu sebepten dolayı ülkenin başkentini Harran'a taşımak zorunda kaldı. İktidar mücadelesini buradan yürütmeye başladı. Tahta oturduğundan itibaren cepheden cepheye koşmak zorunda kalan Mervân b. Muhammed yaklaşık üç yıl içinde el-Cezîre, Irak, Suriye, Mısır ve Arabistan'da kontrolü sağlayarak Harran'a döndü.²⁴ Ancak tam bu sırada kendisini ve Emevî hanedanını ortadan kaldıracak büyük bir isyanla karşılaştı. Bu Abbâsî ihtilâl hareketiydi.²⁵ Horasan bölgesinde Emevîler'e muhalif unsurları bir araya getiren ve bilhassa Hâşimoğulları tarafından desteklenen Ebû Müslim el-Horasânî Ramazan 129/747'de siyah bayrağı açarak Abbâsî isyanını başlattı. Ebû Müslim, Mervân b. Muhammed ve Irak valisinden ciddi bir yardım alamayan Emevîler'in son Horasan valisi Nasr b. Seyyar'ın barış tekliflerini reddetti. İki tarafın kuvvetleri arasındaki çatışmalar sürekli Nasr b. Seyyar'ın mağlubiyetiyle sonuçlandı. Abbâsî orduları Horasan'ı tamamen kontrol altına aldı. Bir süre sonra Kûfe'yi ele geçiren Abbâsî isyanının liderleri Ebü'l-Abbas'ı halife ilan ettiler. Abbâsîler'in ilk halifesi olarak biât alan Ebü'l-Abbas amcası Abdullah b. Ali'nin komutasındaki Abbâsî birliklerini Mervân b. Muhammed'e karşı gönderdi. Mervân b. Muhammed büyük Zap suyunun sol sahilinde Abbâsî ordusunu karşısında buldu. Bu savaş Mervân b. Muhammed'in ağır hezimetiyile sonuçlandı. Mervân b. Muhammed, kumandan olarak girdiği savaşlarda aldığı bu ilk mağlubiyetin ardından emrindeki kuvvetlerle Harran'a çekildi, ancak orada da tutunamadı. Kendisini takip eden Abdullah b. Ali'nin önünden kaçarak Kınnesrîn, Humus ve Dımaşk üzerinden Filistin'e geçti. Kaçışını Mısır istikametinde devam ettirdi ve düşman askerinin yararlanmasını önlemek için geçtiği yerlerdeki ekinleri yaktırdı. Yukarı Mısır'ın Bûsîr köyünde kendisine ulaşan Abbâsî kuvvetleriyle girdiği çatışma sırasında öldürüldü.²⁶

²⁴ Taberî, IV, s. 281-283.

²⁵ Ünlü, s. 103.

²⁶ Halife b. Hayyât, s. 491; Hitti, II, s. 439; Hasan Kurt, "Mervân II", *DİA*, Ankara 2005, XXIX, s. 228-229

Son devlet başkanı Mervân b. Muhammed'in ölümüyle 41/661 yılında kurulan ve yaklaşık bir asır boyunca geniş bir coğrafyada hüküm süren Emevî Devleti, 132/750 yılında tarihteki yerini Abbâsî Devleti'ne bırakmış oldu.²⁷

²⁷ Taberî, VII, s. 438-441; İbnü'l-Esîr, V, s. 74-75 ;Ya'kubi, III, s. 83; İsmail Hakkı Atçeken, "Abbâsî Propagandası Sürecinde Hişâm b. Abdümelik Dönemi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 2004, Sayı 17, s. 21.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABBÂSÎ İHTİLÂLİ

I. İHTİLÂLİN ARKA PLANI

Adını Hz.Muhammed'in amcası Abbas b.Abdülmuttalib b. Hişâm'dan alan ve 132-656/750-1258 yılları arasında hüküm süren Abbâsîler, İslam tarihinin en önemli ve en uzun hânedanlarından birisidir.²⁸

Hz. Muhammed, Medine dönemiyle birlikte peygamberlik ve devlet başkanlığı görevlerini kendinde toplamakla beraber aynı zamanda bunların da uygulayıcısı olmuştu. Hulefâ-i Râşidin döneminden sonra Muaviye b. Ebû Süfyan'ın halifeliği ele geçirmesiyle İslam tarihinde Emevîler olarak adlandırılan yeni bir dönem başladı. Muaviye b. Ebû Süfyan'ın iktidarının son döneminde oğlu Yezîd'i veliaht tayin etmesiyle de hilâfetin saltanata dönüşmesinin ilk adımları atılmış oldu.²⁹

Emevî Devleti, Muaviye b. Ebû Süfyan'ın iktidarından itibaren zaman zaman dinî ve siyasî olarak nitelendirilebilecek birtakım isyanlarla karşı karşıya kaldı. Emevî yönetimini değiştirme amacıyla başlatılan bu hareketlerden en önemlilerinden biri Yezîd b. Muaviye'nin halifeliğini tanımayan Ali bin Ebu Talib'in oğlu Hz. Hüseyin'in teşebbüsüdür. Kûfeliler tarafından Emevî iktidarına karşı ayaklanmaya çağırılan Hüseyin b. Ali'nin kendisini ayaklanmaya çağırانların yalnız bırakmaları neticesinde Hz. Hüseyin ve arkadaşları Kerbela'da öldürüldü.³⁰ Hz.Hüseyin'e yardım konusunda gösterilen duyarsızlık nedeniyle oluşan pişmanlık, olayın acısını derinden hisseden Müslümanlar'ın bir kısmını Kerbela'nın intikamını alma düşüncesine sevk etti. Kûfe'de başlayan Tevvâbûn hareketinin geliştiği zemin üzerinde Muhtar es-Sekâfî, Emevî iktidarına karşı bir isyan hareketi gerçekleştirdi. Hâşimoğulları adına hareket eden,

²⁸ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, İstanbul, 1988, I, s. 31-48

²⁹ Taberî, V, s. 301-304; Aycan, *Muaviye b.Ebû Süfyan*, s. 246

³⁰ Taberî, V, s. 427-455

mevâlinin de desteğini alan Muhtar es-Sekâfi'nin bu teşebbüsü, onun 67/686'da öldürülmesiyle sonuçlandı.³¹

Hüseyin b. Ali'nin katledilmesinin ardından Emevîler'e karşı en büyük rakip görülen Abdullah b. Zübeyr, Mekke'de 64/686 yılında kendisini halife ilan etti. Şam bölgesi dışındaki çoğu vilayetlerden aldığı destekle Emevî iktidarına karşı başlattığı bu girişim 73/692 yılında onun öldürülmesiyle son buldu.³²

Emevî yönetimine karşı halkın nefretine sebep olan Kerbela olayı ve ardından mevcut yönetime karşı başlatılan bu türden isyanlar Emevîler tarafından bastırıldı. Ancak 100/718-719 yılı dolaylarında, Hz. Muhammed'in amcası Abbas b. Abdülmuttalib'in torunlarından Muhammed b. Ali'nin liderliğinde gizli ve planlı bir şekilde başlayan ihtilâl hareketi başarıyla sonuçlandı ve Emevî Devleti'nin iktidarına son verildi.

İslam dini, tüm insanlığa inen evrensel bir özelliكتedir. Bu dinin mensupları arasında bir imtiyaz yoktur. Tüm Müslümanlar insan hakları açısından eşitlerdir. Hz. Peygamberden sonra ilk İslam fetihleriyle birlikte Müslüman fatihler ele geçirdikleri bölge halklarını kendileri gibi eşit vatandaş olarak görüyorlardı. Abbâsî ihtilâlinin başarısında en önemli yere sahip olan ve propaganda merkezi olarak seçilen Horasan³³ İslam topraklarına sonradan katılmıştı. Horasan'ın fethini gerçekleştiren Arapların çoğu da buraya yerleşmişti. Bu topraklarda yaşayan yerli halktan bir kısmı Müslüman olmuş, bir kısmı da eski dinlerinde kalmak istediklerinden cizye ödemek şartıyla ibadet hürriyetlerinden ve Araplar'ın himayesinden istifade edebiliyorlardı. Özellikle Emevîler döneminde Arap olmayan Müslüman unsurlar anlamında kullanılan "mevâlî", Araplar tarafından küçümseniyordu. Üstelik Müslüman olmalarına rağmen gayrimüslim tebeanın ödediği vergileri vermek zorunda kalıyorlardı. Emevî idarecileri sadece malî alanda değil sosyal ve siyasî alanda da mevâlîye karşı adaletsiz politikalar yürütüyordu. Bazı istisnalar dışında Ömer b. Abdülaziz dönemine kadar Emevî Devleti'nin doğusu ve batısındaki görevli valilerin büyük çoğunluğu mevâlîye karşı tasvip edilemeyecek bazı davranışlarda bulunuyorlardı. Kendilerine uygulanan bu ayrımcı politikalardan rahatsız

³¹ Sarıçam, s. 332.

³² Hakkı Dursun Yıldız, "Abdullah b. Zübeyr b. Avvam" *DİA*, İstanbul, 1988, I, s. 146-147

³³ Yâkût El-Hamevî, *Mu'cemu'l Buldân*, Dâr'us Sadr, Beyrut 1968, II, s. 350-353

olan mevâlî, kendilerine insanca davranılmasını ve diğer Müslüman Araplar'la aynı kategoride değerlendirilme taleplerini dillendirmeye başladılar.³⁴

Mevâlî üzerindeki bu algıyı değiştirmeye çalışan ilk kişi Ömer b. Abdülazîz olmuştur.³⁵ Emevî halifeleri içinde Ömer b. Abdülazîz, mevâlîye karşı kendisinden önceki halifelerin icraatlarının aksine davranmıştır. Ömer b. Abdülazîz halife olduktan sonra tüm valilerine birer mektup göndererek mevâlîye karşı insafî davranmalarını emretmiş, onlardan İslam dinini kabul edenlerden cizye vergisinin kaldırılmasını istemiştir. Hoşgörülü ve reyâsına karşı adil bir halife olan Ömer b. Abdülazîz, İslam egemenliğini kabul eden gayrimüslim toplumlar arasında İslam dininin barış ortamında ve tebliğ metoduyla yayılmasına gayret etmiştir. Onun döneminde mevâlîye yüklenen ağır ve haksız vergiler kaldırılmıştır. Mevâlî, bu dönemde siyasî, sosyal ve malî açılardan diğer halifeler zamanında görmediği haklara kavuşmuştur. Ömer b. Abdülazîz'in uyguladığı bu politikalar adaletsiz ve olumsuz yaklaşımlarla karşılaşan mevâlîye rahat bir nefes aldirmiştir. Ömer b. Abdülazîz'in vefatından sonra durum eski haline dönmüş, yine Müslüman olanlardan cizye alınmaya devam edilmiş, üstelik onlardan savaşa iştirâk edenlerin ücretleri de kendilerine verilmemiştir. Bunların sonucunda Arap olmadığı için bu haksız uygulamalara uğrayan Türkler, İranlılar, Hindliler ve Berberîler Emevî iktidarının potansiyel muhalifi haline gelmişlerdir.³⁶

Mevâlîye karşı yapılan bu ayrımcı politikaların yanı sıra, fetihlerin ardından Horasan'a yerleşen kabileler arasında devlet imkanlarının paylaşımında kıskançlıklar, hâkimiyeti rakip gruba kaptırmama adına kanlı çatışmalar da yaşanmıştır. Özellikle Suriye ve Irak bölgesinde sıklıkla meydana gelen kabile çatışmaları zamanla ülkenin başka bölgelerine de sirâyet etmiştir.³⁷ Buna ilave olarak, merkezî hükümet tarafından Horasan'a tayin edilen valilerin, adı geçen kabile gruplarından herhangi birine yakınlık duyması ve onları devlet imkanlarından daha çok istifade ettirmesi, kabileler arası düşmanlığı daha da körüklemiştir.³⁸ Ayrıca Süfyânî ve Mervânî kolları arasında daha sonra da kardeşler

³⁴ Taberî, VII, s.55-56; H. İbrahim Hasan, II, s.249; Hitti, II, s.436

³⁵ Oğuz Ünal, *Türkiye Tarihine Horasan'dan Anadolu'ya*, Töre Devlet Yayınları, Ankara 1980, s.29

³⁶ Bkz: Adnan Demircan, *İslam Tarihinin İlk Asrında Arap-Mevâlî İlişkisi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s.40 vd.

³⁷ Hitti, II, s.436

³⁸ Horasan'da gerçekleşen kabile mücadeleleri hakkında bkz. Adem, Apak, *Asâbiyet ve Erken Dönem İslam Siyasi Tarihindeki Etkileri*, Düşünce Kitapevi Yayınları, Bursa, 2004, s.244-249

veya amca çocukları arasında yaşanan taht kavgaları da devletin birliğini ve bütünlüğünü tehdit eden unsurlar arasında yer almıştır.³⁹

Buraya kadar verilen olayların akışı bize gösteriyor ki Emevî idaresi altında yaşayan mevâlî, kendisinin hem sosyal hem de ekonomik açıdan dışlandığını düşünüyordu. Bu durum onları, Emevîler'e rakip olarak ortaya çıkacak her türlü alternatif oluşumlara destek vermeye hazır hale getiriyordu. Benzer şekilde, Araplar arasında makam ve mevkîlerin dengesiz dağılımı, iç çekişmeler, insanları isyan noktasına sürüklüyordu. Halkın birçoğu, beklentileri ile uygulama arasında büyük farklar görmüş, bunun sonucunda memnuniyetsizlik had safhaya ulaşmıştı. Halk, yapılan adaletsiz uygulamalardan siyâseti arındırmayı arzu ediyor; bu baskı rejiminin yerine, aklın ve ahlâkın hâkim olduğu bir iktidarın özlemini çekiyordu.⁴⁰

Emevî Devleti'nin içinde bulunduğu bu olumsuz gelişmeleri değerlendirenler ise Abbâsîler oldu. Abbâsîler, iktidarı ele geçirmek adına ülkedeki bu hoşnutsuzluktan yararlanarak Emevîler'e karşı bir ihtilâl girişimi başlattılar.

II. İHTİLÂL DÜŞÜNCESİ

A. İHTİLÂL DÜŞÜNCESİNİN OLUŞMAYA BAŞLAMASI

1. Abbâsî Ailesi

Abbâsî hânedanının adını aldığı Hz. Muhammed'in amcası Hz. Abbas, babası ve büyük dedeleri gibi Hâşimoğulları içinde saygınlığı olan birisiydi. Hz. Abbas'ın ekonomik durumu diğer kardeşlerine oranla daha iyi olduğu için abisi Ebû Talib'den "sikâye ve rifâde" görevlerini devralmıştı.⁴¹ Peygamberimizden en az üç yaş büyük olan Hz. Abbas, risâlet göreviyle birlikte yeğenine bütün gücüyle sahip çıkmış, onu her türlü çirkin ve seviyesiz hareketlere karşı korumaya çalışmıştı. Hz. Abbas, İslam'ı kabul etmekte gecikmiş, ilk Müslümanlar'dan olma şansını yakalayamadığı gibi ilk muhâcirlerden de olamamış, ancak hicretin yedinci senesinde İslam'a girmiş ve Mekke'nin fethinden kısa bir süre önce hicretin sekizinci yılında Müslüman olduğunu

³⁹ Hitti, II, s. 432

⁴⁰ Nahide Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilâli*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000, s. 19

⁴¹ Ebû'l-Abbas, Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1996, III, s. 16-17

açıklamıştı.⁴² Abbâsîler'in kendisine nispetle anıldığı Hz. Abbas, Hz. Peygamber'in vefatından sonra hilâfet makamına talip olmamıştı. Hatta o, kendisine biât etmek isteyen Ebû Süfyan'a elini uzatmamış, Hz.Ali'ye biât edilmesi için çaba sarfetmişti. Hz.Abbas 32/652 yılındaki ölümüne kadar ilk üç halife ile iyi ilişkiler içinde bulunmuş, onlardan saygı görmüştü.⁴³

Abdullah b. Abbas 65/687 de babası gibi toplumda itibarı olan bir kişidir. İlk üç halife ile iyi ilişkiler içerisinde olan Abdullah b. Abbas, Hz. Ali'nin halifeliğinde ona destek olmuş, Basra valiliğine tayin edilmiştir. Hz. Ali'nin safında Cemel ve Sıffin savaşlarına katılmış, Basra'da bir süre vali olarak görev yapmış, Hz.Ali'nin ölümünden sonra valisi bulunduğu Basra'dan Mekke'ye dönerek oraya yerleşmiş ve siyasetten ayrılarak tarafsızlığı tercih etmiştir.⁴⁴ Mekke'de kendisini ilme vererek, tefsir, hadis ve fıkıh konularında dönemin otoriteleri arasına girmiştir.⁴⁵ Abdullah b. Abbas, Muaviye b. Ebû Süfyan ve oğlu Yezîd'e biât etmiş ve onlarla iyi ilişkiler içerisinde olmuştur.⁴⁶

68/687-688 yılında Tâif de vefât eden Abdullah b. Abbas'tan sonra Abbasoğulları Abdullah'ın oğlu Ali'nin etrafında toplandılar.⁴⁷Hz. Ali'nin şehit edildiği gün dünyaya gelen Ali b. Abdullah'a "Ali" ismi ve "Ebû'l-Hasan" künyesi verildi. Ali b. Abdullah, kişiliği ve edebî üstünlüğünün yanında dindarlığı açısından da örnek gösterilen bir şahıstır.

Babası Abdullah onun Abdullah b. Zübeyr'den uzak durması için Hicaz'dan Şam'a göç etmesini istemişti. Ali b. Abdullah, babasının ölümünün ardından Şam'a hareket etti. Dönemin halifesi Abdülmelik b. Mervân, Ali b. Abdullah'ı büyük bir törenle karşılamış, ona çok iyi davranmıştı.⁴⁸ Bir müddet Şam'da yaşayan Ali b. Abdullah'ın Abdülmelik b. Mervân'ın boşadığı eşiyle evlenmesi, Velîd b. Abdülmelik'in kendisine kötü davranmasına, hatta kendisini dövdürmesine sebep olmuştu.⁴⁹ Ali b. Abdullah bu ve

⁴² Mehmet Aykaç, *Abbâsî Devleti'nin İlk Döneminde İdârî Teşkilatında Dîvanlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.1

⁴³ Sarıçam, s.363; Aykaç, s. 3; Cem Zorlu, *Abbâsîler'e Yönelik Dini ve Siyasî İsyenlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001, s. 32

⁴⁴ Taberî, V, s. 51

⁴⁵ Belâzürî, III, s. 31

⁴⁶ Taberî, V, s.232

⁴⁷ Sarıçam, s.364; Aykaç, s.3

⁴⁸ Taberî, V, s.111

⁴⁹ *Ahbâru'd-Devlet'l-Abbâsiye*, thk. Abdülaziz ed-Duri ve Abdülcebbar el-Muttalibi, Beyrut 1971, s.138-139

başka nedenlerden dolayı daha sonraları Suriye yolu üzerinde bulunan Humeyme'ye⁵⁰ yerleşti.⁵¹ Humeyme'de 118/736 yılında vefat etti.⁵² Humeyme, Abbâsî ihtilâlinin oluştuğu, bu kararın verildiği ve ihtilâl hazırlıklarının yapıldığı yerdir. Buna karar veren kişi ise Ali'nin oğlu Muhammed b. Ali'dir.⁵³

2. Muhammed b. Ali'nin Ebû Hâşim'den Hilâfet Haklarını Devralması

Muhammed b. Ali (125/742) dindar, ilim sahibi, hoşgörülü, sabırlı ve sağlam karakterli bir kişiydi.⁵⁴ Ali b. Abdullah siyasetten uzak yaşantısıyla ön planda iken oğlu Muhammed b. Ali, babasının tam tersine siyasete yakın ilgisi, akıllı ve hırslı tavrı ile dikkatleri çekiyordu.⁵⁵

Ebû Hâşim⁵⁶ 98/716-717 künyesiyle meşhur olan Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye, Ali b. Ebû Talib'in oğlu Muhammed b. el-Hanefiyye'nin oğludur. İmâmeti babasından devraldığına inanılan ve Hâşimiyye fırkasının imamı kabul edilen Ebû Hâşim'in bu görevi Abbasoğulları'ndan Muhammed b. Ali'ye devrettiği kaynaklarca zikredilmektedir.⁵⁷

Muhammed b. Ali, Ebû Hâşim'in yanında büyümüş, derslerine katılmış, toplumda tanınan birisi olmuştu. Ebû Hâşim onu çok seviyordu.⁵⁸ Ebû Hâşim, Emevî halifesi Süleyman b. Abdülmelik'i ziyaret etmeye giderken yolda hastalanınca,⁵⁹ başka bir rivâyette de Süleyman b. Abdülmelik tarafından zehirlettirilince⁶⁰ Humeyme'ye dönerek Muhammed b. Ali'nin evinde konaklamış, burada vefat etmeden önce imâmetin, Muhammed b. Ali ve çocuklarına geçmesini vasiyet etmiştir.⁶¹ Bir başka

⁵⁰ Humeyme, Şam'a yakın Amman'a bağlı bir köydür. Abbâsîlerin merkezidir. Dîneverî, *el- Ahbâru't-Tivâl*, Ebû Hanife Ahmet b. Dâvud ed-Dineveri, *el- Ahbâru't-Tivâl*, (terc.Nurettin Bolelli-İbrahim Tüfekçi), İstanbul, 2007, s.371

⁵¹ (Müellifi Meçhul), *Ahbâru'd-Devlet'l-Abbâsiye*, s.154; Sarıçam, s.365

⁵² Hakkı Dursun Yıldız, "Ali b. Abdullah b. Abbas", *DİA*, İstanbul, 1989, II, s.380; Zorlu, s.33

⁵³ Belâzürî, III, s.107 vd.; Dîneverî, s.371; Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilâli*, s.22; Algül, III, s.219

⁵⁴ Belâzürî, IV, s.97-105.

⁵⁵ Zorlu, s.35

⁵⁶ Hasan Onat, "Ebû Hâşim", *DİA*, İstanbul, 1994, X, s.146

⁵⁷ Ya'kubi, II, s.297; Belâzürî, IV, s.108; Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, thk, İhsan Abbas, Beyrut 1985, V, s.327; Zorlu, s.35

⁵⁸ Sarıçam, s.367; Zorlu, s.35

⁵⁹ Belâzürî, IV, s.108, 157

⁶⁰ H.İbrahim Hasan, II, s.292

⁶¹ İbnü'l-Esîr, IV, s.322 ; Ya'kubî, II, s.297; İbn Tiktaka, Muhammed b. Ali b Tabâtabâ, *el-Fahrî fi'l Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Düvel'il-İslamiyye*, thk. Memduh Hasen Muhammed, Mektebet'üs Sekâfet'id Dîniyye, Beyrut ts. s.143-144; Belâzürî, IV, s.108, 157; Aykaç, s.5

rivâyette de ölüm döşegindeki Ebû Hâşim, Horasan ehlerinden kendisine gelen bir grup insanın “*Senden sonra bize kim emir olacak?*” sorusuna karşılık Muhammed b. Ali’yi göstermiştir. Bazı kimselerin buna itiraz etmesi üzerine Ebû Hâşim’in “*Ondan daha hayırlı ve daha bilgili birini bilmiyorum.*” dediği kaydedilmiştir.⁶² Ebû Hâşim’in bu vasiyetinden sonra halk ona ve çocuklarına büyük bir rağbet göstermiştir.⁶³

Ebû Hâşim’in vasiyeti, Abbâsî ihtilâli süresince Abbasoğulları’nın elinde, daha önce mevcut olmayan yegane geçerli bir sözlü bir belge olmuştur. Onlar bu belge ile hilâfetin kendi hakları olduğunu ve kendilerinden başka kimseye ait olmadığını savunmuşlardır.

Hâşimoğulları’nın iki kolu olan Hz. Ali evlâdı ile Abbasoğulları arasındaki ilişkiler dostluk ve samîmiyet üzerine kurulu idi. İkisinin de ortak düşmanları, Abbasîler kuruluncaya kadar Emevîler idi.⁶⁴ Ancak Abbâsîler, ihtilâl hareketinin kendilerine intikal etmesiyle birlikte, o ana kadar beraberce yürüttükleri bu harekete “Abbâsî mührünü” vurmuş oldular.⁶⁵

3. İhtilâlin Merkezleri: Horasan, Humeyme ve Kûfe

İlk defa Sâsâniler tarafından yer adı olarak kullanılan Horasan ismi aslen Farsça bir kelime olup “*güneşin doğduğu yer, güneş ülkesi, doğu bölgesi*” gibi anlamlara gelmektedir. Horasan’ın sınırları, buranın idari bakımdan büyüyüp küçülmesi ile ilgili olarak tarih boyunca farklılıklar göstermiştir. Bu sebeple zaman içinde değişen siyasî sınırlarla, coğrafi sınırlar ayrı olarak değerlendirilmelidir.⁶⁶

Bütün coğrafyacılar bölgenin “Ümmühât” denilen büyük ve önemli şehirlerinin Nişabur, Herat, Merv ve Belh olduğu konusunda hemfikirdiler. Bu şehirlerden Merv, Emevî ve Abbâsî valileri tarafından idare merkezi olarak kullanılmasından dolayı âdeta Horasan ile özdeşleştirilmiştir. Horasan, göç ve istilâ yolları üzerindeki bir kavşak noktasında bulunduğundan değişik ırklardan meydana gelen bir nüfusa sahip olmuştur. Burası aynı zamanda çok eski yerleşim alanlarına, medenî gelişmelere sahne olmuştur.⁶⁷

⁶² *Ahbâru’l-Devlet’l-Abbâsiye*, s.173

⁶³ Aykaç, s. 5

⁶⁴ Hitti, II, s.435

⁶⁵ Zorlu, s.35

⁶⁶ Osman Çetin, “*Horasan*,” *DİA*, İstanbul, 1988, XVIII, s.234-241

⁶⁷ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, s.22

Hız. Osman döneminde İslam topraklarına katılan Horasan, Emevîler döneminde hızla İslamlaşmaya başlamıştır. Halka son derece mutedil davranan Kuteybe b. Müslim ve Nasr b. Seyyar gibi Emevî valilerinin çalışmaları sayesinde Müslümanlar ile Horasanlılar arasında kaynaşma meydana gelmiştir. Genellikle Araplar arasında meydana gelen çatışmalara karışmak istemeyen Horasanlılar önceleri İslam'ı kabulde büyük bir istek göstermemiştir. Ancak mevâlîden olanların ilim öğrenenleri bu dinin Horasan'da benimsenip sevilmesinde önemli rol oynamıştır.

Emevîler Horasanlılar'ın askerî gücünden yararlanmak istediler. Horasanlılar'dan meydana gelen ordular kurup, onlara görevler verdiler. Bir süre sonra devlet idaresinde yer alan Horasanlılar maaşsız savaşırılmalarına içerlemeye başladılar. Ayrıca bazı uygulamalar hariç Müslüman olanlardan hem haraç hem de cizye alınması onların rahatsızlıklarını daha da arttırıyordu. Bu memnuniyetsizlikler Horasanlılar'ın isyan duygularını körüklemeye başladı.⁶⁸

Abbâsî ihtilâlinin propaganda merkezi olarak Horasan'ın seçilmesinin arka planında Horasan halkının çoğunun geçmişten beri herhangi bir millî, dinî, siyasî fırkayla ilişkisinin olmamasından dolayı tarafsız bir kimliğe sahip olması, dağınık halde olan asabiyet düşmanlığının yok edilip bir konsensüse duyulan ihtiyaç, Emevî başkenti Dimaşk'a olan uzaklık, Emevî yöneticilerinin toplumu ayrıştırma politikaları gibi nedenler yer almaktadır. İşte bu nedenler, Horasan'ı ihtilâlin propaganda merkezi haline getirmiştir.⁶⁹

Humeyme, Suriye bölgesinde küçük bir yerleşim merkezi idi. Abbasoğulları, Abdullah b. Abbas'ın en küçük oğlu Ali döneminde buraya yerleşmişlerdi. İhtilâl lideri Muhammed b. Ali de burada yaşıyordu. Muhammed b. Ali burayı ihtilâlin idare ve organizasyon merkezi olarak belirledi.⁷⁰

Güney Irak'ta Hz. Ömer'in emriyle kurulan bir şehir olan Kûfe⁷¹ ise, gizlilik içinde yürütülen Abbâsî propagandasının diğer bir merkeziydi.⁷² Emevî yönetimine karşı muhalefetin merkezi olan bu şehir, Muhammed b. Ali tarafından asıl merkez olan

⁶⁸ Çetin, "Horasan" s.240

⁶⁹ Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilâli*, s.37; Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Târîhi*, s.26

⁷⁰ İbn Tiktaka, s.143-144; H.İbrahim Hasan, II, s.293; Hitti, II, s.436; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, s.21,26

⁷¹ Belâzürî, IV, s.394, Taberî, IV, s.41-43

⁷² Casim Avcı, "Kûfe", *DİA*, İstanbul, 2002, XXVI, s.340

Horasan ile idare merkezi olan Humeyme arasındaki bağlantıyı kuracak bir şehir olarak seçilmişti.⁷³

4. İhtilâlin Organizasyon Safhası

Muhammed b. Ali, iktidar değişiminin bir aileden başka bir aileye geçişinde önce zihinlerin bu değişikliklere hazırlanması gerektiğine inanıyordu. Zira o, hazırlıksız ve plansız girişilen her teşebbüsün, hüsrân ve başarısızlıkla biteceği görüşündeydi.⁷⁴ Emevî zulmünden bunalmış halk için, Hz. Muhammed'in ailesinden birinin adaletli yönetimine duyulan arzuyu harekete geçirecek bir söyleme ihtiyaç vardı. İşte Muhammed b. Ali, ihtilâl hareketini hem Ali hem de Abbasoğulları'nı içine alacak şekilde Hâşimoğulları adına başlatmış ve söylemini “*er-rızâ min âl-i Muhammed (Hz. Muhammed'in ailesinden yana olmak)*” diye sloganlaştırmıştı.⁷⁵ Bu slogandaki amaç daha fazla taraftar kitlesi kazanabilmektir.⁷⁶

Muhammed b. Ali, bu tarz bir sloganla belirlenen amaca uygun olarak kitlelerin harekete geçirilmesini hedefliyordu. Bu söylem politik olarak Hz. Ali taraftarlarının pek çoğunun memnun olması için etkiliydi. Muhammed b. Ali, bu sloganla onları karşısına almamış oluyordu. Daveti de belirli bir kişiye bağlamayarak kendisi, ölür ya da öldürülürse, ihtilâl hareketinin zayıflamamasını, güçlü bir şekilde devam etmesini istiyordu.⁷⁷

Muhammed b. Ali'nin bilinçli olarak seçmiş olduğu bu söylem, beraberinde birçok şeyi de hedefliyordu. Abbâsîler, bununla en başta liderlerini emniyet altına almış oluyorlardı. Çünkü Muhammed b. Ali, imamın belirtilmesi halinde, Emevîler'in buna göz yummayacaklarını, onu yakalayıp hapsedeceklerini biliyordu. Abbasoğulları ile Ali oğulları, Emevîler'in son dönemlerinde hilâfetin Hâşimoğulları'na geçmesi hususunda birlikte hareket ediyorlardı.⁷⁸

⁷³ Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilâli*, s.35 Aykaç, s.5; H.İbrahim Hasan, II, s.296; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, s.22, 27

⁷⁴ H.İbrahim Hasan, II, s.295 vd.; Zorlu, s.36

⁷⁵ Zorlu, s.36; Mehmet Atalan, “Abbâsî Daveti Süresinde er- Rızâ min Al-i Muhammed Söylemi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2005, Cilt 18, Sayı 2, s.187; H.İbrahim Hasan, II, s.297

⁷⁶ Sarıçam, s.373

⁷⁷ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, s.21

⁷⁸ Hasan, İbrahim Hasan, II, s.295

H.z.Ali evlâdından Meysere b. el-Abdi, Ebû İkrime es-Sarraç, Muhammed b. Huneys ve Hayyân el-Attâr Humeyme'ye gelerek Muhammed b. Ali'ye biât ettiler. Muhammed b. Ali'de onlara; *“Artık vakit geldi. Hiç bir ümmet yoktur ki üzerinden yüz yıl geçsin de Allah, haklı olanların hakkını ortaya, batıl olanların batıllarını da boşa çıkarmasın. Çünkü Allah Kur'an'da şöyle buyurur: “Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş bir kasabaya uğradı; “Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba!” dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp, yüz sene bıraktı. Sonra tekrar diriltti.”*⁷⁹ *“Ey topluluk! Şimdi siz yola çıkın”* diyerek, 100/718-719 yılında Hâşimoğulları'nın azatlısı Muhammed Meysere'yi Irak'a, Ebû İkrime es-Sarraç, Muhammed b. Huneys ve Hayyan el-Attar'ı ise Horasan'a ilk faaliyetlerini başlatmaları için dâiler⁸⁰ (propagandacılar) olarak gönderdi.⁸¹ Muhammed b. Ali, dâilerin uymaları gereken esasları belirlemiştir. Dâiler strateji gereği imamın ismini gizli tutacaklar, propaganda faaliyeti gerçekleştirirken de Emevî idarecilerini rahatsız etmemek için kendilerini tüccar vb. kılığında tanıtacaklardı.⁸² Muhammed b. Ali, Horasan'a sevk edilen propagandacılara şöyle hitap etmiştir:

*“Kûfe ve çevresi, Ali oğlu taraftarıdır. Basra ve çevresi Osman ahlâkındandır. Onlar, olup bitenlere engel olmama temâyülündedirler. Allah'ın maktul kulu ol, katil kulu olma, derler. Cezîreliler Hâricîdir. Suriyeliler ise, Emevîler'e itaatten başka bir şey bilmezler. Mekke ve Medine'ye Ebû Bekir ve Ömer hâkim olmuştur. Fakat siz asıl Horasan'a bakın. Orada sağlam göğüsler, basit arzuların parçalayamadığı, atıyyelerin bölemediği temiz kalpler vardır. Onlar güçlü vücutlara, omuzlara ve pazulara sahip gür sesli bir ordudur. Ben doğuyu, dünyanın ve halkın ışığının doğduğu yeri uğurlu sayıyorum”.*⁸³

III. İHTİLÂLDE GİZLİ DAVET DÖNEMİ (100-127 / 718-745)

A. Horasan'a İlk Dâilerin Gönderilmesi

Muhammed b. Ali'nin Horasan'a gönderdiği dâilerin sayısı 70 kişiye ulaşınca Horasan baş sorumlularından Ebû İkrime es-Sarraç (Ebû Muhammed), bu dâiler arasında 12

⁷⁹ Bakara, 2/259

⁸⁰ Belirli bir davetin veya düşüncenin ya da siyasi bir mezhebin yayılmasıyla mükellef olan kişidir. Bkz. Dîneverî, s.375

⁸¹ İbnü'l-Esîr, IV, s.322; H.İbrahim Hasan, II, s.296; Dîneverî, s.371; Sarıçam, s.370; Aykaç, s.5

⁸² Ya'kubi II, s.312; Taberî, VI, s.616; Dîneverî, s.372; Zorlu, s.36

⁸³ Belâzürî, IV, s.109; H.İbrahim Hasan, II, s.294; Dîneverî, s.372

kişiyi nakip olarak seçti.⁸⁴ Bu nakipler; Süleyman b. Kesir el-Huzaî, Lahız b. Kurayz et-Temimî, Kahtabe b. Şebib et-Taî, Musa b. Ka'b et-Temimî, Halid b. İbrahim Ebû Dâvud, Kasım b. Mücâşi et- Temimî, İmran b. İsmail Ebû'n- Necm (Mevlâ), Mâlik b. Haysem el- Huzaî, Talha b. Zureyk el- Huzâî, Amr b. A'yan (Mevlâ), Şil b. Tahman Ebû Ali Herevî (Mevlâ), İsa b. A'yan (Mevlâ) adlı kişilerden oluşmaktaydı.⁸⁵

Ebû İkrime es-Sarraç, 12 nakip ve 70 davetçi seçmesi hususunun gerekçesi olarak *“Musa, tayin ettiğimiz müddette milletinden 70 kişi seçti...”*⁸⁶, *“And olsun ki, Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. Onlardan 12 reis seçtik...”*⁸⁷ ayetlerini referans olarak gösteriyordu. Hz.Muhammed'le, Akabe'de yapılan görüşmelerde Evs ve Hazrec'ten 70 kişinin katılmasını ve onların Hz.Muhammed'e biât etmelerini, bunlardan da 12 kişinin nakip olarak seçilmelerini⁸⁸ ise sünnete dayanak olarak gösteriyordu.⁸⁹

Horasan'da tüccar kılığında faaliyet gösteren bu kültürlü, bilgili ve ihlaslı davetçilerin üzerinde durdukları hususlar, Araplarla Arap olmayanların eşitliği, Hâşimoğulları'nın fazileti ve hilâfet konusundaki haklarıydı. Davetçiler aynı zamanda Emevîler'in hatalarını anlatıyorlar ve onları İslam'ı önemsemeyen dünya hükümdarları olarak tanıtıyorlardı.⁹⁰

Muhammed b. Ali tarafından Kûfe'de görevlendirilen Muhammed Meysere, faaliyetlerini aktif bir şekilde gerçekleştiriyordu. Horasan ile Humeyme arasındaki irtibatı sağlamaya çalışıyordu. Muhammed Meysere 102/720-721 yılında Horasan'a daîler gönderdi.⁹¹ Bu daîler yakalanıp, Emevîler'in Horasan valisi Said el-Huzeyne'nin huzuruna getirildi: Said el-Huzeyne onlara: *“Kimlerdensiniz”* diye sordu. Onlar da: Biz *“tüccarız”* dedikten sonra, Vali: *“Peki, sizin hakkınızda anlatılanlar ne oluyor?”* diye sordu. Onlar da: *“Bilmiyoruz”* cevabını verdiler. Valinin: *“Buraya neden geldiniz?”* sorusuna, onlar: *“Biz ticaret ve özel işlerimizden dolayı buraya geldik”* dediler.

⁸⁴ H.İbrahim Hasan, II, s.296; Zorlu, s.36

⁸⁵ İbnü'l-Esîr, IV, s.323; Taberî, VI, s.562; Belâzürî, IV, s.158

⁸⁶ A'raf, 7/155

⁸⁷ Maide, 5/12

⁸⁸ Taberî, VII, s.107-108

⁸⁹ *Ahbâru'd-Devlet'l-Abbâsiye*, s.215-216; Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilâli* s.43

⁹⁰ Sarıçam, s.373

⁹¹ Belâzürî, IV, s.158

Çoğunluğu Rebîa ve Yemen'den olan bir grubun referans olması ile daîler serbest bırakıldılar.⁹²

B. Bukeyr b. Mahan'ın Kûfe'ye Lider Oluşu

105/723-724 yılında Kûfe idarecisi Muhammed Meysere'nin ölümü üzerine İmam Muhammed, bir mektupla Bukeyr b. Mahan'ı Kûfe idarecisi olarak atadı.⁹³ Bukeyr b. Mahan, Muhammed Meysere'nin en önemli yardımcısıydı.⁹⁴ Düzgün ifadeli, zengin bir kişi olan Bukeyr b. Mahan,⁹⁵ servetini bu mücadele esnasında harcadı.⁹⁶

Kûfe'deki idarenin başı olan Bukeyr, 107/725-26 yılı içerisinde Ebû İkrime, Muhammed Huneys gibi daîlerin de aralarında bulunduğu bir grubu propaganda için Horasan'a gönderdi. Kinde kabilesinden bir adam, Emevîler'in dönemin Horasan valisi Esed b. Abdullah'a gelip ona bu daîler hakkında bilgi verdi. Vali, Ebû İkrime ve Muhammed Huneys'i arkadaşlarıyla birlikte yakalayıp öldürdü. İçlerinden kurtulmayı başarabilen biri bu durumu Bukeyr b. Mahan'a haber verdi, o da bu konuda Muhammed b. Ali'yi mektupla bilgilendirdi. Bu duruma çok üzülen Muhammed b. Ali, Bukeyr b. Mahan'a cevaben şöyle dedi: *“Sizin davetinizi ve sözünüzü doğrulayan Allah'a hamdolsun! Sizden öldürülecek daha niceleri var”*⁹⁷ Muhammed b. Ali tarafından gönderilen ilk Abbâsî propagandacılarından olan İkrime'nin ölümü bu hareketin taraftarlarını derinden etkiledi.⁹⁸

İkrime'nin ölümünün ardından Muhammed b. Ali, bir süre Horasan'a propagandacı göndermedi. Çünkü Abbâsî propaganda süreci yavaş yavaş bilinmekte, Emevî valileri de bundan dolayı işi sıkı tutmaktaydı. Dâi açısından bir süre fetret dönemi yaşayan Horasan'a 108/ 727-728 yılında Kesir b. Sâ'd gönderilmiş, o da üç yıl görev yaptıktan sonra Kûfe'ye geri dönmüştü.⁹⁹ 113/731-732 yılında da propagandacılardan bir grup Horasan'a gelmiş ancak dönemin Emevî valisi Cüneyd b. Abdirrahman onları yakalatıp

⁹² Taberî, VI, s.616-618; İbnü'l-Esîr, IV, s.353 ;Ya'kubi, II, s.312; Dîneverî, s.372

⁹³ Belâzürî, IV, s.158

⁹⁴ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, s.26

⁹⁵ K.V.Zettersteen, “Bukeyr b. Mahan”, İA, İstanbul, 1961, II, s.831-832

⁹⁶ Dîneverî, s.373; Belâzürî, IV, s.159; Zorlu, s.37

⁹⁷ Taberî, VII, s.40; İbnü'l-Esîr, IV, s.377

⁹⁸ Dîneverî, s.373; Belâzürî, IV, s.159; Zorlu, s.37

⁹⁹ Taberî, VII, s.51; İbnü'l-Esîr, IV, s.420

öldürmüştü. “Onlardan ele geçirebildiğim herkesin kanı helaldir.” diyerek bu konudaki tutumunu ortaya koymuştu.¹⁰⁰

117/735 yılında Horasan’a ikinci defa vali olarak atanan Esed b. Abdillâh¹⁰¹ aralarında Süleyman b. Kesir, Mâlik b. Haysem, Talha b. Zureyk, Halid b. İbrahim, Lahız b. Kureyz ve Musa b. Ka’b gibi önemli şahsiyetlerin de bulunduğu birçok Abbâsî propagandacısını tutuklatıp hapse attırdı. Bir süre sonra bu şahısların iftiraya uğradıklarını söylemeleri ve araya giren aracılardan isteği üzerine Esed b. Abdillâh, onları serbest bırakmak zorunda kaldı.¹⁰²

Horasan’da Abbâsî hareketinin geliştiğine dair bilgiler, Emevî halifelerinin kulağına kadar gidiyordu. Nitekim Hişâm b. Abdülmelik, hilâfetinin ilk yıllarında kendisini sık sık ziyarete gelen Muhammed b. Ali’ye ikramda bulunduğu, bol bol bahşiş verdiği ve son derece iyi davrandığı halde ilerleyen yıllarda ona soğuk davranmaya, onu huzuruna kabul etmemeye, onunla alay etmeye ve hatta ona sert davranmaya başladı.¹⁰³ Hatta bir ara onu ve oğullarını hapse attırmak istediye de, yakın adamlarından bazıları bunun iyi bir sonuç doğurmayacağını söyleyerek Hişâm’ı bu fikrinden vazgeçirdi.¹⁰⁴

C. Hıdaş (Ammâr b. Yezîd) Olayı

Hıdaş olarak adlandırılan Ammâr b. Yezîd’in kimliği, fikirleri ve faaliyetleri konusunda oldukça karmaşık ve farklı bilgiler bulunmaktadır. Ammâr b. Yezîd’in, kaynaklarda Ammâr b. Büdeyl,¹⁰⁵ Ümâre b. Yezîd,¹⁰⁶ Ammâr b. Yezdâd¹⁰⁷ şeklinde farklı isimleri mevcuttur. Ammâr’ın önceden Hristiyan olduğu, Kûfe yakınlarındaki Hîre’de daha önceleri çanak çömlekçilik yaptığı ve sonradan Müslüman olup Kûfe’de medrese hocalığı yaptığı belirtilir.¹⁰⁸

118/736 yılında Irak’taki baş dâi Bukeyr b. Mahan, Horasan’daki Abbâsî taraftarlarının başına lider olarak Ammâr b. Yezîd’i gönderdi.¹⁰⁹ Dâilerin gizlilik yüzünden kod isim

¹⁰⁰ Taberî, VII, s.88; İbnü’l-Esîr, IV, s.410; Zorlu, s.37

¹⁰¹ Belâzürî, IV, s.159

¹⁰² İbnü’l-Esîr, IV, s.411; Dîneverî, s.373; Belâzürî, IV, s.59

¹⁰³ *Ahbâru’l-Devlet’l-Abbâsiye*, s.172.

¹⁰⁴ Sariçam, s.374

¹⁰⁵ Mutahhar b. Tahir Makdîsi, *Kitabu’l-Bed ve’t Tarih*, Paris, 1916,VI, s.60

¹⁰⁶ İbnü’l-Esîr, IV, s.420

¹⁰⁷ İbnü’l-Esîr, IV, s.420

¹⁰⁸ Belazuri, III, s.117

¹⁰⁹ Aykaç, s.5; Zorlu, s.37

kullanmalarından dolayı Ammâr b. Yezîd de, davetin başına geçtikten sonra adını değiştirmiş, “Hıdaş” ismini kullanmaya başlamıştı.¹¹⁰ Ammâr, ilk olarak Horasan’da Muhammed b. Ali lehine propaganda yapmakla işe başladı. İnsanlar onun çağrısına kulak verdiler ve etrafında toplandılar. Kendisine itaat eden insanların sayısı artmaya başlayınca farklı düşüncelerden bahsetmeye başladı. Etrafında topladığı kişilere; “Namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerin olmadığını” söyleyerek bunları tevîl yoluna gitmişti. Ona göre namaz, oruç ve hac semboliktir. Namaz imama dua etmek, oruç imamı gizli tutmak, hac da imama yönelmektir, cihad, imama muhalefet edenlerin suikast yoluyla kanını akıtmak, zehirlemek ve mallarını almaktır. Hıdaş bu düşüncelerini Kur’an’dan şu ayetle destekliyordu: *“İman eden ve iyi işler yapanlara, hakkıyla sakınıp iman ettikleri ve iyi işler yaptıkları, sonra da hakkıyla sakınıp yaptıklarını, ellerinden geldiğince güzel yaptıkları takdirde (haram kılmadan önce) tattıklarından dolayı günah yoktur.(Önemli olan inandıktan sonra iman ve iyi amelde sebattır.) Allah iyi ve güzel yapanları sever.”*¹¹¹ Ammâr b. Yezîd, bir müddet sonra Abbâsî davetinden kopmuş ve imamın emirlerinden yüz çevirip Hürremîye¹¹² inancını ortaya koyarak halkı ona davet etmeye başlamıştır. Bir süre sonra Ammâr’ın faaliyetlerini ve gulât fikirlerini öğrenen Horasan valisi Esed b. Abdillâh onu yakalatıp huzuruna getirmiş, kendisine ağır sözler söyleyen Ammâr’ı öldürtmüş,¹¹³ daha sonra da “Amul” şehrinde astırmıştır.¹¹⁴

Hıdaş lakabından dolayı, Ammâr b. Yezîd’in taraftarlarına “Hıdâşîyye” deniyordu. Bunlar imâmetin Muhammed b. Ali’ den Ammâr b. Yezîd’e geçtiğini iddia etmekle beraber, tenasühe de inanıyor ve Allah’ın kendisini bir suretten diğer bir surete çevirip kullarına çeşitli zamanlarda gözükebildiğini iddia ediyorlardı. “Hıdâşîyye”, Horasan ve Batı İran’da bir süre etkisini gösterdikten sonra Hâşimoğulları’nın liderlerinden Abdullah b. Muaviye tarafından kontrol altında tutulmuştur.¹¹⁵

Ammâr b. Yezîd’in Abbâsî saflarına katılmasıyla bu davet farklı bir boyut kazandı. Ammâr b. Yezîd, Horasan’da gerçek bir başarı elde ederek, Araplar ile mevâlî arasında

¹¹⁰ Taberî, VII, s.109; İbnü’l-Esîr, IV, s.321, Welhausen, s.242

¹¹¹ Maide, 5/93

¹¹² Bu sapık mezhebin görüşleri için bkz.Taberî,VII, s.109

¹¹³ İbnü’l-Esîr, IV, s.411; Zorlu, s.37

¹¹⁴ İbnü’l-Esîr , IV, s.411

¹¹⁵ Makdîsî, V, s.134 Ayrıca daha geniş bilgi için bkz: Mehmet Atalan, “Abbâsî Daveti Süresinde Ammâr b. Yezîd,” *Dini Araştırmalar*, 2005, Cilt 8, Sayı 22, s.287-296

önemli bir konum kazandı. Bundan dolayı Hıdaş'ın taraftarları, imâmetin Muhammed b. Ali'den Ammâr b. Yezîd'e geçtiğini iddia ediyorlardı. Muhammed b. Ali ile Horasanlılar arasında Ammâr b. Yezîd nedeniyle oluşan kriz, Bukeyr b. Mahan'ın Horasan'a ikinci defa gönderilmesiyle son buldu. Böylece Bukeyr, Ammâr'ın bölgesinde bıraktığı olumsuz havayı kaldırdı. Abbâsî davetini eskiden olduğu gibi rayına oturttu.¹¹⁶ Bukeyr b. Mahan'ın Horasan'a gönderilmesinden bir süre sonra 126/743 yılında Muhammed b. Ali'nin ölümü gerçekleşince¹¹⁷ ihtilâlin liderliğini vasiyeti gereği oğlu İbrahim üstlendi.¹¹⁸

İmam İbrahim, 126/743 yılında Bukeyr b. Mahan'ı Muhammed b. Ali'nin öldüğü haberini bildirmek üzere Horasan'a gönderdi. Merv'e gelen Bukeyr, orada dâi ve nakipleri topladı. Onlara, Muhammed b. Ali'nin öldüğünü, yerine İbrahim'in geçtiğini söyledi. Onlar da durumu kabul etti ve taraftarlarından topladıkları paraları İmam İbrahim'e götürmeleri için Bukeyr'e verdiler.¹¹⁹

Bukeyr b. Mahan 126/743-44 yılında ömrünün son anlarını yaşadığını hissedince İmam İbrahim'e kendisinden sonra Kûfe başdâiliğine, Ebû Seleme el- Hallâl'ı¹²⁰ vasiyet ettiğine dair bir mektup yazdı. İmam İbrahim de Bukeyr'den aldığı mektup neticesinde bu Ebû Seleme'yi Kûfe dâilerinin liderliğine getirdi. İmam İbrahim, bu hususta Horasan halkına da bir mektup yazarak Kûfe'nin başdâiliğini Ebû Seleme'ye verdiğini bildirdi. Kûfe'nin başdâiliğine getirilen Ebû Seleme geniş yetkilerle Horasan'da da görevlendirildi. Liderliği Horasanlılar tarafından kabul edilen Ebû Seleme'ye ikramlar yapıldı.¹²¹ Ebû Seleme Horasan'da dört ay kaldıktan sonra Kûfe'ye geri döndü.¹²² Kûfe'nin başdâiliğini yürüten Ebû Seleme aynı zamanda Ebû Müslim, Horasan'da görevlendirilene kadar oradaki ihtilâl hareketini de organize ediyordu.¹²³

¹¹⁶ Belâzürî, IV, s.159

¹¹⁷ Belâzürî, IV, s.107; Zorlu, s.37

¹¹⁸ Taberî, VII, s.227; Belâzürî, IV, s.161; Celâlüddin Abdurrahman Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyûfî, *Târîhu'l-Hulefâ*, thk. M.Muhyiddin Abdilhamid, 4.Baskı, Beyrut 1989, s.299; Aykaç, s.6; Algül, III, s.219

¹¹⁹ Taberî, VII, s.294; İbnü'l-Esîr, IV, s.497

¹²⁰ K.V.Zettersteen, "Ebû Seleme", İA, İstanbul 1994, IV, s.49

¹²¹ Taberî, VII, s.329

¹²² *Ahbâru'd-Devlet'l-Abbâsiye*, s.25

¹²³ Hakkı Dursun Yıldız, "Ebû Seleme", *DİA*, İstanbul 1994, X, s.230

D.Ebû Müslim'in Harekete Katılması ve Gizlilik Döneminin Sona Ermesi

1.Ebû Müslim'in Kökeni

Ebû Müslim'in kimliği, soyu, Abbâsî hareketiyle ilk defa ne zaman tanıştığı ve hangi imam ile görüştüğü konusunda net bir bilgi elde etmek oldukça zordur. Hatta kaynaklar bu konuda birbirleriyle çelişen bilgiler vermektedirler. Ebû Müslim'in İranlı mı, Arap mı, Kürt mü olduğu, İsfahanlı mı Mervli mi, Kûfeli mi veya başka bir yerden mi olduğu ayrıca hür mü, mevlâ mı, yoksa köle mi olduğu ile ilgili bilgiler oldukça karışık bir durum arz etmektedir.¹²⁴ Ebû Müslim muhtemelen 100/719 yılında İsfahan veya Merv'de doğdu. Babası onu, Kûfe eşrafından İsa b. Musa es-Sarrâc'a vasiyet etmişti.¹²⁵ Anlayışlı, edepli, akıllı bir çocuk olarak yetişti.¹²⁶ Çocukluk yıllarını Emevî aleyhtarı siyâsî ve sosyal faaliyetlerin merkezi Kûfe'de geçirdi.¹²⁷

Ebû Müslim'in, İsfahan dışında bir yerde Benî Mâkil el-İcli'nin kabilesinden fakir bir köylü olduğu da rivâyet edilmiştir.¹²⁸ Bu rivâyete göre adı İbrahim olup kendisine "Haykan" lakabı verilmiştir.¹²⁹ Daha sonra "Abdurrahman" adını almış, İmam İbrahim ise ona "Ebû Müslim" künyesini vermiştir.¹³⁰

Ebû Müslim'in, Abbâsî soyundan olduğuna dair bir rivâyet ise şu şekildedir: Abdullah b. Abbas'ın bir cariyesi vardı. Abdullah, onu terk etti. O da bir başka köle ile evlendi. Bir çocuğu oldu. Abdullah b. Abbas cariyeyi köleden ayırdı, ona "Selit" adını verdi. İşte Ebû Müslim bu "Selit" adlı kişinin soyundadır.¹³¹

Ebû Müslim'in, köle olduğu ile ilgili rivâyette ise o, Herat¹³² veya Buşenc'den¹³³ birinin kölesi idi. Efendisi Ebû Müslim ile birlikte İmam İbrahim'e gitti. İbrahim, onun

¹²⁴ Ali Delice, "Abbâsî İhtilâl Hareketi Gizlilik Dönemi Faaliyetleri" *Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Akademi Dergisi*, 1999, Cilt 1, Sayı 4, s.68; Aykaç, s.7

¹²⁵ Belâzürî, IV, s.161

¹²⁶ Dîneverî, s.376

¹²⁷ İbnü'l-Esîr IV, s.496; İbn Kesir XIII, s.22; Hakkı Dursun Yıldız, "Ebû Müslim", *DİA*, İstanbul, 1994, X, s.197-198

¹²⁸ İbn Kesir XIII, s.22

¹²⁹ Belâzürî, IV, s.161

¹³⁰ İbnü'l-Esîr IV, s.497-498

¹³¹ Yıldız, "Ebû Müslim", s.198

¹³² Horasan'ın kentlerindedir.Bkz. Dîneverî, s.375

¹³³ Horasan kentlerinden Herat civarında küçük bir beldedir. Bkz. Dîneverî, s.375

yeteneklerinden etkilendi ve onun için 2000 dirhem ödeyip onu satın aldı. Bunun üzerine İmam İbrahim ile iki yıl kaldıktan sonra Horasan'a lider olarak gönderildi.¹³⁴

Ebû Müslim'in, etnik kökeni ve statüsüyle ilgili kaynakların verdiği bu çelişkili bilgilerle kesin bir sonuca varmak mümkün değildir. Ancak onun etnik kökeni ve statüsünden daha önemli olan, Ebû Müslim'in Abbâsî ihtilâline verdiği katkıdır. İhtilâl sürecinde oynadığı rol, onun ihtilâl öncesi kimliğinin adeta önüne geçmiştir. Nitekim, Ebû Müslim'in, menşei ile ilgili olarak sorulan soruya verdiği cevap bu düşüncemizi desteklemektedir.¹³⁵ Ebû Müslim soruya “*Benim faydam ve iyiliğim sizin için nesebimden daha hayırlıdır.*” şeklinde cevap vermiştir.¹³⁶

2. Ebû Müslim'in Horasan'a Lider Olarak Atanması ve Süleyman b. Kesir'le Mücâdelesini

125/743 tarihinde aralarında Süleyman b. Kesir'in de bulunduğu dört üst düzey temsilci Hac mevsiminde Mekke'ye giderek Muhammed b. Ali ile görüştüler. İmam ölümcül bir hastalığa yakalanmıştı. Bu görüşme Muhammed b. Ali ile yapılan son toplantıydı. İmam Muhammed, onlara kendisinden sonra ihtilâl hareketinin liderliğini oğlu İbrahim'in üstleneceğini söyledi.¹³⁷ Bu toplantı esnasında Süleyman b. Kesir, Ebû Müslim adındaki bir gençten övgüyle bahsetti.¹³⁸ Süleyman'ın amacı yetenekli insanları harekete kazandırmak bu suretle ihtilâlin başarıya ulaşmasını sağlamaktı. Bu genç ile bir müddet sonra aralarının bozulacağını aklına bile getirmemişti. İmam Muhammed bu gencin Abbâsî hareketine kazandırılmasını ve Humeyme'ye gönderilmesini emretti. Bu görüşmeler sonunda diğer temsilciler Horasan'a geri döndü.¹³⁹

Humeyme'de İmam İbrahim bu yetenekli genç ile yakından ilgilendi. Ebû Müslim'in dış görünüşü, düşüncesi ve Hâşimoğulları sevgisi konusundaki anlayışı hoşuna gitmişti.¹⁴⁰ Ona “Abdurrahman” ismini verdi.¹⁴¹

¹³⁴ Belâzürî, IV, s.161; Ünlü, s.103

¹³⁵ Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilâli*, s.57

¹³⁶ Taberî, VII, s.364

¹³⁷ Belâzürî, IV, s.162 H.İbrahim Hasan, II, s.299

¹³⁸ İbn Kesir XIII, s.227

¹³⁹ Belâzürî, IV, s.162; Mes'ûdî, Ebû'l Hasen Ali b. Hüseyin b. Ali, *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, Beyrut, 2005, III, s.254 -255; İbnü'l-Esîr IV, s.461; Yıldız “Ebû Müslim”, s.198; Welhausen, s.246

¹⁴⁰ Dîneverî, s.376

¹⁴¹ İbn Kesir, XIII, s.224

Muhammed b. Ali'nin vefatının ardından bu hareketin liderliği görevini oğlu İbrahim b. Muhammed üstlendi. İbrahim, 128/745 yılında Ebû Müslim'e Irak ve Horasan'daki davetçilere gitmesini ve imamın vefât ettiğini, görevin artık kendisinde olduğunu bildirmesini emretti.¹⁴² Ebû Müslim de yola çıkarak Irak'a vardı. Onlara bu haberi bildirdi. Ardından İmam İbrahim'in emriyle Horasan baş daisi Ebû Seleme ile birlikte Horasan'a gitti.¹⁴³

İmam İbrahim'in Ebu Müslim ile tanıştıktan sonra onu Horasan'da böyle önemli bir mücadelenin başına hemen getirmesi tahminimizce onun İmam İbrahim tarafından hem teorik hem de pratik anlamda eğitildiğini, kendisine ve kâbiliyetine güvenildiğini göstermektedir.¹⁴⁴

Ebû Müslim, Horasan'da biraz kaldıktan sonra 128/745-46 yılında, 19 yaşında iken İmam İbrahim tarafından Horasan bölgesi davet emirliğine atandı.¹⁴⁵ Rivâyete göre İmam İbrahim, Ebû Müslim'i Horasan'a gönderirken şu tavsiyelerde bulunmuştu:

*“Sen bizim Ehl-i beytimizden bir kişisin. Vasiyetimi yerine getir. Yemen'in şu kabilesine iyi bak, onlara bağlan ve aralarında otur. Zira Allah, bu işi onlarla tamamlayacaktır. Rebîa'nın durumlarına güvenme. Mûdar'a gelince, bunlar yurtları sana yakın olan düşmandır. Onlardan şüphelendiğin kimseleri öldür. Horasan'da, gücünün yettiği oranda, Arapça konuşan kimseleri bırakmamaya çalış. Beş karış boyuna gelmiş oğlanlardan suçlu bulduğunu öldür. Şu ihtiyara, yani Süleyman b. Kesir'e karşı gelip, isyan etme.”*¹⁴⁶

Rivayette dikkat çeken, İmam İbrahim'in “...gücünün yettiği oranda Arapça konuşanları öldür” şeklindeki emrini kabul etmek mümkün değildir. Çünkü Abbâsî davetini başlatanların çoğunluğunun Araplar'dan oluşması, böyle bir şeyin mantıksız olduğunu göstermektedir.¹⁴⁷

Ebû Müslim, Horasan'a gönderilmeden önce Abbâsî davetinin önemli simalarından biri olan Süleyman b. Kesir başta olmak üzere oradaki dâiler, artık Emevî Devleti'nin siyasî

¹⁴² İbn Kesir, XIII, s.224; Dîneverî, s.377

¹⁴³ Delice, s.68; İbn Kesir, XIII, s.224; Dîneverî, s.377

¹⁴⁴ Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilâli*, s.58

¹⁴⁵ Taberî, VII, s.344; Belâzürî, IV, s.162; Sarıçam, s.375; Zorlu, s.38; Algül, III, s.219; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, 28

¹⁴⁶ Taberî, VII, s.344; İbnü'l-Esîr V, s.15; İbn Kesir, XIII, s.225

¹⁴⁷ Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilâli*, s.58

durumunu ve Horasan'daki karışıklıkları da göz önünde bulundurarak, gizlilik döneminden alenî döneme geçmek için şartların oluştuğunu belirttiler ve İmam İbrahim'den bu harekete liderlik edecek Hâşimoğulları'ndan birisini göndermesini istediler. İmam İbrahim bu teklif üzerine emirlik görevini, önce Süleyman b. Kesir'e verdi.¹⁴⁸ Onun bu görevi kabul etmemesi üzerine İmam, emirlik görevini İbrahim b. Seleme'ye vermek istediye de, o da bunu kabul etmedi. Bunun üzerine İmam, Ebû Müslim'i bu göreve getirdi.¹⁴⁹ Süleyman b. Kesir'in askerî kabiliyetinin zayıf olmasından dolayı bu teklifi kabule yanaşmadığı tahmin edilmektedir.¹⁵⁰

Ebû Müslim'in kendilerine emir olarak seçilmesine Horasanlılar ilk etapta karşı çıktılar. Süleyman b. Kesir, Ebû Müslim'in yaşının küçük oluşunu, Hâşimoğulları'ndan olmayışını ve hayatının öncesinin bilinmemesini ileri sürerek onun emirliğini reddetti. Süleyman, kendisi gibi düşünen nakip arkadaşlarından bir kısmının da desteğini almayı başardı. Hatta bir ara Süleyman bu desteği aldıktan sonra Kûfe'deki baş dâi Ebû Seleme'ye mektup yazarak, imamın kendi ailesinden birisini emir olarak göndermesini istediklerini belirtti. Süleyman'ın bu isteğini Ebû Seleme, imama bildirdi. İmam İbrahim ise Horasan'daki temsilcilerinden Ebû Müslim'i dinleyip itaat etmelerini istedi.¹⁵¹ O esnada Maverâünnehir'de davet çalışmalarını sürdüren Muhammed b. Ali'nin has adamlarından Ebû Dâvud, Horasan'a döndüğünde Ebû Müslim'in yanında, Süleyman'ın karşısında yer aldı. Diğer nakipleri de Ebû Müslim'in emirliğine ikna etti.¹⁵² Bu gelişmelerden sonra Horasan'daki Abbâsî taraftarları da Ebû Müslim'in emirliğini kabul ederek, ona itaat ettiler.¹⁵³ Konuyla ilgili diğer bir rivâyette Ebû Dâvud, Süleyman b. Kesir ve diğer nakipler arasında geçen diyaloglar şu şekildedir:

Ebû Dâvud: İmam İbrahim'in gönderdiği kişi ve onun getirdiği mektup size geldi, siz ise onu reddettiniz. Neden reddettiniz?

Süleyman b. Kesir: Yaşı genç, davet ettiğimiz kişiler ve kendimiz açısından bu işi beceremeyeceğinden korktuk.

¹⁴⁸ Taberî, VII, s.329; Belâzürî, IV, s.163

¹⁴⁹ Aykaç, s.7

¹⁵⁰ Süleyman b. Kesir'in askerî kabiliyetinin zayıf olmasından dolayı bu teklifi kabule yanaşmadığı tahmin edilmektedir. Bkz. Delice, s.68-69

¹⁵¹ İbn Kesir, XIII, s.225

¹⁵² Taberî, VII, s.360; İbnü'l-Esîr V, s.21; İbn Kesir, X, s.33

¹⁵³ İbn Kesir XIII, s.225 Belâzürî, IV,s.164

Ebû Dâvud: Aranızda Allah'ın Hz.Peygamber'i seçip, onu bütün insanlara önder olarak gönderdiğini reddeden birisi var mı?

Nakipler: Hayır!

Ebû Dâvud: Allah'ın, ona, haramını, helalini, kanunlarını ve haberlerini içeren geçmiş ve gelecek şeyleri haber veren bir kitap gönderdiğine şüpheniz var mı?

Nakipler: Hayır!

Ebû Dâvud: Hz. Peygamber'in Allah tarafından verilen görevi tam manasıyla yerine getirdikten sonra vefat ettiğine şüpheniz var mı?

Nakipler: Hayır!

Ebû Dâvud: Ona indirilen ilim onunla birlikte mi gitti, yoksa o ilmi bıraktı da mı gitti?

Nakipler: Bırakıp gitti.

Ebû Dâvud: Peki onun, ilmi, Ehl-i beyti ve akrabasının dışında birisine bıraktığını mı zannediyorsunuz?

Nakipler: Hayır!

Ebû Dâvud: Allah'ın ilim öğrettiği Peygamber'in ilimdeki varislerinin ve onun ilminin kaynağının bu Ehl-i beyt olduğundan şüpheniz var mı?

Nakipler: Hayır!

Ebû Dâvud: Görüyorum ki siz, davanızda şüphe ettiniz ve onların davetini reddettiniz. Eğer, bu adamın, bu işi yapabileceğine inanmasalardı onu göndermezlerdi. Yardım, dostluk ve haklarını yerine getirme hususunda onlardan şüphe edilmez.

Nakipler, Ebû Dâvud'un bu sözleri üzerine, Ebû Müslim'e haber gönderdiler, onu Humus'tan¹⁵⁴ geri çevirip başlarına geçirerek, ona itaatlerini ve bağlılıklarını bildirdiler.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Suriye'nin kuzeyinde Şam bölgesi dahilinde bir şehirdir. Bkz. Dîneverî, s.375

¹⁵⁵ Taberî, VII, s.360; İbnü'l-Esîr V, s.31-32; Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsi İhtilâli*, s.61-62

Sonuç olarak şunu anlıyoruz ki, Ebû Müslim'in Horasan'a lider tayin edilişi, Süleyman b. Kesir liderliğindeki çoğunluğunu Yemenîlerin oluşturduğu Araplar tarafından bazı sebeplerden dolayı bir türlü kabul edilmek istenmemiştir. Ebû Müslim ile Süleyman b. Kesir arasındaki baş gösteren bu iktidar mücadelesine davetin geleceği düşünülerek son verildiyse de; sonunda Süleyman b. Kesir İmam İbrahim'in bu konudaki emrine itaat etmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁶

IV. İHTİLÂL ÖNCESİ GERÇEKLEŞEN İKİ OLAY

A. Ebvâ Toplantısı

125/743 yılında Mekke ile Medine arasında "Ebvâ" denilen yerde bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya Hâşimoğulları'nın ileri gelenlerinden Abdullah b. Hasan, Muhammed b. Abdullah, Ca'fer es-Sâdık, Abbasoğulları'ndan da Muhammed b. Ali ve oğulları İbrahim, Ebû'l-Abbas ve Ebû Câ'fer katılmıştır.¹⁵⁷

Toplantının yapılmasında Zeydiyye mezhebinin imamı kabul edilen Zeyd b. Ali ve oğlu Yahya'nın başlattıkları isyanlar etkili olmuştur. Zulme açıkça baş kaldıran Zeyd b. Ali, 122/740 yılında Emevîler'e karşı giriştiği isyanda başarısızlığa uğrayarak pek çok taraftarıyla birlikte öldürülmüştür.¹⁵⁸ Zeyd b. Ali'nin oğlu Yahya da babasının mücadelesini Horasan'da tekrar başlatmak istemiş fakat o da babasıyla aynı sonu paylaşmıştır.¹⁵⁹ Zeyd b. Ali ve oğlu Yahya'nın acı sonları Hâşimoğulları arasında büyük bir üzüntü yaratmış, onlar da bu katliamların intikamını almak ve Emevî yönetimine kesin bir şekilde son vermek amacıyla Ebvâ toplantısını düzenlemişlerdir.¹⁶⁰

Bu toplantıyla ilgili Taberî fazla detaya girmeden toplantının Mekke'de yapıldığını, Ebül-Abbas ve Mansûr'un Muhammed'e biât ettiklerini belirtir.¹⁶¹ Burada Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye (Saf Ruh) olarak tanınan Muhammed b. Abdillah, Hâşimîler'in Hasânî kolunun lideri Abdullah b. Hasan'ın oğludur.(145/762) Bu toplantıyla ilgili

¹⁵⁶ Dalkılıç, s.290-291

¹⁵⁷ Taberî, VII, s.517

¹⁵⁸ Belâzürî, III, s.446

¹⁵⁹ Belâzürî, III, s.453

¹⁶⁰ Mehmet Ali Büyükkara, *İmâmet Mücadelesi ve Hâşimoğulları*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1999. s.21

¹⁶¹ Taberî, VII, s.517

başka bir kaynakta ise Abdullah b. Hasan'ın toplantı esnasında oğlu Muhammed b. Abdillan'a biât almak istediği belirtilir.¹⁶²

Ahbâru Devleti'l-Abbâsiyye yazarı ise, toplantının Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye'ye biât alınmadan bittiği kanaatindedir. Son dönem yapılan çalışmalar da bu görüşü desteklemektedir.¹⁶³ Konuya Abbasoğulları açısından yaklaşıldığında, onların kuruluş safhasına yaklaştıkları bir dönemde liderleri İmam İbrahim iken Hasanoğulları'ndan Muhammed Nefsü'z-Zekiyye'ye biât etmeleri pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla Ebü'l-Abbâs ve Ebü Ca'fer dönemlerinde böyle bir biâttan bahsedilmemesi ve buna yönelik bir çabanın da olmaması insana, toplantının biât alınmadan bittiğini düşündürmektedir.¹⁶⁴

B. Abdullah b. Muaviye İsyanı

Abbasoğulları'ndan Muhammed b. Ali'nin "er-rızâ min âl-i Muhammed" sloganıyla başlattığı ihtilâl hareketinin olgunlaşma safhasında, Kûfeliler'in teşvikiyle Hâşimoğulları'nın diğer önemli bir lideri olan Abdullah b. Muâviye'nin 127/744-745 yılında Ebü Hâşim'in vasiyetini öne sürerek kendi adına taraftar toplamaya başladığı görülmüştür.¹⁶⁵ Her iki grubun da aynı bölgede aynı iddiayla ortaya çıkması, Abbâsî ihtilâlinin geleceğini tehlikeye düşürmüş, temkinli davranmak zorunda olan Abbasoğulları Emevîler'e karşı Hâşimî birlikteliği görüntüsüyle hareket etmişlerdir.

Abbasoğulları, ilk fırsatta Abdullah b. Muâviye'nin hareketini kendi lehlerine çevirmeyi başarmışlardır. Ebü Hâşim'in imâmet haklarını Muhammed b. Ali'ye devrettiği konusunda Abdullah b. Muâviye taraftarlarının büyük bir bölümünü güçlü lobi faaliyetleriyle ikna eden Abbasoğulları, kısa sürede onları kendi saflarına çekmeyi başarmışlardır.¹⁶⁶ Abdullah b. Muâviye, 129/746 yılında kendisine inananlarla beraber Emevî ordusuna karşı başlattığı mücadele sonunda yenilmiş, ardından yardım göreceği

¹⁶² Mes'ûdî, III, s.307

¹⁶³ *Ahbâru'd-Devlet'l-Abbâsiyye*, s.385

¹⁶⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Nahide Bozkurt, "Alioğulları'nın Siyasal İktidar İstencinde –Abbâsîler Dönemi- İlk Mücadelesi; Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye'nin İsyanı", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2002, Cilt 5, Sayı 13, s.110.

¹⁶⁵ Taberî, VII, s.303

¹⁶⁶ Büyükkara, s.26

umuduyla Ebû Müslim'e sığınmış, ancak umduğunu bulamadığı gibi Ebû Müslim tarafından hapsedilip, öldürülmüştür.¹⁶⁷

IV. İHTİLÂLDE ALENÎ DÖNEM (745-749) VE ABBÂSÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞU

A.İhtilâlin Kitleleri Harekete Geçirmesi

Ebû Müslim'in Horasan'a gönderilerek hareketin liderliğini üstlenmesi, Abbâsî ihtilâli için bir dönüm noktası kabul edilir. Çünkü o zamana kadar davet için şiddet ve kuvvete başvurulmamış, dâiler kendilerine tüccar veya yola çıkmış hacı adayları görüntüsü vermişlerdi. Ebû Müslim'in ihtilâl hareketine katılmasıyla birlikte hareket potansiyelden eylem safhasına geçmiştir. Bu safha ise Emevîler'in yıkılışına kadar sürecek olan kesintisiz savaşlar dönemidir.

Ebû Müslim, Horasan'a ulaşır ulaşmaz, davet için çalışmalara başladı. Horasanlılar'dan biât aldıktan sonra adamlarını davet için Horasan'ın değişik bölgelerine gönderdi. Bunlar köy köy, belde belde, tüccar kılığında dolaşıyorlardı. Sonunda bütün Horasan, ovasıyla dağıyla uzağı ve yakınıyla onun davetine olumlu cevap verdi.¹⁶⁸

129/746-747 yılında İmam İbrahim, davet konusundaki haberleri almak için Ebû Müslim'i yanına çağırdı. Ebû Müslim de, Cemâziye'l-Âhir ayının ortalarında 70 kişi ile beraber Horasan'dan ayrıldı.¹⁶⁹ O, yol üzerindeki yerleşim yerlerine uğruyor, davet için propaganda yapıyor, insanları taraftarı olmaya davet ediyordu. Ebû Müslim, Humus'a geldiğinde kendisine ve Süleyman b. Kesir'e İmam İbrahim'den mektup ulaştı. İmam İbrahim, bu mektupta, davetin açıktan yapılması isteğiyle Ebû Müslim'e zafer bayrağını gönderdiğini söylemişti. Ayrıca Ebû Müslim'e mektubun kendisine ulaştığı yerden geri dönmesini ve Kahtabe liderliğindeki diğer ihtilâl önderlerini de kendisine göndermesini istedi. Ebû Müslim, bu istek üzerine yanındaki mal ve eşyaları Kahtabe ile birlikte İmam İbrahim'e göndererek kendisi Horasan'a gitmek üzere geri döndü.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Ethem Ruhi Fırlalı, "Abdullah b. Muâviye", *DİA*, I, İstanbul, 1988, s.118

¹⁶⁸ *Dîneverî*, s.380

¹⁶⁹ İbn Kesir XIII, s.225; İbn Tiktaka,s.186; Hitti, II, s.437; Aykaç, s.7; Zorlu, s.38; Algül, III, s.219

¹⁷⁰ Taberî,VII, s.354-355; İbnü'l-Esîr V, s.27; İbn Kesir XIII, s.225; Zorlu, s.39

Ebû Müslim, Horasan'a dönüş yolculuğunda Merv'in, Fanin¹⁷¹ köyüne ulaştı. Orada bulunan nakiplerden Ebû'l-Hakem İsa b. A'yan ve Amr b. A'yan'ı daveti açıktan yapmak üzere Toharistan ve Belh'e gönderdi. Nadr b. Sübeyh et-Temîmi ve Şerik b. Gadiyy'i, Ramazan'da propaganda yapmaları için Merverruz'a¹⁷² gönderdi. Ebû Asım Abdurrahman b. Süleym'i Talekan'a,¹⁷³ Ebû'l-Cehm b. Atıyye'yi ise Hârizm'e¹⁷⁴ gönderdi. Ebû Müslim dört bir tarafa gönderilen bu davetçilere, kendilerine engel olduğu takdirde kılıçlarıyla Allah'ın düşmanlarıyla savaşmalarını emretti.¹⁷⁵

Bir müddet Merv'in Fanin köyünde kaldığı anlaşılan Ebû Müslim, Ramazan ayının ilk haftası içerisinde Süleyman b. Kesir'in köyü olan Sefizenc'e, Süleyman b. Kesir'in yanına gitti.¹⁷⁶ Ebû Müslim, İmam İbrahim'in daveti açıktan başlatılması emrini veren mektubu ona verdi. Ardından Abbâsîler adına ilk hutbe okundu.¹⁷⁷ Böylece Abbâsî propagandası alenen başlamış oldu. Ramazan ayının sonuna doğru, İmam İbrahim tarafından gönderilen iki siyah bayrak dikilerek, etraftaki köylere ateş yakılmak sûretiyle haber verildi. Bayraklar dikilirken Ebû Müslim, Hacc sûresinin şu ayetlerini okuyordu: *“Kendileriyle savaşılana (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaş konusunda) izin verildi. Şüphesiz ki Allah, onlara yardıma mutlak surette kâdirdir.”*¹⁷⁸ Daveti kabul eden herkes siyahlar giydi.¹⁷⁹ “Gölge” ve “Bulut” adı verilen bayrakların isimleri şöyle yorumlandı: Bulut, yeryüzünü kaplar ve yeryüzü hiçbir zaman gölgesiz kalmaz.¹⁸⁰ Aynen onun gibi kıyamete kadar yeryüzünde bir Abbâsî halifesi eksik olmayacaktır.¹⁸¹ Böylece Ebû Müslim, Abbâsî daveti için kitleleri harekete geçirdikten sonra, artık savaş aşamasını başlatmış oldu.

¹⁷¹ Hamevî, IV, s.278-279; Zorlu, s.39

¹⁷² Horasan kentlerinden biridir. Bkz. Dîneverî, s.375

¹⁷³ Horasan'ın en büyük kentlerindedir. Bkz. Dîneverî, s.375

¹⁷⁴ Hamevî, II, s.395-397

¹⁷⁵ Taberî, VII, s.353-355; İbnü'l-Esîr, s.27-28

¹⁷⁶ Aykaç, s.7

¹⁷⁷ Taberî, VII, s.355; Sarıçam, s.376

¹⁷⁸ Hacc, 22/39

¹⁷⁹ Ünlü, s.103

¹⁸⁰ İbn Kesir XIII, s.224; Ünlü, s.103; Zorlu, s.39

¹⁸¹ Taberî, VII, s.356; İbn Kesir XIII, s.224

B. Emevî ve Abbâsî Ordularının Savaşı

1. Nasr b. Seyyar ve Abbâsî Kuvvetleri Arasındaki Savaş

Taraftarlarıyla birlikte Sefizenc'te bulunan Ebû Müslim, Ramazan bayramı gelince Süleyman b. Kesir'e bayram namazını kıldırmasını, namaza hutbeden önce ezansız ve kametsiz olarak başlamasını emretti. Ebû Müslim, Süleyman b. Kesir'e, namaza başlayınca peş peşe altı tekbir aldıktan sonra Kur'an okuyup, yedinci tekbirde rükûya gitmesini ikinci rekatta da peş peşe tekbir aldıktan sonra Kur'an okuyup, altıncı tekbirle rükûya gitmesini, hutbeye tekbirle başlayıp Kur'an'la bitirmesini emretti. Bunlar, Emevîler'in bayram namazı kılış şekline farklıydı. Onlar önce hutbe okur, sonra ezan ve kametle namaz kılarlardı. Ayrıca birinci rekatta dört, ikinci rekatta üç tekbir getirirlerdi.¹⁸² Abbâsîler'in ibadette dahi bu farklı duruşu, kitlelere Emevîler'den çok daha farklı olduğu izlenimi vermekteydi.

Namazın bitmesiyle beraber Ebû Müslim, büyük bir ziyâfet hazırlattı. Hep beraber yemekler yendi. Ardından Ebû Müslim, Emevîler'in Horasan valisi, Nasr b. Seyyar'a şöyle bir mektup yazdı:

*“Kendilerine bir uyarıcı gelince, ümmetler içinde en doğru yolda gidenlerden biri olacaklarına, and olsun ki, bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdi; fakat kendilerine uyarıcının gelmesi, yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü düzen kurmak ile uğraştıklarından sadece nefretlerini arttırdı. Oysa pis pis kurulan kötü tuzağa ancak sahibi düşer. Öncekilere uygulana gelen yasayı görmezler mi? Sen Allah'ın yasında bir değişiklik bulamazsın. Sen Allah'ın yasında bir başkalaşma da bulamazsın.”*¹⁸³

Ebû Müslim, Süleyman b. Kesir'in köyünde iken, Nasr b. Seyyar, Yezîd isimli kölesi önderliğinde bir orduyu Ebû Müslim ile savaşmak üzere gönderdi. Ebû Müslim de Yezîd ile savaşmak üzere Mâlik b. Haysem el-Huzâi komutasında bir ordu gönderdi.¹⁸⁴ İki ordunun savaşında Yezîd, esir alınarak Ebû Müslim'e getirildi. Ebû Müslim, ona çok iyi davrandı, onun yaralarını tedavi ettirdi. İyileştikten sonra ona yanlarında kalıp kalmamak üzere serbestlik tanıdı. Ancak Yezîd'e efendisine dönmeyi istemesi durumunda, kendileriyle savaşmayacağına, gördüklerini aynen efendisine anlatacağına,

¹⁸² Taberî, VII, s.357; İbnü'l-Esîr V, s.28-29; İbn Kesir XIII, s.225; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, s.29

¹⁸³ Fatr, 42/43

¹⁸⁴ İbn Kesir, XIII, s.22

haklarında yalan söylemeyeceğine dair Allah adına söz vermesini istedi. O da bunları kabul ederek efendisinin yanına dönmeyi tercih etti.¹⁸⁵ Yezîd, Nasr b. Seyyar'a Ebû Müslim'in söylediklerini aynen anlattı.¹⁸⁶ Ebû Müslim, bu davranışıyla Emevîler'in Abbâsî davetçileri hakkında söyledikleri "İslam yolunda olmadıkları, putlara taptıkları" tarzındaki kara propagandaları önlemek istiyordu.¹⁸⁷

Siyah bayrakların açılmasından bir süre sonra Ebû Müslim karargâhını Mahuvan'a nakletti. Burada bir kısım görevlendirmeler yaptı. Güvenlik teşkilatının başına Ebû Nasr Mâlik b. El-Haysem'i, muhafız birliğinin başına Ebû İshak Halid b. Osman'ı, ordu divanına Ebû Salih Kâmil b. El-Muzaffer'i, yazışmalar görevine Elsem b. Sübeyh'i, kadılığa Kâsım b. Mücâşi'yi tayin etti. Kâsım namazı kıldırıyor, ikinci namazlarından sonra kısas cezalarını uyguluyor, Hâşimoğulları'nın faziletlerini, Emevîler'in kusurlarını dile getiren konuşmalar yapıyordu.¹⁸⁸

Ebû Müslim'in Mahuvan'da kamp kurmasından bir ay kadar sonra Emevîler'in Horasan valisi Nasr b. Seyyar, Merv'i ele geçirmeyi başardı.¹⁸⁹ Ardından Ebû Müslim de Merv'in güneyinde olan Cirenc'de kontrolü ele geçirdi.¹⁹⁰ Ebû Müslim ordusuyla Horasan'ın güneyinde yer alan Herat'ı da ele geçirdi. Böylece Horasan'ın güneyinin Horasan'ın başşehri Merv'le irtibatı tamamen kesildi.¹⁹¹

Horasan valisi Nasr b. Seyyar, bölgedeki Abbâsî dâi tehlikesinin hangi boyutlara ulaştığını anlamıştı. Bu münasebetle Emevîler'in son halifesi Mervân b. Muhammed'e ve Irak valisi Ömer b. Hübeyre'ye yazdığı mektupta Ebû Müslim'in kuvvetini ve Emevî askerinin Horasan'da zayıf düştüğünü anlattı.¹⁹² Mektubunu şu beyitlerle bitirdi:

"Küller altında kalmış korlar görüyorum, bu korların alevlenmesi çok yakındır.

Ateş iki odunla yanar, harp ise söz düellosuyla başlar.

¹⁸⁵ Taberî, VII, s.358; İbnü'l-Esîr, V, s.29-30

¹⁸⁶ Taberî, VII, s.359; İbnü'l-Esîr, V, s.30

¹⁸⁷ İbnü'l-Esîr, V, s.30

¹⁸⁸ Taberî, VII, s.366; İbnü'l-Esîr, V, s.34

¹⁸⁹ Taberî, VII, s.367-368; İbnü'l-Esîr V, s.35 Belâzürî, IV, s.174; Makdîsi, VI, s.62; H.İbrahim Hasan, II, s.302; Aykaç, s.6

¹⁹⁰ Aykaç, s.7; Zorlu, s.40

¹⁹¹ Taberî, VII, s.365; İbnü'l-Esîr V, s.35 H.İbrahim Hasan, II, s.302

¹⁹² Hitti, II, s.437; Sariçam, s.376

Hayretler içinde şöyle dedim: Keşke bilseydim, Ümeyyeoğulları uyanık mı, uykuda mı?”¹⁹³

Ancak Halife ve İbn Hübeyre, bu esnada ülkedeki Hâricî tehlikesini bertaraf etmekle meşgul olduklarından, Nasr b. Seyyar, onlardan beklediği askerî desteği alamadı.¹⁹⁴

2. Merv ve Diğer Horasan Bölgelerinin Ele Geçirilmesi

Günden güne gücü ve itibarı artan Ebû Müslim’in önünde Nasr b. Seyyar krizi devam ediyordu. Arkasında büyük bir taraftar topluluğu olan Kirmânîler’in lideri Ali b. Cüday el-Kirmânî ile Nasr b. Seyyar arasında birliktelik ihtimalinin doğması Ebû Müslim’i telaşlandırdı. Böyle bir ittifak, Horasan’daki askeri güçlerin Ebû Müslim’in aleyhine birleşmesi demektir. Bunun üzerine Ebû Müslim, Süleyman b. Kesir’i Ali b. Cüday’a göndererek kurulması muhtemel ittifakı bozmuş oldu.¹⁹⁵ Güçlü lobi faaliyetleriyle durumunu daha da güçlendiren Ebû Müslim için Merv’in ele geçirilmesi kolaylaşmaya başladı.

Ebû Müslim’in Kirmânîlerle ittifak yapması Nasr b. Seyyar’ın durumunu daha da güçleştirdi. Bunun üzerine Nasr b. Seyyar halife Mervân b. Muhammed’den yardım istedi.¹⁹⁶ Ancak Mervân, o sırada Suriye, Irak ve başka şehirlerdeki isyanlarla uğraştığı için kendisine yardım edemeyeceğini, bu işi kendisinin halletmesini istedi. Nasr b. Seyyar başka yardım arayışına gittiyse de herhangi bir sonuç alamadı.

Ebû Müslim bir grubu Merv’e propaganda yapması ve insanları kendi düşüncelerine davet etmesi için gönderdi. Propagandacıların ikna ettiği birçok kişi şehri terk ederek Ebû Müslim’in safına katıldılar.¹⁹⁷ Kısa bir süre sonra da Ebû Müslim önünde Abdullah el-Huzâi, sağ yanında Mâlik b. Heysem, solunda Kâsım b. Mucâşi olduğu halde Merv’e girdi.¹⁹⁸ Ebû Müslim Merv’e girerken şu ayeti okuyordu: “*Şehre ahâlisinin haberi*

¹⁹³ H. İbrahim Hasan, II, s.302

¹⁹⁴ Taberî, VII, s.369-370; *Ahbârü’l-Devlet’l-Abbâsiye*, s.310 vd.; Sarıçam, s.376; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târihi*, III, s.30-31

¹⁹⁵ Taberî, VII, s.376; İbn Kesir, XIII, s.227-228; Belâzürî, IV, s.174

¹⁹⁶ İbn Kesir, XIII, s.229

¹⁹⁷ İbnü’l-Esîr, V, s.42 ; Belâzürî, IV, s.75; Mes’ûdî, III, s.256-257; Hitti, II, s.437

¹⁹⁸ İbnü’l-Esîr, V, s.43

*olmadan girdi. Bu esnada iki adam birbirleriyle dövüşüyordu. Biri kendi tarafından, diğeri düşmanlarındandı”.*¹⁹⁹

Ebû Müslim’in Horasan eyaletinin başşehri Merv’i ele geçirmesiyle birlikte son Emevî valisi Nasr b. Seyyar, Nişabur’a çekilmek zorunda kaldı.²⁰⁰ Kahtabe b. Şebîb, İmam İbrahim ile hac mevsiminde görüştüktan sonra Horasan’a Abbâsî ordularına kumandan olarak tayin edildi. Ebû Müslim’den ordunun merkez komutanlığını devraldı.²⁰¹ Göreve gelir gelmez ayağının tozuyla Tûs yakınlarında Nasr b. Seyyar’ın ordusuyla karşılaşan Kahtabe’nin ordusu büyük bir zafer elde edince Nasr b. Seyyar Nişabur’u terk etmek zorunda kaldı.²⁰² Horasan’da günden güne kötüleşen bu tehlikeli gelişmeler üzerine Nasr b. Seyyar, halife Mervân’dan ve Irak valisi İbn Hübeyre’den tekrar yardım talebinde bulundu.²⁰³ Ancak bölgeye sevk edilen kuvvetler Nasr b. Seyyar’a ulaşmadan Kahtabe’nin gönderdiği kuvvetler tarafından etkisiz hale getiriliyordu.²⁰⁴ Nişabur’u terktikten sonra Hemedan şehrine doğru giden Nasr b. Seyyar, Hemedan’ın “Sâva” denilen bir yerleşim yerinde rahatsızlandı, bir süre sonra da orada öldü.²⁰⁵ Böylece Abbâsîler’in önündeki en büyük engellerden biri ortadan kalmış oldu. Ayrıca Horasan hakimiyeti de tamamen Abbâsîler’in eline geçti.

Ebû Müslim ve Kahtabe, İran’daki diğeri yerleşim bölgelerini Abbâsî idaresi altına almak için çaba göstermeye başladılar. Kahtabe, önce Taberistan’ı ardından Damâvend’i ele geçirdi.²⁰⁶ Ardından Rey’e yönelmeye karar verdi. Oğlu Hasan’a da Rey’e gitmesini isteyen bir mektup yazdı. Şehre girmeden önce buluştular ve 131/748 yılının Safer ayında şehre girdiler. Bu arada Hâricîler’den ve diğeri ayak takımından oluşan bir grubun toplandığı haberi geldi. Bunun üzerine Kahtabe, üzerlerine Ebû Avn kumandasında bir ordu gönderdi. Ebû Avn, onlarla savaştı ve onları yendi.²⁰⁷ Böylece Rey şehri de alınmış oldu. Kahtabe de oğlu Hasan’ı, Hemedan’a gönderdi. Hasan’ın Hemedan’a yaklaştığını haber alan Emevî komutanlarından Mâlik b. Ethem şehri

¹⁹⁹ Kasas, 28/15

²⁰⁰ Ya’kubi, II, s.343; Taberî, VII, s.377; İbnü’l-Esîr V, s.44; İbn Kesir XIII, s.234; Makdîsi, VI, s.64-65; Ünlü, s.103; Zorlu, s.40; Algül; III, s.220

²⁰¹ Taberî, VII, s.388; İbnü’l-Esîr, V, s.47; İbn Kesir XIII, s.242; Belâzürî, IV, s.179

²⁰² Taberî, VII, s.388-391; İbnü’l-Esîr V, s.48 ; Mes’ûdî, III, s.257-258 ;Belâzürî, IV, s.180; Zorlu, s.40

²⁰³ Hitti, II, s.437

²⁰⁴ Taberî, VII, s.401-402; İbnü’l-Esîr, V, s.52; Mes’ûdî, III, s.257; Makdîsi, VI, s.63; İbn Kuteybe, *el-Mearif*, s.253; Hitti, II, s.437

²⁰⁵ Taberî, VII, s.404; İbn Kuteybe, *el-Mearif, Nebiler ve Sahabilerin Sireti*, (trc.Hasan Ege) Şelale Yayınları , İstanbul, Tarihsiz, s.254; Algül, III, s.220; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, s.32

²⁰⁶ İbnü’l-Esîr, V, s.55; İbn Kesir, XIII, s.242; Algül, s.220

²⁰⁷ İbnü’l-Esîr, V, s.55

savunmak istediye de bir işe yaramadı. Yanındakilerle birlikte Nihâvend'e²⁰⁸ geçti. Ardından Kahtabe'nin oğlu Hasan da Nihâvend'e geçti. Şehir kuşatıldı.²⁰⁹

Emevîler'in Irak valisi İbn Hübeyre, komutanlarından İbn Dübare'yi, Kahtabe'nin ordusuyla mücadele etmesi için İsfahan'a gönderdi. Rey'den İsfahan'a gelen Kahtabe'nin ordusuyla İbn Dübare'nin ordusu 132/749 yılında karşılaştılar. İbn Dübare'nin ordusu oldukça kalabalıktı. Kahtabe, mızrağın ucuna Kur'an takılmasını emrederek "Ey Şamlılar! Sizi Kur'an'ın içindekilere davet ediyoruz" diye seslendi. Buna karşı İbn Dübare'nin ordusu, Kahtabe'nin ordusuna ağır hakaretlerde bulundular. Yapılan savaşta İbn Dübare ve taraftarlarının çoğu öldürüldü. Ordusunun malları yağmalandı.²¹⁰

İsfahan'da yaklaşık üç hafta kalan Kahtabe, halk arasında huzursuzlukların olduğu Nihavend'e, oğlu Hasan'ın yanına geldi. Yaklaşık üç aylık muhasaranın ardından Kahtabe, Nihavendliler'i teslim olmaya çağırdı ve onlara eman vereceğini söyledi. Ancak onlar bu teklifi kabul etmediler. Kahtabe, aynı çağrıyı orada yaşayan Şamlılar'a da yaptı. Onlar bu daveti kabul ederek Kahtabe'ye yardımcı oldular. Nihayet Nihâvend şehri de tam olarak ele geçirildi.²¹¹ Böylece yaklaşık üç yıl içerisinde tüm Horasan ele geçirilmiş, büyük başarılar kazanılmış oldu.

3.Kûfe'nin Ele Geçirilmesi ve Ebû Seleme'nin Vezir olması

Horasan'da büyük başarılar elde eden Kahtabe için artık Kûfe yolu açılmıştı. Kahtabe 132/749 tarihinde, Fırat'ın öte tarafına geçerek Emevîler'in Irak valisi İbn Hübeyre'nin karargâhına doğru ilerledi.²¹² Düşmanı ani baskınlarla saf dışı bıraktı. İbn Hübeyre ve adamları hiç beklemedikleri bir yenilgi aldılar. Ardından silahlarını da bırakarak Irak'ın müstâhkem şehri Vâsıt'a çekildiler.²¹³ Ancak Horasan'da büyük başarılar elde eden, bir nevî "Horasan Fatihisi" olan Kahtabe, İbn Hübeyre ile yapılan bu savaş esnasında hayatını kaybetti.²¹⁴ Bir rivâyete göre de Kahtabe bu savaş esnasında ortadan kayboldu.

²⁰⁸ Nihâvend, Hemedan ve Kum şehirlerine Mâu'l-Basra denilir. Bkz. Hamevî, V, s.58

²⁰⁹ Taberî, VII, s.404-405; İbnü'l-Esîr V, s.55

²¹⁰ Taberî, VII, s.405-406; İbnü'l-Esîr V, s.56; Algül, Hüseyin, III, s.220

²¹¹ Taberî, VII, s.407-408; İbnü'l-Esîr V, s.57;Algül, Hüseyin, III, s.220

²¹² İbn Kesir, XIII, s.245; Sarıçam, s.376

²¹³ İbnü'l-Esîr V, s.58; İbn Kesir, XIII, s.245;H.İbrahim Hasan, II, s.303

²¹⁴ İbn Kesir, XIII, s.245

Bir süre sonra da cesedi bulundu.²¹⁵ Babasının vasiyeti üzerine oğlu Hasan tüm işleri devraldı. Ordu ve kumandanlar ona biât etti. Hasan b. Kahtabe, kısa bir süre sonra da Emevî ordusunun çekilmesiyle savunmasız kalan Kûfe'yi ele geçirdi.²¹⁶

Kûfe'de Abbâsî dâilerin temsilcisi olan Ebû Seleme gizlendiği veya beklediği yerden çıkarak idareyi ele aldı. Mervân b. Muhammed'i "hal" ettiğini açıklayarak insanları "er-rızâ min âl-i Muhammed" e biât etmeye çağırıldı. Kendisine de insanlar tarafından "Âl-i Muhammed'in veziri" olarak biât edildi.²¹⁷

Kûfe'ye girişin ertesi günü Ebû Seleme, Horasanlılar'dan oluşan komutan ve askerlere hitapta bulundu. O, Horasanlılar'ı davetin ve devletin sahibi olarak vasıflandırdı. Onları diğerlerinden üstün tuttu. Konuşmasında Allah'ın onlara bu davetin sahibi olmayı lütfettiğini, onların bu davanın en onurlu insanları olduğunu, bu devlete sahip çıkmaları gerektiğini ifade etti.²¹⁸

C. İmam İbrahim'in Vefâtı ve Hilâfet Hakkının Ebü'l-Abbas'a Verilmesi

131/748-749 yılında İmam İbrahim, kardeşleri Ebü'l-Abbas, Ebû Ca'fer ve diğer aile üyeleriyle birlikte hacca gitti. Hac öncesi İmam İbrahim'in Ebû Müslim'e yazdığı mektubu ele geçiren ve Abbâsî propagandalarından da haberdar olan Emevî halifesi Mervân b. Muhammed, Dımaşk'taki âmili Velîd b. Muaviye'ye haber yollayarak bir süvari birliği göndermesini istedi.²¹⁹ Mervân b. Muhammed, kendisine gönderilen süvari birliğiyle İmam İbrahim'e saldırdı ve onu yakaladı, ardından Harran'daki hapisaneye gönderdi.²²⁰ Ona ölünceye kadar işkence yaptırdı. Merv ve diğer şehirlerin birer birer düşmesi üzerine Mervân b. Muhammed, onu öldürttü.²²¹ İmam İbrahim öldükten sonra Humeyme'de defnedildi.²²² İmam İbrahim öleceğini hissedince yerine geçmek üzere kardeşi Ebü'l-Abbas'ı vasiyet etti ve kardeşi Ebü'l-Abbas'a ailesiyle

²¹⁵ İbnü'l-Esîr, V, s.60-61; İbn Kesir, XIII, s.246

²¹⁶ Taberî, VII, s.410-412; İbnü'l-Esîr, V, s.61; İbn Kesir, XIII, s.246; H.İbrahim Hasan, II, s.302; Algül, III, s.221; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târihi*, III, 33

²¹⁷ Taberî, VII, 418; İbnü'l-Esîr V, 62 ; Yâ'kubî, III, s.88; Belâzürî, IV, s.158,165; H.İbrahim Hasan, II, s.303; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târihi*, III, s.33

²¹⁸ Mes'ûdî, III, s.284

²¹⁹ İbn Kesir, XIII, s.245

²²⁰ Belâzürî, IV, s.166; Aykaç, s.8; Algül, s.221

²²¹ Taberî, VII, s.435 vd; Ünlü, s.103; Sarıçam, s.377

²²² İbn Kesir, XIII, s.247 ; Zorlu, s.40

birlikte Kûfe'ye gitmesini söyledi. Ebü'l-Abbas da ailenin diğer fertleriyle birlikte Humeyme'den ayrılarak Kûfe'ye yöneldi.²²³

Abbâsî orduları Irak dolaylarında Emevî ordularına karşı büyük zaferler kazanırken, ihtilâlin lideri İmam İbrahim'in son Emevî halifesi Mervân b. Muhammed tarafından yakalanıp öldürülmesi Abbâsî davetini derinden etkiledi.

D.Ebü Seleme'nin Hilâfeti Ali Evlâdına İntikal Ettirme Teşebbüsleri

İmam İbrahim'in vasiyetiyle Kûfe'ye gelen Ebü'l-Abbas ve ailesi arasında; Ali b. Abdullah'ın oğulları ve aynı zamanda da Ebü'l-Abbas'ın amcaları olan Dâvud, İsa, Salih, İsmail, Abdullah ve Abdüssamed, Dâvud'un oğlu Musa, Ebü'l-Abbas'ın kardeşi Ebû Câ'fer, Muhammed b. Ali'nin torunları Abdülvehhâb ve İbrahim b. Muhammed ayrıca İsa b. Mûsa b. Muhammed ve Yahya b. Ca'fer b. Temmâm b. Abbas" gibi isimler bulunuyordu.

Abbâsî taraftarlarınca kendisine "Vezir-i âl-i Muhammed" ünvanı verilen Ebû Seleme, Humeyme'den gelen Abbasoğulları'nı, Hâşimoğulları'ndan Velîd b. Sa'd'ın evine yerleştirdi.²²⁴ Ebû Seleme, Abbâsîler'in Kûfe'ye geldiğini 40 gün²²⁵ veya iki ay gizledi.²²⁶ Ebü'l-Abbas ortaya çıkacakları zamanı her sorduğunda Ebû Seleme, onlara henüz zeminin müsait olmadığını söylüyordu.²²⁷

Kûfe'de her şeye hakim olan Ebû Seleme, söz konusu 40 gün veya iki aylık zaman zarfında, İmam İbrahim'in de vefatının ardından Abbasoğulları'ndan bu işi idare edebilecek kabiliyette bir şahıs bulunmadığı düşüncesiyle Ali evlâdına mektuplar gönderdi. Ebû Seleme, Ali evlâdının ileri gelenlerinden Ca'fer es-Sâdık ile Abdullah b. Hasan b. Ali ve Ömer b. Zeyne'l-Âbidîn'e birer mektup göndermiş ve elçiye şu ikazda bulunmuştu:

²²³ Taberî, VII, s.423; İbnü'l-Esîr, V, s.63 ;Mes'ûdî, III, s.211; İbnü'l-Cevzî, Ebü'l Ferec Abdurrahman b. Ali, *el-Muntazam fî Târihi'l Mülük-u ve'l Ümem*, thk. Muhammed Abdulkâdir A'tâ - Mustafa Abdulkâdir A'tâ, Beyrut, 1992, VII, s.297; Makdîsi, VI, s.58,62; İbn Kesir, XIII, s.247; H.İbrahim Hasan, II, s.303; Belâzürî, IV, s.158,165; Zorlu, s.40; Algül, III, s.221

²²⁴ İbn Kesir, XIII, s.248; Yıldız, "Ebû Seleme", s.229; Makdîsi, VI, s.66-67; Aykaç, s.8; Algül, III, s.223

²²⁵ Taberî, VII, s.423; İbnü'l-Esîr V, s.64; İbn Kesir, XIII, s.247; Belâzürî, IV, s.165; Ünlü, s.103; Aykaç, s.8; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târihi*, III, s.34

²²⁶ Mes'ûdî, III, s.270; Sarıçam, s.377; Algül, III, s.223

²²⁷ Taberî, VII, s.423; İbnü'l-Esîr V, s.64; Mes'ûdî, III, s.268; İbn Kesir, XIII, s.248; H.İbrahim Hasan, II, s.303

“Önce Ca’fer es-Sâdık’a git. Eğer Ca’fer sana olumlu bir cevap verirse, diğer iki mektubu yırtar atarsın; şayet o, fikrimizi kabul etmezse, oradan Abdullah’a gidersin.²²⁸ Eğer o kabul ederse ne ala, öbür mektubu yok edersin. Eğer Abdullah da olumsuz cevap verirse, bu defa da Ömer’e gidersin”²²⁹

Elçi, Ebû Seleme’nin tenbihine uyararak ilk önce Ca’fer es-Sâdık’ın yanına gitti ve kendisine Ebû Seleme’nin mektubunu verdi. Fakat Ca’fer es-Sâdık, Irak’ta Ali evlâdına olan taraftarlığıyla bilinen Ebû Seleme’nin göndermiş olduğu bu mektuba ilgi göstermedi ve ona şöyle söyledi: “Ebû Seleme’nin benimle ne ilgisi var? O, başkalarının taraftarıdır.” Elçinin mektubu okuması için ısrar etmesi üzerine de hizmetçisini çağırarak yanmakta olan ışığı yakınına getirmesini emretti ve mektubu ateşe tutarak yaktı. Elçiye: “Cevabımı gördün.” diye karşılık verdi. Elçi, bunun üzerine Abdullah’a gitti. Abdullah mektubu alınca, onu öpüp başına koydu ve okuduktan sonra kalkıp Ca’fer es-Sâdık’ın yanına gidip ona şöyle söyledi: “Bu mektubu bana Ebû Seleme göndermiş. Beni halife olmaya davet ediyor, Horasan halkından, taraftarlarımızdan birisiyle göndermiş.” Bunun üzerine Ca’fer es-Sâdık şöyle söyledi: “Horasanlılar ne zaman sizin taraftarlarınız oldu? Ebû Müslim’i oraya sen mi gönderdin? Horasanlı herhangi bir kimsenin ismini bilir, kendisini tanır mısın? Birbirinizi tanımadığınız halde Horasanlılar nasıl olur da senin taraftarın olurlar?” Abdullah: “Niçin böyle konuşuyorsun?” diye sorunca Ca’fer es-Sâdık: “Allah şahittir ki ben her Müslüman’a nasihat etmeyi kendime bir vazife bilirim. Hal böyleyken sana nasihat etmem mümkün değildir. Abdullah! Sen kendini boş heveslere kaptırma. Bu devlet onlara müyesser olacak.” Diğer taraftan Ömer ise “ben onun bahsettiği adamı bile tanımıyorum. Dolayısıyla, kendisine olumlu cevap verebilmem mümkün değildir” diyerek Ebû Seleme’nin teklifini kabul etmedi.²³⁰

Ebû Seleme, hilâfeti Ali evlâdına vermek için büyük gayret gösteriyordu. Kûfe’de, adeta göz hapsinde tutulan Ebü’l-Abbas ve arkadaşları gelişmelerden habersiz bir şekilde beklemeye devam ediyorlardı.²³¹

²²⁸ Makdîsi, VI, s.67

²²⁹ Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi, III, s.34

²³⁰ H. İbrahim, Hasan, s.394-395; Taberî, VII, s.423; Ya’kûbî, II, s.349; İbn Tiktaka, s.122-123; Makdîsi, VI, s.67-68; Mes’ûdî, III, s.268-269

²³¹ Taberî, VII, s.423; İbnü’l-Esîr V, s.64-65; Belâzürî, IV, s.165; Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi III, s.35

Horasan'dan gelen askerler, Kûfe'nin yanı başında bulunan Hammam A'yen²³² denilen yerde karargâh kurmuşlar ve Ebû Seleme'ye tüm yetkileri devrederek gelişmelerden habersizce beklemeye devam ediyorlardı.²³³ Ancak gün geçtikçe beklemekten sıkılmaya başlayan askerler, Ebû Seleme'ye bu durumun ne zamana kadar süreceğini sorduklarında Ebû Seleme onlara: “*Acele etmeyin, İmam İbrahim den haber gelmedi ve Vâsıt, henüz fethedilmedi*” diyerek onları savuşturmaya çalışıyordu. Bu durum, Ebû Humeyd adında Horasanlı bir komutanın Hammam A'yen'de, İmam İbrahim'in Sâbiku'l-Hârezmî isimli kölesini görmesine kadar devam etti. Ebû Humeyd, İmam İbrahim'in kölesi Sâbık'ı tanıdı ve “*İmam İbrahim ne yapıyor?*” diye sordu. Bunun üzerine köle ona olanları anlattı: “*Mervân, İmam İbrahim'i öldürttü. İmam İbrahim ise ölmeden önce Ebü'l-Abbas'ı kendisine veliaht tayin etti. Bundan sonra da Ebü'l-Abbas'a, bütün aile fertlerini yanına alarak Kûfe'ye gitmesini söyledi.*”²³⁴ Bu haber üzerine Ebû Humeyd, bu köle ile birlikte Ebül-Abbas'ın yakınlarının yanına giderek kendilerine başsağlığı diledi ve ertesi gün, Sâbık'la buluşarak Ebül-Abbas'ın bulunduğu yere gitti. Ebû Humeyd burada, Ebül-Abbas'ın halife olduğunu ilan etti. Onun elini, ayağını öperek kendisine biât etti. Daha sonra oradan ayrılarak Kûfe'nin dışında bulunan Hammam A'yen'de beklemekte olan arkadaşlarına durumu haber verdi. Bunun üzerine onlar da gidip Ebül-Abbas'a biât ettiler.²³⁵

Ebû Seleme, Horasan'dan gelenlerin, Ebül-Abbas'ın yanına gittiklerini ve ona biât ettiklerini öğrendi. Sonra kendisi de bu oldu bitti karşısında mecburen Ebül-Abbas'a biât etmek üzere yola çıktı.²³⁶ İmamın ikamet ettiği eve geldiğinde oradaki muhafızlar tarafından içeri alınmamış daha sonra, “Ben Âl-i Muhammed'in veziriyim” demesi üzerine tek başına içeri girmesine izin verilmişti. Ebû Seleme, Ebül-Abbas'ın halifelikliğini kabul edip kendisine biât etti. Ebû Seleme, Ebül-Abbas'ın yanında kibleye dönerek bir kaç defa secdeye kapandı, imamın el ve ayaklarını öperek kendisini bağışlaması için yalvardı. Bunun üzerine Ebül-Abbas ona şöyle dedi: “*Seni bağışladık Ebû Seleme, doğru söylüyorsun; biz seni takdir ederiz. Yapmış olduğun hizmetleri de unutacak değiliz. Senin hatalarını da affettik. Sen şimdi karargâhına dön ve askerlerinin*

²³² Hamevî, II, s.299

²³³ Aykaç, s.8

²³⁴ Makdîsi, VI, s.68; Belâzürî, IV, s.157; Algül, III, s.223

²³⁵ Taberî, VII, s.424; İbnü'l-Esîr V, s.64-65; İbnü'l-Cevzi, VII, s.298; Hatip el-Bağdâdî, Hâfiz Ebûbekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdât*, Beyrut, 2001, XI, s.237; Makdîsi, VI, s.69

²³⁶ Belâzürî, III, s.139

arasına herhangi bir fitnenin girmesine izin verme.” Bu sözler üzerine Ebû Seleme, Hammam A’yen’de bulunan karargâhına gitmek üzere oradan ayrıldı.²³⁷

²³⁷ Belâzürî, III, s.139; Taberî, VII, s.424-425; İbnü'l-Esîr V, s.64-66; Makdîsi ,VI, s.69; Algül, III, s.223

İKİNCİ BÖLÜM

EBÜ'L-ABBAS VE HALİFE OLUŞU

I. DOĞUMU VE HALİFELİK ÖNCESİ HAYATI

A. Doğumu ve Nesebi

Ebü'l-Abbas, Abbâsî Devleti'nin ilk halifesidir.²³⁸ Asıl adı Ebü'l-Abbas Abdullah bin Muhammed bin Ali bin Abdullah bin Abbas bin Abdülmuttalib bin Hâşim'dir.²³⁹ Kendisine “Murtazâ” ve “Kâim” de deniliyordu.²⁴⁰ Ama daha çok “Seffâh”²⁴¹ lakâbıyla anılmıştır.²⁴² Doğum tarihi hakkında 102-108/720-726 yılları arasında çeşitli tarihler verilmektedir.²⁴³ Şam topraklarında bulunan Humeyme'nin Belkâ²⁴⁴ bölgesinde doğmuştur.²⁴⁵ Annesinin adı Raytâ binti Ubeydullah b. Abdullah b. Abdüddar el-Hârisi'dir.²⁴⁶ Râita diyenler de vardır.²⁴⁷ Ebü'l-Abbas'ın annesi Raytâ binti Ubeydullah insanlar arasında kuvvetli ve cesur olarak bilinirdi.²⁴⁸

²³⁸ İbn Kesir, XIII, s.293; İbnü'l-Cevzi, VII, s.298; Hatip el-Bağdâdî, XI, s.237; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, 48

²³⁹ İbn Kesir, XIII, s.293; Belâzürî, IV, s.157; Hatip el-Bağdâdî, XI, s.236; Suyûtî, s.297 ; Halife b. Hayyât s.409; İbnü'l-Cevzi, VII, s.295; Zehebî, Şemseddin Muhammed bin Ahmed bin Osman, *Siyer-i A'lâmi'n-Nübelâ*, Beyrut,1985,VI, s.77; Mes'ûdî, III, s.210; İbn Kuteybe, *el-Mearif*, s.253 ; Ya'kubi, III, s.86; Makdîsi, VI, s.58; H.İbrahim Hasan, II, s.308; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, 48

²⁴⁰ İbn Kesir, XIII, s.293; Hatip el-Bağdâdî, XI, s.46

²⁴¹ “Seffâh” kelimesi, kötü düşüncelilere karşı bir tehdit ve gözdağı manâsını ifade ettiği gibi, cömertlik ve bol bol ihsanda bulunma manâsına da gelmektedir. Bu kelimenin lügat manâsı “kan akıtmak; bol ihsanda bulunup güzel konuşmaktır. Bkz.Ebü'l-Fadl Cemaleddin İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, t.y, II, s.485-486

²⁴² İbn Kesir, XIII, s.293; İbnü'l-Cevzi, VII, s.298 ; Hatîb el-Bağdâdî, 238; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, 42

²⁴³ Suyûtî, 297; Şâkir, Mahmûd, *H. Adem'den Bugüne İslam Târîhi*, (trc:Ferit Aydın), İstanbul, 1995, IV, s.171; Yâ'kubî, III, s.98; Zehebî,VI, s.78;İbnü'l-Cevzi, VII, s.298

²⁴⁴ Ürdün'ün güneydoğusunda bulunmakta olup, bu kısmın merkezi “es-Salt'ır” Bkz. Dîneverî, s.372

²⁴⁵ Halife b. Hayyât, s.491; Suyûtî, s.297; Mes'ûdî, III, s.210; Yâ'kubî, III, 86

²⁴⁶ İbn Kesir, XIII, s.294; Suyûtî, s.297; Halife b. Hayyât, s.492; İbn Kuteybe, *el-Mearif*, s.253; Ya'kubi, III, s.86; Hatîb el-Bağdâdî, XI, s.237; İbnü'l-Cevzi, VII, s.298; Makdîsi, VI, s.58

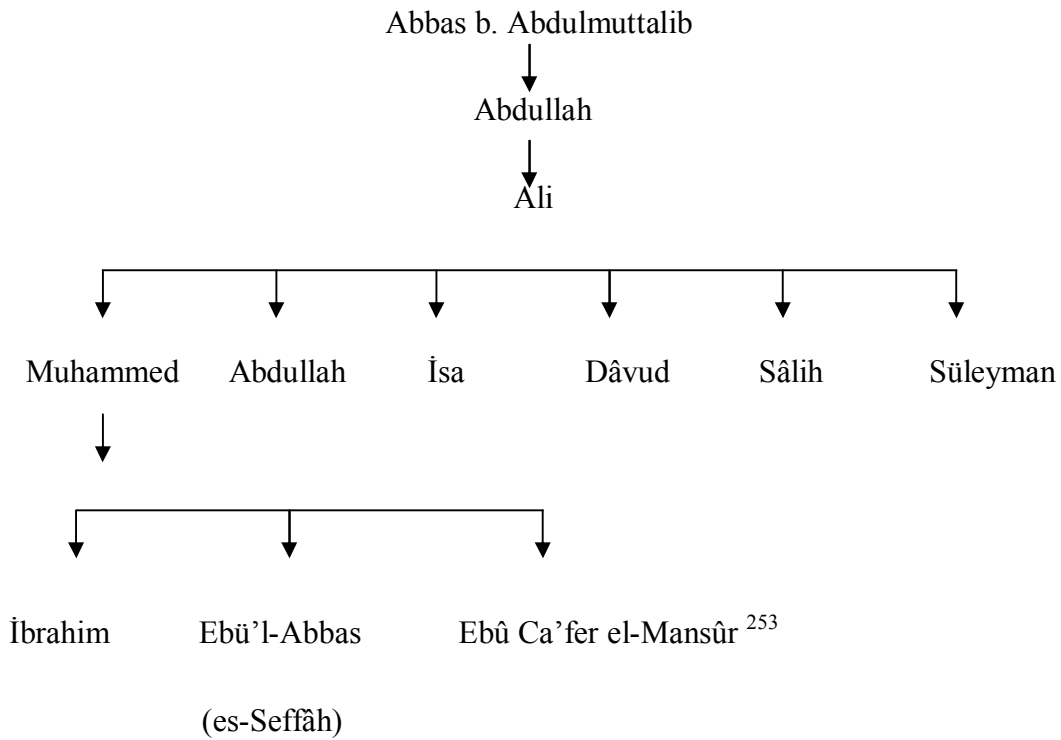
²⁴⁷ Mes'ûdî, III, s.210; Hatîb el-Bağdâdî, XI, s.237; Belâzürî, IV, s.157,239

²⁴⁸ Belâzürî, IV, s.239

Abbâsî halifeleri içerisinde Ebü'l-Abbas, Mehdî ve Emîn dışındakilerin hepsinin annesi cariyeye idi. Bundan dolayı Ebû Ca'fer el-Mansûr, Ebü'l-Abbas'dan büyük olmasına rağmen annesinin cariyeye olmasından dolayı ancak onun ardından halife olabildi.²⁴⁹

Ebü'l-Abbas'ın babası, Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalip'ti.²⁵⁰ Babası Ali b. Abdullah ile arasındaki yaş farkının çok az olduğu bilinen Muhammed b. Ali, mantığı güçlü, ileri görüşlü birisiydi.²⁵¹ Kendisi 125/742 yılına kadar Abbâsî propagandasını başlatıp güçlendiren kişidir.²⁵²

Abbâsîler'in ilk halifesi Ebü'l-Abbas'ın soy kütüğünü şu şekilde şemalaştırabiliriz:

B. Veliht Tayin Edilişi

125/743 yılında Abbâsî ihtilâlinin liderliğini yöneten Muhammed b. Ali'nin ölümü gerçekleşince ihtilâli, vasiyeti gereği oğlu İbrahim üstlenmişti. İmam İbrahim de 131/748-749 yılına kadar Abbâsî propagandasını başarıyla yürütürken, Emevî halifesi

²⁴⁹ İbnü'l-Cevzi, VII, s.298; Belâzürî, IV, s.157,239; Hatîb el-Bağdâdî, XI, s.238; H.İbrahim Hasan, II, s.308

²⁵⁰ Halife b. Hayyât, s.492

²⁵¹ Belâzürî, Ensâb, IV, s.97

²⁵² H.İbrahim Hasan, II, s.308

²⁵³ İbn Kesir, XIII, s.247; Belâzürî, IV, s.117-155; Ünlü, s.122; H.İbrahim Hasan, II, s.306; Hitti, II, s.445

Mervân b. Muhammed tarafından gönderilen süvariler tarafından yakalanmış, ardından Harran'daki hapishaneye götürülmüştü. İmam İbrahim 132/749 yılında kırk sekiz yaşında iken hapishanede yapılan işkenceler sonucu vefât etti. Bir başka rivâyette de zehirli süt içirilerek öldürüldü.²⁵⁴ İmam İbrahim, hapiste iken yapılan işkenceler sırasında öleceğini hissedince, kardeşi Ebü'l-Abbas'ı veliaht tayin etti.²⁵⁵ Ardından yakınlarına da Humeyme'den Kûfe'ye göçmelerini emretti. Ebü'l-Abbas da aile fertleriyle beraber aynı gün kalkıp Kûfe'ye yöneldi.²⁵⁶

C. Ailesi

Ebü'l-Abbas, hayatında tek kadınla evlenmiş birkaç halifeden biridir. Karısı “Ümmü Seleme bint Ya'kub bin Seleme bin Abdullah bin Velîd bin Muğire” idi.²⁵⁷ Ümmü Seleme, Mahzûm kabilesinden “Abdullah” adında bir kişiyle evliydi. Abdullah'ın ölmesi üzerine Emevîler'den Abdülaziz b. Velîd b. Abdülmelik ile evlendi. Bir müddet sonra onun da ölmesi üzerine dul kaldı. Bir gün Ebü'l-Abbas'ı görüp etkilenince cariyelerinden birini göndererek evlenme teklifinde bulundu. Ebü'l-Abbas'ın da kabul etmesiyle evlilikleri gerçekleşti.²⁵⁸ Ümmü Seleme'nin, eşinin gözünde değeri ve itibarı çoktu. Ebü'l-Abbas ile evliliğinden Muhammed ve Rayta isminde iki çocukları oldu.²⁵⁹

II. HALİFE OLUŞU

131/748-749 yılında İmam İbrahim tarafından davetin başına geçmesi için Kûfe'ye gönderilen Ebü'l-Abbas önderliğindeki Abbâsî taraftarları bir oldu bittiye getirilerek bir süre Ebû Seleme tarafından görmezden gelindi. Ebû Seleme, İmam İbrahim'in vefatından sonra Abbasoğullarından bu işi idare edebilecek kabiliyette bir şahıs bulunmadığı düşüncesiyle Ali evlâdına mektuplar göndererek halifelüğün onlardan birine geçmesini istiyordu. Ebû Seleme tarafından gerçekleştirilen bu oyalama taktiklerinin ve girişimlerin başarısız olmasının ardından Ebü'l-Abbas'a Kûfe'de, Hâşimoğulları'nın azatlısı Velîd b. Sâd'ın evinde biât edildi.²⁶⁰ Ardından Ebü'l-Abbas ve beraberindekiler Kûfe Camii'ne gittiler. 14 Rebîûlevvel 132/31 Ekim 749 Cuma günü Kûfe Camii'nde

²⁵⁴ İbn Kesir, XIII, s.248

²⁵⁵ Taberî, VII, s.423; İbnü'l-Esîr, V, s.63; Mes'ûdî, III, s.211; Makdîsi, VI, s.66; Hatîb el-Bağdâdî, XI, s.238; İbnü'l-Cevzi, VII, s.297; İbn Kesir, XIII, s.248; H.İbrahim Hasan, II, s.308

²⁵⁶ İbn Kesir, XIII, s.247; Belâzürî, V, s.157,179

²⁵⁷ Mes'ûdî, III, s.217; Belâzürî, IV, s.238-239

²⁵⁸ Mes'ûdî, III, s.218

²⁵⁹ İbn Kuteybe, *el-Mearif*, s.256

²⁶⁰ Halife b. Hayat, s.491; Suyûti, s.298; Yâ'kubî, III, s.98; Algül, III, s.223

Cuma namazından sonra Ebü'l-Abbas'a umumî biât yapıldı.²⁶¹ Kendisine umumî biât edildiğinde 27 yaşındaydı.²⁶² 26 yaşında olduğunu iddia edenler olduğu gibi,²⁶³ 24 ve 28 yaşında olduğunu söyleyenler de vardır.²⁶⁴ Kûfe Camii'nde minberin üst basamağında biât işini gerçekleştiren Ebü'l-Abbas,²⁶⁵ alt basamakta yer alan amcası Dâvud²⁶⁶ ile beraber halka şöyle hitap etti:

“İslam’ı seçen, yücelten, şereflendiren, büyüten ve bizim için din olarak seçip onunla bizi kuvvetlendiren, bizi İslam’ın ehli, sığınağı, kalesi, ayakta tutucusu, koruyucusu ve yardımcısı yapan Allah’a hamdolsun. Takva kelimesini bize yoldaş yaptı ve bizi takva ehli olmakla şereflendirdi. Bizi Peygamber’in akrabası ve yakınları olarak korudu. Bizi babalarımızdan türetti ve Peygamber’in soyundan getirdi, onun pınarından kaynattı. O’nu aziz, bize düşkün, müminlere karşı yumuşak kalpli ve merhametli kıldı. Bizi İslam içinde yüce bir mevkiye yerleştirdi. Müslümanlar’a okunan bir kitap indirdi. Allah, kitabında şöyle buyuruyor: "Ey ehli beyt, Allah sizden pisliği giderip sizi tertemiz yapmak istiyor."²⁶⁷ “Sizden yakınlarımı sevmenizden başka bir ücret istemiyorum de.”²⁶⁸, “Yakın akrabalarımı inzar et.”²⁶⁹ “Allah'ın memleketlerin ahalisinden peygamberine verdiği ganimet Allah'ın, Rasûlünün ve onun akrabalarınındır.”²⁷⁰ “Biliniz ki, ganimet olarak aldığımız şeyler Allah'ın, Rasûlünün, onun akrabalarının ve yetimlerininindir.”²⁷¹ Yüce Allah müminlere bizim üstünlüğümüzü bildirdi, onlara bizi sevmeyi ve hakkımızı vermeyi farz kıldı. Bize ikram ve lütufta bulunarak, ganimet ve vergilerden nasibimizi bol yaptı. Allah büyük lütuf sahibidir. Dalâlete düşmüş olan Sebeiyye fırkası reisliğe, idareciliğe ve halifelğe bizim dışımızdakilerin daha lâyık olduğunu iddia etti. Yüzleri kara olasıcalar! Niçin böyle olsun ey insanlar? Allah, insanları dalâletten hidayete bizimle çıkardı, cahil iken onlara hakikati gösterdi ve helak olmaktan kurtardı. Bizimle hakkı ortaya çıkardı, bâtılı mahvetti. Bizimle

²⁶¹ Taberî, VII, s.424; İbnü'l-Esîr V, s.63; Ya'kubi, III, s.86; Mes'ûdî, III, s.210; İbn Kuteybe, *el-Mearif*, s.256; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *el- İmâme ve's-Siyâse*, thk. Tâhâ Muhammed ez- Zeynî, Beyrut, II, s.117; Zehebî, VI, s.77; Belâzürî, IV, s.189; Halife b. Hayyât, s.491; Ya'kubi, III, s.87; Suyuti, s.298; Hatîb el-Bağdâdî, XI, s.236; İbnü'l-Cevzi, VII, s.299; Makdîsi, VI, s.70; H.İbrahim Hasan, II, s.304; Hitti, II, s.438; Algül, III, s.223

²⁶² İbnü'l-Cevzi, VII, s.298; Hatîb el-Bağdâdî, XI, s.237

²⁶³ İbn Kesir, XIII, s.249

²⁶⁴ İbn Kuteybe, *el-Mearif*, s.255; Hatîb el-Bağdâdî, XI, s.237

²⁶⁵ İbn Kesir, XIII, 249

²⁶⁶ Makdîsi, VI, s.70; İbn Kesir, XIII, s.249; Algül, III, s.223

²⁶⁷ Ahzap, 33/33

²⁶⁸ Şûra, 42/23

²⁶⁹ Şuarâ, 26/214

²⁷⁰ Haşr, 59/7

²⁷¹ Enfâl, 8/41

onların bozuk yönlerini düzeltti, alçak şeyleri yükseltti. Noksanlıkları tamamladı, ihtilâfları giderdi. İnsanlar birbirlerine düşmanken birbirini seven ve birbirine iyilik eden, dünyada yardımlaşan, ahirette koltuklar üzerinde karşılıklı oturan kişiler yaptı. Yüce Allah bütün bunları Hz.Muhammed'e lütuf ve ihsan olarak yaptı. O irtihal edince görevi ashabı devraldı. İşlerini istişare ile yürüttüler. Ümmetin mirasını devralıp âdil bir şekilde, kullanılması gereken yerlerde kullandılar ve lâyük olanlara verdiler. Daha sonra Harboğulları ve Mervânoğulları ortaya çıkıp bunu zorbalıkla ellerinden aldılar. Zulmettiler, adam kayırdılar, haksızlık ettiler. Uzun süre bu böyle devam etti, sonunda Allah'ın gazabına uğradılar ve Allah bizim ellerimizle onlardan, intikam aldı. Hakkımızı geri verdi, ümmetimizi bize kavuşturdu. Bize yardım etti. Yeryüzündeki zayıflara bizimle lütûf ve ihsanda bulunmak için davamızı ayağa kaldırdı. Bizimle başladı, bizimle bitirdi. Size, hayır gelip şer gelmeyeceğini, salâh gelip fesat gelmeyeceğini umuyorum. Ehl-i Beyt olarak bizim Allah'a olan güvenimiz tamdır ve yardımcımız da Allah'tır. Ey Kûfeliler! Siz bize olan sevginizi hiç değıştirmediniz. Zalimlerin zorlaması sizi bundan döndüremedi. Sonunda zamanımıza yetiştiniz. Allah sizi bizim devletimize nasip etti. Bizim bu durumumuza en çok sevenler, en değerli olanlar sizlersiniz. Maaşlarımıza yüzer dirhem zam yaptım. Hazırlıklı olup bekleyiniz. Ben çok kan dökücüyüm ve mahvedici bir intikamcıyım. (Seffâh)"²⁷²

Hastaydı, hastalığı daha da arttı. Minbere oturdu. Bu sefer amcası Dâvud minberde ayağa kalktı ve halka şöyle hitap etti:

“Hamd Allah'a mahsustur. Düşmanlarımızı mahvedip mirasımızı bize geri veren Allah'a hamd olsun.”

“Ey İnsanlar! Şu anda dünyanın karanlıkları sıyrıldı, üzerindeki örtü açıldı. Gök ve yer parladı, güneş ve ay doğdu. Yontucusu oku eline aldı, ok atıldığı yere döndü. Hak, Peygamberin Ehl-i Beytine döndü. Onlar size karşı yumuşak kalpli ve dostturlar.”

“Ey insanlar! Kendisine Allah'ın yardım ettiği müminlerin emiri Ebû'l-Abbas, Hz. Ömer'den sonra âdeti olduğu gibi hem hutbe okumak, hem de size hitap etmek için

²⁷² Taberî, VII, s.426;İbnü'l-Esîr,V, s.63;Suyuti, s.298; Mes'ûdî, III, s.213; İbnü'l-Cevzi, VII, s.298; İbn Kesir, XIII, s.251; H.İbrahim Hasan, II, s.308; Hitti, II, s.443

“Seffâh” kelimesi, kötü düşüncelilere karşı bir tehdit ve gözdağı manâsını ifade ettiği gibi, cömertlik ve bol bol ihsanda bulunma manâsına da gelmektedir. Bu kelimenin lûgat manâsı “kan akıtmak; bol ihsanda bulunup güzel konuşmaktır. Bkz.Ebû'l-Fadl Cemaleddin İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, t.y, II, s.485-486

minbere çıktı. Şiddetli rahatsızlığı, sözlerini bitirmesine engel oldu. Allah'a dua edip onun için âfiyet isteyiniz, Allah'ın düşmanı, şeytanın halifesi, Müslümanlar'ın namuslarını ihlâl edip yeryüzünü ıslâh olduktan sonra tekrar ifsat eden sefil kişilere tâbi olan Mervân'ın yerine Allah size bir genç nasip etti ki yeryüzünün bozulmasından sonra hidayet işaretleri ve takva yollarıyla ıslâhatta bulunan hayırlı seleflerinin yolundadır.”

Cemaat yüksek sesle, hep birden Ebü'l-Abbas için dua ettiler. Dâvud sözlerine şöyle devam etti:

“Ey Kûfeliler! Vallahi Horasanlılar bize yardım edinceye kadar mazlum ve haklarımız elimizden alınmış olarak yaşadık. Allah Horasanlılar sayesinde hakkımızı yeniden verdi. Devletimizi onların yardımıyla ortaya çıkardı, davamızı onlarla güçlendirdi, ummadığımız şeyleri gösterdi. Aranızda Hâşimoğulları'ndan birini çıkardı, yüzlerinizi akladı. Şamlılar'a galip getirdi, otoritemizi yeniden kazandırdı. İslam'ı aziz kıldı, adil bir imam nasip etti ve onu güzel bir şekilde size döndürdü. Allah'ın verdiklerini şükrederek alın. Bize itaatten ayrılmayın, hainlik etmeyin, çünkü bu dava sizin davanızdır. Ehl-i Beyt'in bir şehri vardı, bizim şehrimiz de burasıdır. Ancak sizin bu minberinize Peygamber'den sonra Emîrül-Müminin Ali b. Ebû Tâlib ve Emîrül-Müminin Abdullah b. Muhammed dışında bir halife çıkmadı.” dedikten sonra eliyle Ebü'l-Abbas'ı işaret etti. Sonra sözlerine şöyle devam etti:

“Biliniz ki bu dava bizim içimizdedir, bizden ayrı değildir ki onu Meryem oğlu İsa'ya teslim edelim. Bizi imtihan edip muvaffak kılan Allah'a hamd olsun.”²⁷³

Bir süre sonra Dâvud b. Ali ve Ebü'l-Abbas minberden indiler, hükümet merkezine doğru gittiler. Ebü'l-Abbas, kardeşi Ebû Ca'fer'i ise halktan biât alması için mescide oturttu, biât geceye kadar devam etti.²⁷⁴

Ebü'l-Abbas, Ebû Seleme'nin Hammam A'yen'de bulunan ordugâhında karargâh kurdu ve onun odasında konakladı. Daha sonra Ebü'l-Abbas buradan ayrılıp Fırat nehrinin batısında yer alan Enbâr şehrine geçti. Bağdat'a on fersah uzaklıkta bulunan bu şehir İran kisralarından Sâk b. Hürmüz tarafından kurulmuştu. Enbâr'a gelen Ebü'l-Abbas

²⁷³ Taberî, VII, s.425-428; İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Târih Tercümesi*, Bahar Yayınları, Komisyon, V, s.334-340.; İbn Kesîr, *El Bidâye Ve'n-Nihâye*, Çağrı Yayınları, X, s.92-98; Zorlu, s.40-41; Algül, III, s.223-225

²⁷⁴ İbn Kesir, XIII, s.253; Yâ'kubî, III, s.88; H.İbrahim Hasan, II, s.308; Algül, III, s.225

şehri yeniden inşa ettirdi.²⁷⁵ Daha sonra bu şehri başkent edinmeleri üzerine ismini “Hâşimiyye” olarak değiştirdi.²⁷⁶

Biât işi tamamlandıktan sonra Ebü'l-Abbas, vilayetlere kendi valilerini tayin etti. Kûfe'ye önce amcası Dâvud b. Ali'yi; daha sonra onu azledip yerine kardeşinin oğlu İsa b. Musa'yi; Basra ve çevresine amcası Süleyman b. Ali'yi; Musul'a kardeşi Yahya b. Ali'yi vali olarak tayin etti. Daha sonra Yahya'yı buradan alarak amcası İsmail b. Ali'yi atadı. El-Cezire, Ermeniyye ve Azerbeycan'a kardeşi Ebû Ca'fer'i; Medine, Mekke, Taif, Yemâme ve Yemen üzerine amcası Dâvud b. Ali'yi; yine amcası Abdullah b. Ali'yi Kinnesrin, Humus, Dimeşk ve Ürdün'e; bir diğer amcası Salih b. Ali'yi de Filistin'e vali olarak tayin etti. Faris bölgesine de amcası İsa b. Ali'yi, Horasan bölgesine de Ebû Müslim'i vali olarak gönderdi.²⁷⁷

Ebü'l-Abbas, kardeşinin oğlu İsa b. Musa'yı da Emevîler'in Irak valisi İbn Hübeyre'yi kuşatma altında tutan Hasan b. Kahtabe'ye yardımcı olması için Vâsıt'a²⁷⁸ gönderdi. Ardından Kûfe'de yerine amcası Dâvud'u vekil bıraktıktan sonra Hâşimiler'in elinde bulunan Medine'ye giderek hükümet konağına yerleşti.²⁷⁹

III. SON EMEVÎ HALİFESİ MERVÂN B. MUHAMMED'İN ÖLÜMÜ VE EBÜ'L-ABBAS'IN RESMEN HALİFE OLMASI

A. Son Emevî Halifesi Mervân b. Muhammed'in Zap'ta Yenilmesi

Kûfe'de devletin kurulmasının ardından ülkenin tüm topraklarında merkezi otorite tam olarak sağlanamamıştı. Son Emevî halifesi Mervân b. Muhammed iktidar mücadelesine devam ediyordu. İktidarının yavaş yavaş elinden gitmekte olduğunu hisseden Mervân, Harran'dan uzaklaşıp Musul yakınlarındaki Zap nehrinin yanında konakladı. Bu durumu haber alan Ebü'l-Abbas, Mervân'ın üzerine amcası Abdullah b. Ali'yi gönderdi.²⁸⁰

²⁷⁵ Hitti, II, s.446 ; Algül, III, s.231

²⁷⁶ H.İbrahim Hasan, II, s.309-310; Hitti, II, s.446; Algül, III, s.231

²⁷⁷ Taberî, VII, 458-460; İbn Kesir, XIII, s.253; Belâzürî, IV, s.190-191; Mes'udî, III, s.270; İbn Esir, V, s.69; Halife b. Hayyât, s.490

²⁷⁸ Kûfe ile Basra arasında bir şehir. Bkz. Dîneverî, s.384

²⁷⁹ İbn Kesir, XIII, s.253; Suyûti, s.298-299; Yâ'kubî, III, s.88-89; İbnü'l-Cevzi, VII, s.299-300; Makdîsi, VI, s.70; H.İbrahim Hasan, II, s.308; Dîneverî, s.405

²⁸⁰ Taberî, VII, s.432; İbnü'l-Esîr, V, s.69; İbn Kesir, XIII, s.255; İbn Kuteybe, *el-Mearif*, s.253; Ya'kubi, III, s.83; Halife b. Hayyât, s.491; Suyûti, s.298; İbnü'l-Cevzi, VII, s.301 Makdîsi, VI, s.71; H.İbrahim Hasan, II, s.304; Hitti, II, s.438; Aykaç, s.8; Algül, III, s.220

132/750 yılı Cemâziyülâhîrinin ikinci gecesi Abdullah b. Ali, Zap nehrinin sığ olan tarafından komutanlarından Uyeyne b. Musa komutasındaki elli bin kişiyi nehrin karşı tarafına gönderdi. Uyeyne b. Musa komutasındaki ordu Mervân'ın karargâhına kadar ilerledi, ancak akşama kadar süren bu mücadelede bir sonuç alamadan geri döndü.

Sabahleyin Mervân nehrin üzerine köprüler kurdurdu ve nehrin karşı tarafına geçti. Komutanları bunun doğru olmadığını söyledilerse de Mervân onları dinlemedi. Oğlu Abdullah'ı ordusunun başında Abdullah b. Ali'ye karşı gönderdi. Gelenlerin küçük bir birlik olduğunu düşünen Abdullah b. Ali, komutanlarından olan Muhârik'ı küçük bir orduyla Abdullah'ın üzerine gönderdi. Yapılan savaşta yenilen Muhârik'in ordusu geri döndü. Ardından Abdullah b. Ali büyük bir orduyla Mervân'ın üzerine saldırıya geçti.²⁸¹ Yaklaşık yirmi bin asker'in olduğu bu ordunun sağ kanat kumandanlığına Ebû Avn'ı, sol kanat kumandanlığına da Velîd b. Muaviye'yi geçirdi. Zap suyu kenarında karşılaşan iki ordu savaşmaya başladı.²⁸² Aldığı bütün tedbirler tersine tepen Mervân'ın ordusu 11 Cemâziyülâhîr 132/25 Ocak 750 günü²⁸³ büyük bir bozguna uğradı.²⁸⁴ Mervân'ın askerlerinin çoğu suda boğuldu. Köprüler yıkıldı. O gün boğulanların sayısı harpte ölenlerin sayısından fazlaydı. Öldürülenler arasında Emevîler'e mensup insan sayısı üç yüzden fazlaydı. Halifelikten hal' edilmiş İbrahim b. Velîd b. Abdümelik de bunlar arasındaydı.²⁸⁵ Savaş alanında keşif yapan Abdullah b. Ali, boğularak ölen Mervân'ın askerlerinin arkasından "Denizi yarıp sizi kurtarmış, Firavun'un adamlarını da gözlerinizin önünde sulara gömmüştük."²⁸⁶ ayetini okudu.²⁸⁷

Said b. As adlı biri Mervân'ın durumunu şu şiiriyle özetledi:

"Kaçış Mervân'dan ayrılmamakta ısrar etti.

Dedim ki ona: Zâlim, mazlum olarak döndü.

Onu ilgilendiren kaçmaktır. Kaçıp saltanatı terk etmek nerede?

²⁸¹ Taberî, VII, s.432 ; İbnü'l-Esîr, V, s.69; İbnü'l-Cevzi, VII, s.301

²⁸² İbn Kesir, XIII, s.254; Algül, III, s.225

²⁸³ Taberî, VII, s.435; İbnü'l-Esîr, V, s.71; İbn Kesir, XIII, s.256; İbnü'l-Cevzi, VII, s.303; Ünlü, s.103

²⁸⁴ Taberî, VII, s.433; İbnü'l-Esîr, V, s.70; İbn Kesir, XIII, s.254; İbnü'l-Cevzi, VII, s.302; Makdîsi, VI, s.71; H.İbrahim Hasan, II, s.304; Hitti, II, s.439; Sarıçam, s.380-381; Algül, III, s.225; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, 39

²⁸⁵ H.İbrahim Hasan, II, s.304

²⁸⁶ Bakara 2/50

²⁸⁷ İbnü'l-Esîr, V, s.70

Artık yavaş ve vakarlı yürüme! Senden uzaklaşmıştır.

Din, soy sop yoktur. O süpürücü ve ceza vericidir.

Onda fazilet arama, köpekten daha aşağı köpektir.”²⁸⁸

Abdullah b. Ali zafer haberini o gün mektupla Ebü'l-Abbas'a bildirdi. Mervân'ın karargâhındaki bütün silah ve mallara el koydu. Ebü'l-Abbas mektubu alınca iki rekat namaz kıldı ve bu savaşa katılanları ödüllendirdi.²⁸⁹

Zap kenarında yapılan bu savaşla doğu sınırı Çin Setti'nde, batı sınırı Atlas Okyanusu'nda, kuzeyi Karadeniz'de, güneyi Hint Okyanusu'nda olan koskoca bir devletin toprakları, Emevîler'den Abbâsiler'e intikal etmiş, hiçbir savaşta bu kadar geniş toprak el değiştirmemişti.²⁹⁰

B. Mervân b. Muhammed'in Ölümü

Mervân b. Muhammed, Zap kenarında yapılan bu savaşta Abdullah b. Ali'nin ordusuna mağlup olunca Musul'a kaçtı. Orada da tutunamayıp Dicle'ye ardından da kuzenin valilik yaptığı Harran'a geçti. Yirmi günden fazla orada kaldı.²⁹¹ Abdullah b. Ali de Ebü'l-Abbas'ın emriyle Mervân b. Muhammed'in peşine düştü.²⁹² Abdullah'ın peşine düştüğünü öğrenen Mervân, sürekli yer değiştiriyordu. Harran'ın ardından Humus'a geçen Mervân burada çok hoş karşılanmadı.²⁹³ Bir ara Humuslular'ın bir kısmı Mervân'ın ordusunun sayısının azlığıyla Mervân'a karşı saldırı teşebbüsünde bulundu ise de Mervân bir manevrayla bu sorunun üstesinden geldi. Kendisine karşı saldıran bu topluluğu öldürttü.²⁹⁴ Mervân kendisini takip edenlerin yaklaştığını haber alınca önce Harran'a oradan da Filistin'e doğru ilerledi.²⁹⁵ Mervân'ın peşini bırakmayan Abdullah b. Ali, Harran'da İmam İbrahim'in hapsedildiği yeri yaktırıp yoluna devam etti.²⁹⁶

²⁸⁸ Taberî, VII, s.434; İbnü'l-Esîr, V, s.70; İbn Kesir, XIII, s.256

²⁸⁹ Taberî, VII, s.434; İbnü'l-Esîr, V, s.71; İbnü'l-Cevzi, VII, s.302; Algül, III, s.220

²⁹⁰ Ünlü, s.103

²⁹¹ H.İbrahim Hasan, II, s.304

²⁹² İbn Kuteybe, *el-Mearif*, s.255

²⁹³ Taberî, VII, s.437; İbnü'l-Esîr, V, s.72; İbn Kesir, XIII, s.258; İbnü'l-Cevzi, VII, s.304; Makdîsi, VI, s.71

²⁹⁴ Taberî, VII, s.438; İbnü'l-Esîr, V, s.72; İbn Kesir, XIII, s.258; İbnü'l-Cevzi, VII, s.305

²⁹⁵ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, 40

²⁹⁶ İbnü'l-Esîr, V, s.73-74; İbn Kesir, XIII, s.258; Ya'kubi, III, s.83; H.İbrahim Hasan, II, s.304; Algül, s.226

Filistin'in ardından Mısır'a doğru yola devam eden Mervân'a yetişen Abdullah b. Ali ve ordusu, Fustât şehrinde Mervân'ın ordusuyla büyük bir savaşa tutuştu. Mervân'ın adamlarının büyük bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir aldılar. Esirlere Mervân'ın yerini sordular. Esirler de kendilerine emân verilmesi karşılığında Mervân'ın yerini söylediler.²⁹⁷

Ebü'l-Abbas, amcası Abdullah b. Ali'ye mektup göndererek Mervân'la mücadele konusunda amcası Salih b. Ali'yi görevlendirmesini istedi. Salih b. Ali, Mervân'ın peşine düştü. Sonunda Mervân'ı Mısır'ın Busir²⁹⁸ şehrinde yakaladı.²⁹⁹ Abbâsî askerleri, Mervân'ın ordugâhına hücum ettiler. Askerler, bu esnada davullar çalıyor, tekbirler getiriyor ve "İbrahim'in intikamı!" diye bağırıyorlardı. Bu sözleriyle Harran'da öldürülen İmam İbrahim'i kastediyorlardı.³⁰⁰ Kûfeli bir nar satıcısı ileri atıldı ve harp alanında gösterdiği sabırla tanınan ve inadı sebebiyle adı "Mervânu'l-Hımar" (Eşek Mervân)'a³⁰¹ çıkmış olan Mervân'ın başını kesti.³⁰² Başka bir rivâyette de Amir b. İsmail tarafından mızrakla öldürüldü.³⁰³ Mervân, öldürüldüğünde Zilhicce ayının bitmesine iki gün kalmıştı.³⁰⁴

Mervân'ın kellesi Ebü'l-Abbas'a Kûfe'deyken ulaştı. Ebü'l-Abbas onun kesik başını görünce, secdeye kapandı ve başını kaldırarak şöyle dedi: "*Beni sana üstün kılan Allah'a hamdolsun. Sende ve taraftarlarında alınacak öcüm kalmadı, ey din düşmanı!*"³⁰⁵ Başka bir rivâyette de Mervân'ın başının Horasan'da teşhir edilmek üzere Ebû Müslim'e gönderildiği de belirtilmektedir.³⁰⁶ Bu gelişme sonucunda Muharrem 132/Ağustos 750 yılında Emevî Devleti tamamen ortadan kaldırıldı. Artık devletin resmi ve tek halifesi Ebü'l-Abbas olmuş oldu.³⁰⁷

²⁹⁷ Taberî, VII, s.440; İbnü'l-Esîr, V, s.74; Ya'kubi, III, s.83; İbn Kuteybe, *el-Mearif*, s.255; İbnü'l-Cevzi, VII, s.305; Makdîsi, VI, s.71; Ünlü, s.104

²⁹⁸ H.Becker, "*Busir*", Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, II, 822

²⁹⁹ Halife b. Hayyât, s.491; Hitti, II, s.439; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târihi*, III, s.40

³⁰⁰ H.İbrahim Hasan, II, s.304

³⁰¹ İbn Tiktaka, s.184; Hitti, II, s.438; Aykaç, s.8

³⁰² Taberî, VII, s.441; İbnü'l-Esîr, V, s.75; Ya'kubi, III, s.83; İbnü'l-Cevzi, VII, s.306; Belâzürî, IV, s.191; Sarıçam, s.384; Aykaç, s.8

³⁰³ İbn Kuteybe, *el-Mearif*, s.255; H.İbrahim Hasan, II, s.304; Ünlü, s.104; Algül, III, s.227; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târihi*, III, 40

³⁰⁴ Taberî, VII, s.441; İbnü'l-Esîr, V, s.75 ; Ya'kubi, III, s.83; Makdîsi, VI, s.72; Zorlu, 41

³⁰⁵ Taberî, VII, s.441- 442; İbnü'l-Esîr, V, s.76; Ya'kubî, III, s.84; Mes'ûdî, III, s.215; Yâ'kubî, III, s.88; İbnü'l-Cevzi, VII, s.306; Makdîsi, VI, s.73; Sarıçam, s.385

³⁰⁶ Makdîsi, VI, s.73

³⁰⁷ H.İbrahim Hasan, II, s.304

Mervân b. Muhammed'in öldürülmesinin ardından onun ev halkı da esir alındı. Salih b. Ali'nin huzuruna gelen Mervân'ın büyük kızı ona şöyle dedi: *"Biz senin akrabalarıyız, amcaoğlunun kızlarıyız. Bize zulmetme, bizi affet"* deyince Salih: *"Vallahi hayır hiç birinizi yaşatmayacağım. Babanız benim kardeşim İmam İbrahim'i öldürmedi mi? Hişam b. Abdülmelik, İmam Zeyd ve yakınlarını Kûfe'de öldürmedi mi? Yezîd oğlu Velîd, Yahya b. Zeyd'i ve yakınlarını Horasan'da öldürmedi mi? Muaviye oğlu Yezîd, Hüseyin b. Ali'yi öldürmedi mi? Peygamberin torunlarını esir etmedi mi? Hüseyin'in başını kesip beynini boşaltmadı mı?"* dedi.³⁰⁸ Bunun üzerine Mervân'ın kızının tekrar af dilemesine karşılık Salih onu ve diğer esirleri affetti. Başka bir rivâyette de Salih, Mervân'ın büyük kızının kendi oğluyla evlenmesi karşılığında tüm esirleri affetti.³⁰⁹

³⁰⁸ İbnü'l-Esîr, V, s.75; Mes'ûdî, III, s.215 vd.; Algül, III, s.227

³⁰⁹ Taberî, VII, s.441; İbnü'l-Esîr, V, s.75; İbnü'l-Cevzi, VII, s.307; Belâzürî, IV, s.223; Algül, III, s.227

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBÜ'L-ABBAS DÖNEMİ

I. İÇ OLAYLAR

A. Emevîler'den İntikam Alınması

Abbâsiler, iktidara geldikten sonra Emevî Devleti tarihi boyunca Ümeyyeoğulları tarafından zulme maruz kalan Hâşimoğulları'nın kanlarını özellikle de İmam İbrahim'in yerde olan kanını unutmamışlardı. Abbâsiler, kendilerine karşı yapılan bu haksızlıkları cezasız bırakmamak ve Emevîler'in bir daha hilâfete talip olma amacıyla toparlanmalarına fırsat vermemek için Emevîler'e karşı intikam siyaseti güttüler. Bu siyaset son derece sert ve acımasız bir şekilde gerçekleşti.³¹⁰ Ümeyyeoğulları'ndan Endülüs'e kaçanlardan, gizlenenlerden ve henüz emzikte bulunan küçük çocuklardan başka kurtulan olmadı.³¹¹

Ebü'l-Abbas döneminin önemli simâlarından biri olan Abdullah b. Ali Emevîler'den yaklaşık seksen³¹² kişiye ziyâfet vermek üzere Ebû Futrus şehrinde bir yemek tertip etti.³¹³ Tam o sırada Abdullah b. Ali'nin yanına Şibl b. Abdullah adında biri gelip ona şu şiiri okudu:

“Bu devlet Abbasoğulları'nın üstün nitelikli kişileri sayesinde sağlam temellere oturdu.

Alioğulları'nın intikamını almak istediler.

Bir zaman geçtikten sonra onların derdine çare oldular.

Abdüşems'in halalarını elbette affetme,

Onların bitkilerini ve boylu hurmalarını kes.

³¹⁰ Sarıçam, s.379

³¹¹ İbnü'l-Esîr, V, s.77; Sarıçam, s.380

³¹² Makdîsî, VI, s.72; Katılanların sayısı hakkında geniş bilgi için bkz. Sarıçam, s.382

³¹³ Hitti, II, s.439

Onları Allah'ın indirdiği yere, horluk ve helak yurduna indirin.

Hüseyin ve Zeyd'in iri develerin etrafında öldürülmüş olarak düştükleri yeri hatırlayın.

Harran'da öldürülmüş olanı da...

Bu da gurbetle ünsiyet arasında durmaktadır."³¹⁴

Şibl b. Abdullah isimli şahsın bu şiiri biter bitmez Abdullah b. Ali'nin emriyle yemekte bulunan Emevîler'in hepsi türlü türlü işkenceler sonucunda öldürüldüler.³¹⁵

Diğer bir olayda ise Abdullah b. Ali, Emevî ileri gelenlerinin Şam'daki kabirlerinin açılmasını istedi.³¹⁶ Önce Muaviye b. Ebi Süfyan'ın sonra da oğlu Yezîd'in kabri açıldı. Çoğu toz toprak olmuştu. Cesetlerin bazılarının kafatasları parçalanmıştı. Abdullah b. Ali, Hişâm b. Abdülmelik'in sağlam duran cesedini de kamçılarla vurdurup, yaktırdıktan sonra küllerini rüzgarda savurarak yok etti.³¹⁷ Abdullah b. Ali'nin başını çektiği bu intikam faaliyetlerinde, Emevîler'in önemli simâlarından olan Muhammed b. Abdülmelik, Yezîd b. Hişâm, Şemr b. Yezîd b. Abdülmelik gibi isimler de vardı.³¹⁸

Emevîler'in ileri gelenlerine karşı yapılan bu katliamlara Abdullah b. Ali'nin yanı sıra hânedanın diğer mensupları da katıldı. Nitekim Abdullah b. Ali'nin kardeşi Süleyman b. Ali, Basra'da itibarlı Emevî ailelerini yakalayıp katletti ve ardından cesetleri sürüklettirip köpeklere yedirdi.³¹⁹ Benzer bir şekilde Dâvud b. Ali de valisi bulunduğu Mekke ve Medine'de eline geçirdiği Ümeyyeoğulları'nın çoğunu öldürttü.³²⁰

Emevîler'in ileri gelenlerinin ölülerine yapılan bu işkence ve zorbalıklardan sonra diri olan Emevîler'e de aynı muamele yapılmaya başlandı. Hânedana yakın ailelerin çocukları adım adım izlenip öldürüldü. Bunlardan bazıları Endülüs'e kaçmaya ve çöllerde izlerini kaybettirmeye çalıştılsa da çok az kişi bunu başarabildi. Bunlar

³¹⁴ İbnü'l-Esîr, V, s.77; Algül, III, s.228; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, 42

³¹⁵ İbnü'l-Esîr, V, s.78; Mes'ûdî, III, s.217; Ya'kubi, III, s.92; Ünlü, s.123; Zorlu, s.41; Algül, III, s.228

³¹⁶ Hitti, II, s.439

³¹⁷ İbnü'l-Esîr, V, s.78; Ya'kubi, III, s.92; Mes'ûdî, III, s.217; Belâzürî, IV, s.223; Makdîsi, VI, s.72 Sarıçam, s.391; Zorlu, s.41; Algül, III, s.228

³¹⁸ Halife b. Hayyât, s.492; H.İbrahim Hasan, II, s.310; Algül, III, s.228

³¹⁹ İbnü'l-Esîr, V, s.78-79; Ya'kubi, III, s.92; Zorlu, s.41; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, 50

³²⁰ İbn Kesir, XIII, s.285; Halife b. Hayyât, s.492; İbnü'l-Cevzi, VII, s.321; Zorlu, s.41

arasında “Abdurrahman” adlı bir kişi de vardı. Bu zat, uzun bir mücadeleden sonra Kuzey Afrika üzerinden İspanya’ya geçerek orada Endülüs Emevî devletini kurdu.³²¹

B. Emevîler’in Irak Valisi İbn Hübeyre’nin Vâsıt’ta Kuşatılması

Abbâsî Devleti Kûfe’de ilan edilmisti. Ancak, Ebû’l-Abbas halifeliğini ilan etmesine rağmen, Abbâsîler’in henüz ortadan kaldırılmadığı iki büyük kuvvet varlığını sürdürmekteydi. Bunlardan biri, Emevî halîfesi Mervân b. Muhammed’in komutasında olan ve karargâhı el-Cezîre’de bulunan kuvvet; diğeri de Yezîd b. Ömer b. Hubeyre’nin komutasındaki Vâsıt’ta karargâh kurmuş olan kuvvetti.³²²

Son Emevî halîfesi Mervân b. Muhammed’in uzun bir mücadele sonunda 132 Zilhicce/Ağustos 750 yılında Ebû’l-Abbas’ın amcalarından Salih b. Ali tarafından takip edilip Mısır’ın Busir şehrindeki bir kilisede öldürülmesinin ardından sıra Vâsıt’ta Abbâsîler’e karşı direnen Emevîlerin son Irak valisi İbn Hubeyre’ye gelmişti.³²³

131/749 yılında Cürçân’da Abbâsî ihtilâl hareketinin önderlerinden Kahtabe b. Şebîb karşısında mağlûp olan İbn Hübeyre, direnmeye devam ediyordu. Fırat’ın batı yakasında yapılan şiddetli savaşta da yenilen İbn Hübeyre, Kahtabe b. Şebîb’in ölümünün ardından yerine geçen oğlu Hasan’a karşı da başarı sağlayamadı ve sonunda Vâsıt şehrine çekildi.³²⁴

132/750 yılında Hasan b. Kahtabe tarafından muhasara altına alınan Vâsıt, savunma tedbirleriyle iyice güçlendirildiğinden bir türlü ele geçirilemiyordu. İbn Hübeyre de gelişmeleri buradan izlemeye devam ediyordu.³²⁵

Kuşatma girişimlerinden bir türlü sonuç alınmadığını gören Ebû’l-Abbas, Horasan’dan dönen kardeşi Ebû Ca’fer’i İbn Hübeyre ile mücadele etmesi için görevlendirdi.³²⁶

Hasan b. Kahtabe’yi bu konuda bir mektupla bilgilendirdi. Mektupta şunlar yazıyordu: “Ordu senin ordundur, komutanlar senin komutanlarıdır; fakat kardeşimin de yanında

³²¹ Algül, III, s.229; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, 51

³²² Taberî, VII, s.450; İbnü’l-Esîr, V, s.82; Yâ’kubî, III, s.90; Belâzürî, IV, s.191; Hitti, II, s.445; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, s.40

³²³ Taberî, VII, s.451; İbnü’l-Esîr, V, s.82; Yâ’kubî, III, s.90; İbnü’l-Cevzi, VII, s.313; H.İbrahim Hasan, II, s.310; Dîneverî, s.403; Belâzürî, IV, s.190

³²⁴ Belâzürî, IV, s.191

³²⁵ Taberî, VII, s.451; İbnü’l-Esîr, V, s.83; Yâ’kubî, III, s.91; İbnü’l-Cevzi, VII, s.314; Dîneverî, s.404; Hitti, II, s.445

³²⁶ Belâzürî, IV, s.191

olmasını istedim. Onu dinle ve ona itaat et. Onun vezirliği de güzeldir.” Bunun üzerine Ebû Ca’fer, Hasan’ın yanına geldi ve Hasan, çadırından ayrılıp yerine Ebû Ca’fer’i bıraktı.³²⁷

Hasan b. Kahtabe’nin sağ kolu olan Mâlik b. Eysem, Ebû Ca’fer tarafından İbn Hübeyre’nin askerleriyle savaşması için görevlendirildi. Mâlik, bir ara İbn Hübeyre’nin askerlerini mağlup edip onların Dicle nehrine kadar çekilmelerini sağladı. Ardından oğlunun öldüğü haberini alan Mâlik b. Eysem, onun cesedinin başında: “Senden sonra yaşamak bana haramdır” diyerek ordusuyla beraber Vâsıt halkı üzerine hücumla kalktı. Mâlik gemilere odun dolduruyor, sonra gelip geçenleri yakması için onları tutuşturuyordu. İbn Hübeyre de bu gemileri çengellerle çektiriyordu. Bu şekilde on bir ay beklediler.³²⁸

İbn Hübeyre, Mervân’ın öldürüldüğünden habersiz olarak Vâsıt’ta direnmeye devam ediyordu. Bu direnişi, İsmail b. Abdullah el-Kasri tarafından Mervân’ın ölüm haberi kendisine ulaşıncaya kadar sürdü. Bunun üzerine İbn Hübeyre, halkı Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Ali’ye biât etmeye davet etmek istedi ve bunun için de Muhammed b. Abdullah’a bir mektup yazdı. Ancak cevabın gelmemesi üzerine İbn Hübeyre, Ebû Ca’fer’den emân dileyip, onunla anlaşmak zorunda kaldı.³²⁹

Ebû Ca’fer, İbn Hübeyre’ye verdiği emâna sadık kalmak görüşünde idi. Bunu abisi Ebü’l-Abbas’a ilettili. Ebû Müslim’e danışmadan bir iş yapmayan Ebü’l-Abbas, Ebû Müslim’i İbn Hübeyre’nin durumu hakkında bilgilendirdi. Ebû Müslim de ona cevaben: “Kendisine taş attığın vakit düzgün yol bozulur. Hayır, vallâhi, İbn Hübeyre’nin içinde bulunduğu yol düzelmez.”³³⁰ dedi. Ebü’l-Abbas, Ebû Ca’fer’e ısrarla onu öldürmesini emrediyor, bu hususta fikrini tekrar gözden geçirmesini istiyordu.³³¹ Sonunda Ebü’l-Abbas’ın bu konudaki emrini yerine getirmekten başka çaresi olmayan, Ebû Ca’fer, adamlarını göndererek İbn Hübeyre’yi ve komutanlarını öldürttü.³³²

³²⁷ Taberî, VII, s.452; İbnü’l-Esîr, V, s.83; Yâ’kubî, III, s.91; Dîneverî, s.405-408; Belâzürî, IV, s.191

³²⁸ İbnü’l-Esîr, V, s.84; İbnü’l-Cevzi, VII, s.314; Ünlü, s.104

³²⁹ Taberî, VII, s.454; İbnü’l-Esîr, V, s.84; H.İbrahim Hasan, II, s.310; Dîneverî, s.407

³³⁰ Taberî, VII, s.454; İbnü’l-Esîr, V, s.85; Yâ’kubî, III, s.91; Belâzürî, IV, s.192

³³¹ Taberî, VII, s.455; İbnü’l-Esîr, V, s.85; Belâzürî, IV, s.192; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, s.41

³³² Yâ’kubî, III, s.91; İbnü’l-Cevzi, VII, s.315; Belâzürî, IV, s.192; H.İbrahim Hasan, II, s.310

Ebü'l Ata es-Sindi adlı kişi İbn Hübeyre'nin ölümünün ardından durumu özetleyen şu mersiyeyi söylüyordu:

“Bil ki Vâsıt olayı gününde sana bol bol gözyaşı dökmeyen göz, elbette cimri ve donuk kalmıştır.

Yatsı vaktinde kadınlar ağlamaya ve matem için ellerini çırpmaya ve yanaklarına vurmaya başladılar.

Sen avluyu terk etmiş olarak akşamladın.

Orada çok defa elçiler gidip gelip oturmuştu.

Muhakkak sen sorumluluk yüklenerek uzaklaşmadın,

Evet, toprağın altına giren kim olursa olsun uzaktır.”³³³

C. Ebû Seleme'nin Öldürülmesi

Aslen İranlı olan Ebû Seleme, Kûfe'nin zenginlerinden Haris b. Ka'b oğullarının azatlı bir kölesiydi.³³⁴ Kûfe'de hâkim olan anlayışın da etkisiyle Ali evlâdına sempati duyan Ebû Seleme, ortak düşman olan Ümeyye oğullarına karşı girişilen mücadeleye dâi olarak katılmıştı. “Hallâl” lakabıyla tanınırdı.³³⁵ Ebû Seleme, siyaset ve devlet idaresini iyi bilen, varlıklı bir insandı. Zekâsını, idaredeki maharetiyle birleştiren Ebû Seleme'nin, Abbâsî Devleti'nin kuruluşunda çok önemli hizmetleri oldu.³³⁶

132/749 tarihinde Hasan ve Humeyd b. Kahtabe kardeşlerin kumandasındaki Abbâsî ordusu Kûfe'yi ele geçirince Humeyme'yi terkeden Abbâsîler, Kûfe'ye gelerek Ebû Seleme'nin emir ve komutasına girmişlerdi. Ebû Seleme şehre giren Hâşimî emîrleri tarafından “vezîr-i Âl-i Muhammed” unvanıyla henüz belirlenmemiş olan Abbâsî halifesinin vezirliğine getirildi ve ihtilâlin yönetimini eline aldı. Ebû Seleme'nin, Abbâsî davetini bir kenara bırakıp hilâfeti, Ali b. Ebi Talib evlâdına bırakmak istemesi

³³³ İbnü'l-Esîr, V, s.86; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, s.443

³³⁴ H.Dursun, “Ebû Seleme”, s.229

³³⁵ İbn Kesir, XIII, s.284; Belâzürî, IV, s.160

³³⁶ İbn Kesir, XIII, s.284; H. İbrahim Hasan, II, s.394; H.Dursun, “Ebû Seleme”, s.229

ve bunda aktif rol alması, ilk etapta Ebü'l-Abbas tarafından üstü kapatılmış gibi görünse de kendisi, bu yapılanları bir türlü unutamıyordu.³³⁷

28 Kasım 749 Cuma günü, Kûfe Camii'nde umumî biât alan Ebül-Abbas, Ebû Seleme'nin çok güçlü olduğu bu şehirde kalmayarak önce Hammam A'yen'e, sonra da Hâşimiyye'ye gitmişti. Ebül-Abbas hilâfete geçtikten dört ay sonra, kendi otoritesine rakip olarak gördüğü Ebû Seleme'yi ortadan kaldırmak için planlar yapmaya başladı. Bu fikrini amcası Dâvud b. Ali'ye söylediğinde Dâvud, Ebü'l-Abbas'a şunları söyledi: *“Ey Emiru'l-Mü'minin bunu yapma! Ebû Müslim ile Ebû Seleme'nin dostları olan ve şu anda senin maiyyetinde bulunan insanlar, senin Ebû Seleme'yi öldürmeni aleyhine bir bahane olarak kullanırlar. Ama Ebû Müslim için ise böyle bir tehlike söz konusu değildir. Ebû Müslim'e haber ver, onu öldürecek kimseler göndersin.”*³³⁸

Ebül-Abbas'tan Ebû Seleme'nin öldürülmesi emrini bir mektupla alan Ebû Müslim hemen harekete geçti. Merrar b. Enes ed-Dâbi'yi bir grup askeri de emrine vererek, Ebû Seleme'yi öldürmek üzere görevlendirdi.³³⁹ Ona *“ Derhal Kûfe'ye git, Ebû Seleme'nin boynunu vur ve hemen geri dön”* emrini verdi. Merrar ve adamları, aldıkları bu görevi yerine getirmek için Kûfe'ye gittiler. 132/750 yılında bir gece evine gitmek üzere tek başına yola koyulan Ebû Seleme, Merrar ve adamları tarafından pusuya düşürülerek öldürüldü.³⁴⁰ Ertesi gün Ebû Seleme'nin cesedi ortaya çıkarıldı. Merrar ve adamları, onun Hâricîler tarafından öldürüldüğüne dair haberler uydurdular. Cenaze namazı Yahya b. Muhammed b. Ali tarafından kıldırılan Ebû Seleme Kûfe civarında Hâşimiyye şehrinde toprağa verildi.³⁴¹

D. Süleyman b. Kesir'in Öldürülmesi

Huzaa kabilesinin lideri olan, Merv şehrinde hatırı sayılır bir nüfuza sahip olan Süleyman bin Kesir, Abbâsî ihtilâlini başlatan Muhammed bin Ali'nin kendisine en çok güvendiği isimlerden birisiydi.³⁴² Süleyman bin Kesir, ihtilâle katıldığı ilk günden itibaren Abbâsî davetinin başarısı için aktif bir şekilde çalıştı. İlk dâilerden olmasının

³³⁷ Geniş bilgi için bkz: Ünal Kılıç, “Ebû Seleme el-Hallâl ve Abbâsî Devleti'nin Kuruluşundaki Rolü” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 1999, Cilt 3, Sayı 1, s.1-16

³³⁸ Taberî, VII, s.449; İbnü'l-Esîr, V, s.81; İbnü'l-Cevzi, VII, s.312; Belâzürî, IV, s.204

³³⁹ İbn Kesir, XIII, s.284; Dîneverî, s.405

³⁴⁰ Taberî, VII, s.450; İbnü'l-Esîr, V, s.81; İbnü'l-Cevzi, VII, s.312; H.İbrahim Hasan, II, s.310; Ünlü, s.124

³⁴¹ Taberî, VII, s.450; İbnü'l-Esîr, V, s.82; İbnü'l-Cevzi, VII, s.313; Belâzürî, IV, s.205; Algül, III, s.234

³⁴² (Müellifi Meçhul) *Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, s.224-225

yanı sıra, Kûfe ve civarı bölgelerden gelen davetçiler için lojistik destek sağlamak gibi görevleri de vardı. Süleyman bin Kesir bir ara 117/734-735 tarihinde Emevî Devleti'nin dönemin Horasan valisi Esed bin Abdullah Kasri tarafından hapse de atılmıştı.

Süleyman bin Kesir, Ebû Müslim'in harekete kazandırılmasında aktif rol almış, Hıdaş krizinin çözümünde elinden geleni yapmış, kısaca Abbâsî davetinin başarılı olmasında maddi ve manevi fedakârlıktan kaçınmamış, ihtilâlin başarıya ulaşmasında büyük gayret göstermişti.

Süleyman bin Kesir, Ebû Müslim'in İmam İbrahim tarafından Horasan'a lider olarak görevlendirilmesini Ebû Müslim'in yaşının küçük oluşu, Hâşimoğullarından olmayışı ve hayatının öncesinin bilinmemesi gibi nedenler öne sürerek bir türlü kabul etmek istememişti. Hatta kendisi gibi düşünen nakip arkadaşlarından bir kısmının da desteğini almayı başarmıştı. Ancak bir süre sonra Süleyman bin Kesir, İmam İbrahim'in bu konudaki emrine itaat etmek zorunda kalmıştı.

Ebu Müslim, Horasan'a ilk gönderildiği zaman kendisine tavrı koyan Süleyman bin Kesir'i bir türlü affedemiyordu. O, Abbâsî ihtilâli başarı ile sonuçlanana kadar, Süleyman bin Kesir'e karşı olan öfke ve kinini bastırmayı başardı. Ebû Seleme'yi Kûfe'de öldüren katilleri de gönderen Ebû Müslim idi. Artık Süleyman bin Kesir'in öldürülmesi de bir bahaneye kalmıştı.³⁴³

Ebû Seleme'nin ölümünün ardından Ebû'l-Abbas, kardeşi Ebû Ca'fer'i Horasan'a Ebû Müslim'in yanına gönderdi. Süleyman bin Kesir de, Ali evlâdının ileri gelenlerinden Ubeydullah bin el-Hüseyin ile birlikte dolaşıyordu. Ona: *"Biz sizin işinizin (iktidarınızın) tamama ermesini umuyorduk. İsteddiğiniz zaman bizi dilediğiniz işlere çağırın."* dedi. Ubeydullah bu konuşmayı Ebû Müslim'in bir hilesi zannetti ve korktu. Süleyman ile Ubeydullah arasındaki bu diyaloglar Ebû Müslim'e ulaştı. Ubeydullah da Ebû Müslim'e gelerek Süleyman bin Kesir'in kendisine anlattıklarından bahsetti. Ubeydullah kendisini öldürmesinden korkuyordu. Ebû Müslim, Süleyman bin Kesir'i yanına çağırdı ve ona: *"Ebûl-Abbas'ın bana söylemiş olduğu 'şüphelendiğin kişiyi öldür' sözünü hatırlıyor musun?"* dedi. O da *"Evet"* karşılığını verdi. Ebû Müslim sözüne devam ederek: *"Şüphesiz ben senin hakkında şüphe duyuyorum."* dedi.

³⁴³ Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Dalkılıç, "Süleyman bin Huzâi'nin Öldürülmesi" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2012, Cilt 5, Sayı 21, s.285-292

Süleyman bin Kesir öldürüleceğini anlamıştı: “*Allah’ın adıyla sana yalvarıyorum*” diye ona seslendi. Ebû Müslim: “*Allah’ın adını alarak bana yalvarma! Sen, İmam’a karşı ihanetini içinde sakladın*” karşılığını verdi. Daha sonra öldürülmesini emretti ve Mirar b. Enes’i göndererek Süleyman bin Kesir’in boynunu vurdurdu. Ebû Müslim onun katledilmesini bir mektup ile Ebü’l-Abbas’a bildirdi. Ebü’l-Abbas ise bu mektuba cevap vermedi.³⁴⁴ Onun, Ebû Seleme’nin katledilmesine karşı olduğu için öldürüldüğüne dair rivâyet de mevcuttur.³⁴⁵

Ebû Müslim’in Süleyman bin Kesir’e yönelttiği “Ebü’l-Abbas’a karşı ihanet içerisinde olma” suçlaması cinayeti meşru kılmak için kendisinin ürettiği bir gerekçeydi. Gerçekten böyle bir şey olsaydı, Ebû Müslim’den önce bunun cezasını Abbâsî halifesi verirdi. Halbuki, Süleyman bin Kesir ölmeden önce de öldükten sonra da Abbâsîler nazarında saygın bir kişi olarak anılıyordu. Zaten ikinci halife Ebû Ca’fer de, Ebû Müslim’i öldürtme gerekçelerinden biri olarak Süleyman bin Kesir’in öldürülmesi olayını da ele almıştı.

Süleyman bin Kesir ve Ebû Seleme, 110/718 yılında başlayan ihtilâl hareketinin aktif neferlerindendi. İkisi de Ebû Müslim tarafından öldürülmüştü. Süleyman bin Kesir Horasan bölgesinin, Ebû Seleme de Kûfe’nin önde gelen isimleriydi. İlki Ebû Müslim’e ikincisi de Abbâsîler’e muhalefet etmenin cezasını canlarıyla ödediler.³⁴⁶

E. Ebû Ca’fer ve Ebû Müslim’in Haccı

135/753 yılında Ebû Müslim, Ebü’l-Abbas’a mektup yazıp haccetmek maksadıyla Mekke’ye gelmek için izin istedi, zira Horasan bölgesi sorumlusu olduğu için bu yıla kadar orayı terk edemiyordu. Ebü’l-Abbas da ona cevaben beş yüz kişiyle gelmesini emretti.³⁴⁷ Ebû Müslim tekrar bir mektup yazıp, geçmişte o bölgedeki insanlara karşı çok kötü davranıldığını, emniyet içerisinde gelebilmesi için daha fazla asker göndermesi gerektiğini söyleyince Ebü’l-Abbas da asker sayısını artırdı.³⁴⁸

³⁴⁴ Taberî, VII, s.450; İbnü’l-Esîr, V, s.82

³⁴⁵ Zorlu, s.41; Algül, III, s.235

³⁴⁶ Dalkılıç, s.291-292

³⁴⁷ İbn Kesir, XIII, s.291

³⁴⁸ Taberî, VII, s.469; İbnü’l-Esîr, V, s.98; İbn Kesir, XIII, s.291; İbnü’l-Cevzi, VII, s.332; Dîneverî, s.410

Ebû Müslim, sekiz bin kişilik bir orduyla yola çıktı.³⁴⁹ Rey ile Nişabur arasında askerlerini iki gruba ayırdı. Bir kısmını Rey’de bıraktı. Bin kişi ile Mekke’ye geldi. Ebü’l-Abbas, kumandanlarına Ebû Müslim’i karşılamalarını emretti. Bu şekilde Ebü’l-Abbas’ın huzuruna girdi ve ona iyi davranıp saygı gösterdi. Ebû Müslim haccetmek için izin istedi ve Ebü’l-Abbas da ona izin verdi.³⁵⁰

Ebû Ca’fer ile Ebû Müslim’in araları açıldı; çünkü Ebü’l-Abbas işler düzeldikten sonra Ebû Ca’fer’i Horasan’a gönderirken Ebû Müslim’in Horasan’a tayin emriyle önce Ebü’l-Abbas’a ondan sonra da kendisine biât emrini de beraberinde götürmüştü. Ebû Müslim’in kendisi ve Horasan halkı her ikisine de biât ettiler, fakat Ebû Müslim Ebû Ca’fer’i küçümsüyordu. Ebû Ca’fer de geri dönünce Ebü’l-Abbas’a Ebû Müslim’in durumunu anlattı. Ona: *“Beni dinle de şu Ebû Müslim’i öldüreyim. And olsun ki, onun başında bir bela var”* dedi. Ebü’l-Abbas da: *“Sen onun belasını ve neticenin ne olacağını tahmin ediyorsundur”* diye karşılık verdi.³⁵¹ Ebû Ca’fer de Ebü’l-Abbas’a: *“Onun yaptıkları ancak devletimiz sayesinde mümkün olmuştur. Allah’a and olsun ki, şayet sen ona bir kedi gönderseydin o da onun yaptıklarını yapardı”* deyince, Ebü’l-Abbas da *“Onu nasıl öldüreceğiz.”* diye sordu. Ebû Ca’fer: *“Senin huzuruna gelip konuşmaya başladığında arkasından gelip bir darbeyle vuracağım.”* dedi. Ebü’l-Abbas yine sordu: *“Peki adamlarından nasıl kurtulacaksın”* deyince Ebû Ca’fer şöyle dedi: *“O öldürülürse adamları dağılır, perişan olurlar.”* Kısa bir süre sonra Ebü’l-Abbas, bu düşüncesinden dolayı pişman oldu ve Ebû Ca’fer’e bu işten vazgeçmesini emretti.³⁵² Ebû Ca’fer bu yılda hac emri idi. Kardeşi halife Ebü’l-Abbas’ın emri üzerine insanlara hacettirdi. Ebû Müslim ile beraber haccettiler.³⁵³

II. MERKEZÎ OTORİTEYE KARŞI MEYDANA GELEN İSYANLAR

A. Emevîler’in Gerçekleştirdiği İsyanlar

Yaklaşık 32 yıllık bir mücadelenin ardından iktidara gelen Ebü’l-Abbas, Endülüs hariç olmak üzere bütün İslam ülkelerinde halife olarak kabul edilmişti. Devletin kuruluş aşamasında gerçekleşen bu durum, ülke dâhilinde sık sık gerçekleşen isyanlarla

³⁴⁹ İbn Kesir, XIII, s.292

³⁵⁰ Yâ’kubî, III, s.97; İbnü’l-Cevzi, VII, s.332; Dîneverî, s.410; İbn Kesir, XIII, s.292

³⁵¹ İbn Kesir, XIII, s.293

³⁵² Taberî, VII, s.470; İbnü’l-Esîr, V, s.98; İbn Kesir, XIII, s.293; Yâ’kubî, III, s.97; Dîneverî, s.411

³⁵³ Taberî, VII, s.470; İbnü’l-Esîr, V, s.99; İbn Kesir, XIII, s.293; Yâ’kubî, III, s.98; İbnü’l-Cevzi, VII, s.333; Makdîsi, VI, s.76; Dîneverî, s.411

kesintiye uğruyordu. Yeni iktidarın iş başına gelmesiyle pek çok ferdi öldürülen Emevîler, kendilerine karşı uygulanan baskıcı politika neticesinde yer yer ayaklanma teşebbüsünde bulundular. Abbâsi iktidarına karşı eski konumlarını kazanmak amacıyla Emevîler'in çıkarttığı bu ayaklanmalar Abbâsiler tarafından kanlı bir şekilde bastırılıp, etkisiz hale getirildi.

1.Habîb b. Mürre İsyanı

132/750 yılında son Emevî halifesi Mervân b. Hakem'in komutan ve süvarilerinden olan Habib b. Mürre, kendisini destekleyen halkının endişelenmesine sebep olan Abbâsiler'e karşı Havran halkının da desteğini alarak bir ayaklanma teşebbüsünde bulundu.

Habib b. Mürre, beraberindekilerle birlikte Ebü'l-Abbas'ın komutanlarından olan amcası Abdullah b. Ali'nin üzerine yürüdü. Kays kabilesinden olanların bir kısmı da Habib b. Mürre'ye biât etti. Mervân b. Muhammed'in komutanlarından olan Abdullah Ebü'l-Verd'in isyanı ortaya çıkınca Abdullah b. Ali, Habib b. Mürre ile barış antlaşması yaptı ve onu serbest bıraktı.³⁵⁴

2. Abdullah Ebü'l-Verd ve Şamlılar'ın İsyanı

Abdullah Ebü'l-Verd, Emevîler'in son halifesi Mervân b. Muhammed'in komutanlarındandı. Mervân'ın Zap'ta yenildiği haberini alan Ebü'l-Verd de birliğiyle beraber Kinnesrin'de kaldı. Abdullah b. Ali Kinnesrin'e gelince Ebü'l-Verd de ona biât etmek zorunda kaldı.³⁵⁵ 132/750 yılında Abdullah b. Ali, kısa bir süre Havran'da Habib b. Mürre'nin isyana kalkışmasıyla oraya intikal edince Ebü'l-Verd de isyan edip Kinnesrin halkıyla birlikte Abdullah b. Ali'ye karşı ayaklandılar.³⁵⁶

Abdullah b. Ali, Ebü'l-Verd'in beraberindekilerle isyan ettiği haberini alınca Habib b. Mürre ile barış antlaşması yapıp Kinnesrin'e doğru yola çıktı. Şam'a uğradı, orada adamlarından Ebû Ganim'i dört bin askerle yerine vekil bıraktı. Abdullah b. Ali Şam'dan Humus'a geçince Şam halkı da ayaklandı. Beyaz elbiseler giydikten sonra

³⁵⁴ Taberî, VII, s.446; İbnü'l-Esîr, V, s.79; Yâ'kubî, III, s.93; Zorlu, s.41; Algül, III, s.233

³⁵⁵ Taberî, VII, s.443; İbnü'l-Esîr, V, s.79; İbnü'l-Cevzi, VII, s.311; Belâzürî, IV, s.223

³⁵⁶ İbnü'l-Cevzi, VII, s.310; Belâzürî, IV, s.223

Ebû Ganim ve askerleriyle mücadele ederek onları yendiler. Ebû Ganim'in adamlarını da feci bir şekilde öldürdüler.³⁵⁷

Ebü'l-Verd, Humus ve Tedmür halkının da desteğiyle oluşturulan askerlerle birlikte Abdullah b. Ali'nin gönderdiği Abdüssamed komutasındaki orduyla karşılaştı. Ebü'l-Verd harpten iyi anlayan bir kimse idi. Ordusunu başarılı bir şekilde savaşa sürdü. Abdüssamed ve yanındaki askerler tutunamayıp dağıldı, onların bir kısmı da öldürüldü. Bunun üzerine Abdullah b. Ali ordusuyla tekrar Ebü'l-Verd üzerine yürüdü. Sonunda Ebü'l-Verd ve askerlerinin hepsi öldürüldü.³⁵⁸

Abdullah b. Ali daha sonra isyan eden Şam halkının üzerine yürüdü. Şam halkı Abdullah b. Ali'nin kendilerine yaklaştığını anlayınca kaçmaya başladı. Bir süre sonra kendilerine eman verilip, halifeye biât etmelerinden sonra Abdullah b. Ali tarafından affedildiler.³⁵⁹

3. Musul Halkının Katledilmesi

Ebü'l-Abbas Kûfe'de işbaşına geldikten sonra Musul'a atadığı vali Muhammed b. Sûl'a sert ve baskıcı yönetiminden dolayı Musul halkı itaat etmemeye başladı. Muhammed b. Sûl da, valiliğini engellemeye çalışan Musul halkını Ebü'l-Abbas'a şikayet etti. Ebü'l-Abbas da Muhammed b. Sûl'u valilikten alarak yerine Yahya b. Muhammed'i Musul'a atadı. Güvenlik için yanında da on iki bin asker yolladı. Yahya b. Muhammed Musul'a gelir gelmez emirlik köşküne yerleşti. Musul halkıyla iyi geçinmeye özen gösteriyordu. Halkı karşısına almamaya dikkat ediyordu. Ancak bir süre sonra bu tavrından vazgeçti. Kendisine karşı muhalet cephesi oluşturan halkın ileri gelenlerinden on iki kişiyi yanına çağırıp öldürttü. Bunun üzerine Musul halkı vali Yahya b. Muhammed'e karşı silahlanmaya başladı. Yahya b. Muhammed de onlara teminat verip "camiye gelen emniyettedir" diyerek camiye gelenlere bir şey yapılmayacağını söyledi. İnsanların camiye çabucak gelmeleri üzerine Yahya b. Muhammed gelenleri caminin kapısında durdurup katlettirdi.³⁶⁰

³⁵⁷ Taberî, VII, s.444; İbnü'l-Esîr, V, s.79; İbnü'l-Cevzi, VII, s.310

³⁵⁸ Taberî, VII, s.445; İbnü'l-Esîr, V, s.80 ;Belâzürî, IV, s.224; Algül, III, s.233

³⁵⁹ Taberî, VII, s.445; İbnü'l-Esîr, V, s.80; İbnü'l-Cevzi, VII, s.311; Algül, III, s.231

³⁶⁰ İbnü'l-Esîr, V, s.86; Yâ'kubî, III, s.94

Gece olunca Yahya b. Muhammed erkekleri öldürülen kadınların ağıt seslerini işitince, yardımcılara bu seslerin sebebini sordu. Yardımcıları da bu seslerin “*eşleri ve babaları öldürülen kadın ve çocukların ağlamalarından*” olduğunu söyleyince Yahya b. Muhammed de: “*Yarın bu kadınları ve çocukları da öldürün*” talimatını verdi. Üç gün içerisinde kadın ve çocukların hepsi öldürüldü.³⁶¹

Böylece Yahya b. Muhammed Musul halkının çoğunu katletmiş oldu. Zaten kısa bir süre sonra bu olaylardan dolayı Ebü'l-Abbas tarafından valilikten alındı. Yerine Ebü'l-Abbas'ın amcası İsmail b. Ali görevlendirildi.³⁶² Ebü'l-Abbas, amcası İsmail b. Ali'ye Musul halkına iyi davranmasını, öldürülenlerin diyetlerini ödemesini söyledi. Yahya b. Muhammed'in Musul halkına bu kadar sert bir tutum sergilemesinin sebebi, onların Emevîler'e açıkça sevgi göstermeleri ve Abbasoğulları'ndan hoşlanmayışları idi.³⁶³

B. Hâricîler'in Gerçekleştirdiği İsyalar

1. Bureyke el-Hâricî Ayaklanması

Ebü'l-Abbas'ın hilâfete geçişinin ilk yılında el-Cezîre bölgesindeki Abbâsi muhalifleri, yönetime karşı 132/750 yılında isyan ettiler. Ayaklanan bu kimseler Harran üzerine yürüdüler. Orada, Ebü'l-Abbas tarafından gönderilen Mûsa b. Ka'b komutasındaki orduya saldırıp Harran'ı kuşattılar.³⁶⁴

Emevîler'in Ermeniye Valisi İshak b. Müslim el-Akîlî, son Emevî halifesi Mervân b. Muhammed'in Zap'ta yenildiğini duyunca Ermeniye'den ayrılıp Harran'ı kuşatan Hâricîler'e katıldı. Hâricîler'le beraber halkı etrafına topladıktan sonra Mûsa b. Ka'b'ı muhasara altına aldılar.³⁶⁵ Tahminizce Ermeniye'deki Emevî valisinin Harran'a gelip bu ayaklanmaya destek olması, hareketin başlangıçta bir Hâricî ayaklanmasıyla başlayıp daha sonra yönetimden memnun olmayan kişilerin oluşturduğu halk hareketi olduğunu göstermekteydi.

Ebü'l-Abbas, isyanı bastırması için kardeşi Ebû Ca'fer'i gönderdi. Ebû Ca'fer yolda Rakka ve Karkısy'a uğradı. Her ikisinde de halk ayaklanmıştı. Kale kapılarını

³⁶¹ İbnü'l-Esîr, V, s.87; Yâ'kubî, III, s.95

³⁶² İbn Kesîr, XIII, s.286

³⁶³ Sariçam, s.388

³⁶⁴ Zorlu, s.168; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târîhi*, III, s.52

³⁶⁵ Taberî, VII, s.445; İbnü'l-Esîr, V, s.80

kapatıp Ebû Ca'fer'i içeri almadılar. Ebû Ca'fer Hâcir'e geçti. Ebû Ca'fer buraya gelince İshak b. Müslim ordusunu alıp Rûha'ya geçti. Mûsa b. Ka'b da kuşatmadan kurtulup Ebû Ca'fer'e katıldı. İshak b. Müslim, Emevîler'in Rakka valisi kardeşi Bekkâr b. Müslim'i Rabîaoğulları'na gönderdi. Rabîaoğulları'nın lideri Bureyke adında bir Hâricî idi. Bureyke liderliğindeki Rabîaoğulları ordusu ile Bekkar b. Müslim'in ordusu, ortak düşman olan Abbâsîlere karşı birleşti. Ebû Ca'fer onlara saldırdı. 133/751 yılında çıkan çatışmada Bureyke öldürüldü. Bekkar ise Rûha'da bulunan kardeşi İshak b. Müslim'e sığındı. İshak, kardeşi Bekkar'ı Rûha'da bırakıp ordunun büyük kısmını da yanına alarak Sümeysat'a kadar gitti. Burada durup karargahının etrafına hendek kazdırdı. Ebû Ca'fer ise Bekkar'ı Rûha'da kuşattı. Amcasının oğlu Abdullah b. Ali'yi de Sümeysat'a gönderdi. İshak b. Müslim bu arada altmış bin kişi toplamıştı. Abdullah, İshak'ın üzerine yürüdü. Ebû Ca'fer de yetişti. İshak b. Müslim, son Emevî halifesi Mervân b. Muhammed'in öldürüldüğü haberinin doğru olduğunu öğrenince Ebû Ca'fer'den eman diledi. Ebû Ca'fer de Ebü'l-Abbas'ın onayıyla İshak'a eman verdi. Ayaklanmanın lideri olan Bureyke'nin öldürülmesiyle ayaklanma da dağıldı. Çünkü ayaklanma, tepkisel bir hareket olup ciddi bir altyapıdan mahrumdu.³⁶⁶

Ebü'l-Abbas, bu olaydan sonra kardeşi Ebû Ca'fer el-Mansûr'u Cezîre, Azerbeycan ve Ermeniyye'ye vali olarak atadı. Ebû Ca'fer de kardeşi Ebü'l-Abbas'tan sonra halife oluncaya kadar bu görevini sürdürdü.³⁶⁷

C. Diğer İsyalar

1. Bessâm b. İbrahim İsyanı

Bessâm b. İbrahim, Şam'da Abdullah b. Ali ordusundaki Abbâsî komutanlarından biriydi.³⁶⁸ O, kendisiyle bazı ihtilaflarının olduğu Abdullah b. Ali'yi de bahane ederek kendisi gibi düşünen askerleriyle 133/751 yılında Ebü'l-Abbas'ın ordusundan ayrılarak gizlice Medâin şehrine yöneldi ve orada Ebü'l-Abbas'a karşı isyan bayrağını açtı.³⁶⁹

Ebü'l-Abbas da komutanlarından Hâzim b. Huzeyme komutasındaki bir orduyu Bessâm'ın üzerine gönderdi. Bessam ve arkadaşları Abbâsî ordusuyla yapılan savaşta

³⁶⁶ Taberî, VII, s.447; İbnü'l-Esîr, V, s.80; Yâ'kubî, III, s.94-95; Zorlu, s.171; İbnü'l-Cevzi, VII, s.311; Algül, III, s.234

³⁶⁷ İbnü'l-Esîr, V, s.80; Yâ'kubî, III, s.95; İbnü'l-Cevzi, VII, s.311; Belâzürî, IV, s.198

³⁶⁸ Belâzürî, IV, s.225

³⁶⁹ Taberî, VII, s.461; İbnü'l-Esîr, V, s.92; İbn Kesir, XIII, s.288; Algül, III, s.236

hezimete uğradı.³⁷⁰ Askerlerinin çoğunun öldürülmesinin ardından Bessam, bir yolunu bulup Zâtü'l-Matâmir'e sığındı. Orada Ebü'l-Abbas'ın dayıları ve onların yakınları yaşıyordu. Bessâm orada kısa bir süre kaldıktan sonra onlara selam vermeden geçip gidince Ebü'l-Abbas'ın dayıları Bessâm'ın arkasından sövüp saydılar. Arkasından gelen Hâzim onlara “ *Siz Emîrû'l-Mümin'in dayıları olacaksınız, onun düşmanı size gelecek ve köyünüzde güven içerisinde kalacak öyle mi! Neden onu yakalamadınız?*” dedi. Onlar da sert bir dille karşılık verince Hâzim hepsini öldürttü. Evlerini yıktı, mallarını talan edip oradan ayrıldı.³⁷¹ Yemenliler'in bu durumu Ebü'l-Abbas'a bildirmeleri üzerine Ebü'l-Abbas da Hâzim b. Huzeyme'yi öldürmeye karar verdi.³⁷² Bu kararını diğer komutanlardan Mûsa b. Kâ'b ve Ebü'l-Cehm b. Atiyye ile paylaşınca, onlar araya girip Ebü'l-Abbas'a: “*Böyle bir şeyden Allah'a sığınmanı dileriz, çünkü o sana itaat etmiştir ve aranızda bir geçmişiniz vardır. Yaptığı şey onun lehine yorumlanabilir. Gerçekten onu öldürmek istiyorsan onu bir işle görevlendirip, orada öldürülmesini sağlayabilirsin*” dediler. Ebü'l-Abbas onların da düşüncesi üzerine Hâzim b. Huzeyme'yi, Umman'da Emevî halifesi Mervân'a karşı isyan eden komutanlardan Şeybân b. Abdülaziz ve Hâricîler'in üzerine gönderdi. Hâzim de bu emir üzerine Umman'a doğru yöneldi.³⁷³ Şeybân b. Abdülaziz, 130/747 yılında Emevî halifesi Mervân'a karşı isyan etmiş, ardından Musul'da Mervân'a karşı savaşmış, yenilip İbn Kavan adasına kaçmıştı.³⁷⁴

Ebü'l-Abbas, Basra'da bulunan amcası Süleyman b. Ali'den Hâzim ile beraber Umman ve İbn Kavan adasındaki Hâricîler üzerine yönelmesini istedi. Hâzim, ailesinden, kabilesinden ve kölelerden oluşan bir ordu ile birlikte Basra'ya doğru yürüdü.³⁷⁵ Hâzim'in ordusu, Basra'ya vardığında Süleyman onları gemiye bindirdi. Bir süre denizde ilerleyip sonunda İbn Kavan adasına ulaştılar. Orada Hâzim, Falda b. Nuaym komutasında bir orduyu Şeyban'ın üzerine gönderdi. İki ordunun şiddetli çarpışması sonucunda mağlup olan Şeybân ve yakınları Umman'a kaçmak zorunda kaldı. Bu kağanlar Hâricîler'in Sufri kolundandı. Umman'a vardıklarında Hâricîler'in İbadî

³⁷⁰ İbn Kesir, XIII, s.288; Belâzürî, IV, s.225

³⁷¹ İbn Kesir, XIII, s.289

³⁷² Taberî, VII, s.462; İbnü'l-Esîr, V, s.92; İbnü'l-Cevzi, VII, s.324

³⁷³ Taberî, VII, s.462; İbnü'l-Esîr, V, s.93; İbn Kesir, XIII, s.289; İbnü'l-Cevzi, VII, s.324; Algül, III, s.236

³⁷⁴ Abdürrahim, Tufantoz, “ Mervâni,” *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, s.228

³⁷⁵ İbn Kesir, XIII, s.289

kolundan olan Cülindî ve taraftarları ile çok şiddetli çarpıştılar. Sonunda Şeybân ve yakınları öldürüldüler.³⁷⁶

Hâzim, ordusu ile beraber deniz yoluyla Umman sahiline, oradan da Sahra'ya doğru ilerledi. Sahra'da Cülindî ve taraftarları ile yapılan savaşta Hâzim'in askerlerinin bir kısmı öldürüldü. İki ordu ertesi gün tekrar çarpıştılar. Bu yapılan savaşta da Cülindî ve taraftarları öldürüldüler. Bu savaştan sonra Hâzim bir süre daha Sahra'da kaldı. Sonra Ebü'l-Abbas'ın yanına döndü.³⁷⁷

2. Mansûr b. Cumhur İsyanı

126/743 yılında Emevî halîfesi Velîd b. Yezîd, Emevî Devleti tarihinde yine Emevîler tarafından görevi başında öldürülen ilk ve tek Emevî halifesiydi. Yezîd b. Velîd, amcasının oğlu halife Velîd'e karşı başlatılan isyan hareketinin öncülüğünü üstlenerek³⁷⁸ Velîd'e karşı bir darbe yapıp onu öldürtmüş, ardından halife olmuştu.³⁷⁹ Velîd b. Yezîd'e karşı başlatılan isyan hareketinde görevli komutanlardan biri de Mansûr b. Cumhur idi. Mansûr daha sonra Yezîd'in halifeliğinde Irak valisi olmuştu.³⁸⁰ Mansûr'un Irak valiliği sırasında Yemenîler dışındaki diğer unsurlara karşı uyguladığı katı siyaset başta halife Yezîd olmak üzere çoğunluk tarafından hoş karşılanmadı.³⁸¹ Bu yüzden Mansûr'un Irak valiliği uzun sürmedi. Aynı yılda (126/743) Yezîd b. Velîd, Mansûr b. Cumhûr'u görevden aldı. Ardından Mansûr, Şam'a gitti ve orada yaşamaya başladı.³⁸²

Mansûr b. Cumhûr, Mervân b. Muhammed zamanında da etrafındakilerle beraber isyan etti. Yönetime karşı gerilla savaşı sürdürdü. Fakat bir sonuç alamadı. Sind bölgesinde yaşamaya başladı.³⁸³

134/752 yılında Ebü'l-Abbas, Sind bölgesinde yönetim aleyhine faaliyetler içerisine giren Mansûr b. Cumhûr ve taraftarlarıyla savaşması için Musa b. Kab'ı Sind bölgesine gönderdi. Musa on iki bin kişilik bir ordu ile Sind'e geldi ve Mansûr ile karşılaştı.

³⁷⁶ Taberî, VII, s.462; İbnü'l-Esîr, V, s.93; İbn Kesir, XIII, s.289

³⁷⁷ Taberî, VII, s.463; İbnü'l-Esîr, V, s.93; İbn Kesir, XIII, s.289

³⁷⁸ İbn Kesîr, XIII, s.174

³⁷⁹ İbn Kesîr, XIII, s.192

³⁸⁰ Taberî, VII, s.281; İbnü'l-Esîr, IV, s.489

³⁸¹ Taberî, VII, s.270

³⁸² İbnü'l-Esîr, IV, s.493

³⁸³ Dîneverî, s.410

Gerçekleşen bu savaşta Mansûr ve taraftarları bozguna uğrayarak kaçtılar. Kısa bir süre sonra da Mansûr Hind çöllerinde susuzluktan öldü.³⁸⁴

III. DIŞ OLAYLAR

A. Bizanslılar'ın Malatya'yı Ele Geçirmesi

Emevîler'in ilk dönemlerinde Anadolu'da Bizans'a karşı yapılan fetihler hız kazanmış ancak Hişâm b. Abdülmelik'ten sonra Anadolu'da Arap-Bizans mücadelesi duraklama dönemine girmişti. Zira Emevîler bu dönemden sonra sürekli olarak iç problemlerle ilgilenmek zorunda kalmışlardı.

Emevî Devleti yıkılıp Abbâsî Devleti kurulduğunda Bizans-Abbâsî sınırı Emevî dönemimdeki gibiydi. Bu yıllarda Abbâsîler, merkezi otoriteyi sağlamakla meşgul oldukları için Bizans orduları da bu fırsatı değerlendirerek Anadolu'ya seferler düzenlemeye başladı. İşte böyle bir zamanda 133/751 yılında Bizans kralı Konstantin ordusuyla Kemah'a geldi. Ordugâhını burada kuran Konstantin'e karşı Kemahlılar, Malatya halkına kendilerine yardım etmeleri için haber gönderdiler ve akabinde Malatya'dan sekiz yüz savaşçı Kemah'a geldi. Kemahlılar ve Malatya'dan gelen askerlerin oluşturduğu ordu ile Bizanslılar arasında yapılan savaşta Müslümanlar yenildi. Bizanslılar Kemah'ın ardından Malatya'yı kuşattılar.³⁸⁵ Konstantin Malatya halkına şöyle bir haber gönderdi: *“Ben Müslümanların durumunu bildiğim için sıkıştırdım ve sizi kuşattım. Burayı ele geçirmeden önce size Anadolu'yu terk edip Müslüman topraklarına gitmeniz için izin veriyorum, aksi takdirde sizinle savaşaçağım”*. Konstantin Malatya halkının bir tepki vermemesi üzerine mancınıkları kurdurmaya başladı. Malatyalılar da bu durum karşısında götürebildiği mallarla birlikte şehri terk edip el-Cezîre topraklarına göçtüler. Taşıyamadıkları malları da kuyulara ve derelere attılar. Müslümanlar şehri terk edince Bizanslılar Malatya'yı tahrip edip geri döndüler.³⁸⁶

³⁸⁴ Taberî, VII, s.464; İbnü'l-Esîr, V, s.94; İbn Kesir, XIII, s.289; İbnü'l-Cevzi, VII, s.324

³⁸⁵ İbnü'l-Esîr, V, 88; Ünlü, Nuri, 124; Gökner Gögebakan, “Malatya”, *DİA*, 2003, Malatya, XXVII, 469

³⁸⁶ İbnü'l-Esîr, V, s.89

B. Talas Savaşı

1. Talas Savaşı Öncesi Genel Durum

Abbâsîler, iktidara geldikten kısa bir süre sonra Batı Türkistan'da yeni bir siyasî ve askerî güçle karşılaşmışlardı. Bu güç Çinliler idi. Esasında bu bölge, Hunlar'dan itibaren Türkler ve Çinliler arasında nüfuz mücadelelerine sahne oluyordu. İslam ordularının Mâveraünnehr'i fethetme giriştikleri sırada II.Göktürk Devleti en kudretli devrini yaşamış ve devletin başında bulunan Kapagan Kağan'ın (691-717) Çin'e yaptığı seferlerle Batı Türkistan'daki Çin nüfusu en alt düzeye indirildi. Emevî halifesi Velîd b. Abdülmelik'in komutanlarından Kuteybe b. Müslim'in Mâveraünnehr'i fethetmesi Türkistan'ın siyasî manzarasında önemli değişikliklerin meydana gelmesine sebep oldu. Arap akınları sonucunda Göktürk devletinin zayıflaması ve Mâveraünnehr beylerinin Arap hakimiyetini tanımak zorunda kalmaları, Türkler'i bu yeni düşmanlarına karşı Çinliler'den yardım istemeye zorladı.³⁸⁷

Mâveraünnehr ve Batı Türkistan'da Türk-Arap mücadelesinin devam ettiği sıralarda, Çin'de T'ang Hânedanı'na (618-906) mensup ve hânedanının en kudretli şahsiyetlerinden birisi olan İmparator Hiuan-Tsang (713-755) hüküm sürmekte idi. Çin imparatorundan yardım talebinde bulunan ilk kişi, 93-94/712 yılında Fergana şehrinin Müslümanlar tarafından fethedilmesi üzerine Kuça'ya sığınan ve Çin'in hakimiyetini kabul etmek şartıyla eski makamına iadesini isteyen Fergana ihşidi oldu.

107-108/726 yılında da Buhara hükümdarı Tuğşa da, kardeşi Arslan'ı Çin sarayına göndermek suretiyle Araplar'a karşı yardım talebinde bulundu. İslam devletinin tâbiyetini kabul etmek suretiyle tahtını muhafaza edebilen Semerkand hükümdarı Gurek'in 719 ve 731 yıllarında, Toharistan yabgusunun da 101/719 ve 109/727 senelerinde Çin'in desteğini sağlamak gayesiyle teşebbüse geçtikleri görüldü.

Bütün bu yardım isteklerine rağmen Çin derhal harekete geçmedi. Ancak 738 yılında Su-lu Kağan'ın öldürülmesi ve Türkeş devletinin iç karışıklıklar sebebiyle zayıflaması üzerine Batı Türkistan'da Çin etkisi kendini iyice hissettirmeye başladı. Çin'in Kuça valisi Kao Sien-Tche, 129-130/747 yılında büyük bir ordu ile batıya doğru harekete

³⁸⁷ Ahmet Taşağıl, "Talas Savaşı", *DİA*, XXXIX, İstanbul, 2010 s.501

geçti ve bu sefer Batı Türkistan'ın siyasî geleceği üzerinde önemli gelişmelere sebep oldu.³⁸⁸

2. Talas Savaşı ve Sonuçları

Çin kuvvetleri, Batı Türkistan'a karşı giriştikleri bu sefer esnasında , bu bölgede büyük bir askerî ve siyasî güç olan Müslümanlarla karşı karşıya geldi ve Talas nehri kenarında onlarla yaptıkları savaşı kaybederek geri çekilmek zorunda kaldılar. Çin kuvvetleri ile Abbâsî orduları arasında gerçekleşen bu savaş, İslam ve Türk tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri kabul edilir.

Talas savaşı hakkında bilgi veren ilk İslam tarihçisi İbn Tayfur'dur. İbn Tayfur, çok kısa olarak Ebû Müslim'in Ziyâd b. Sâlih'i Çin üzerine sefere gönderdiğini kaydetmekle yetinmiştir.³⁸⁹

Talas savaşı hakkında bilgi veren Makdisî ise, Ebû Müslim'in, Ziyâd b. Sâlih'i Mâverâünnehr'deki bazı yerleri fethetmek için gönderdiğini, Ziyâd'ın burada bazı fetihlerde bulunduğunu, bunun üzerine de Çinliler'in de sayıları yüz binden fazla olan askerleriyle Ziyâd'a karşı harekete geçtiğini zikreder. Ardından Semerkand'da bulunan Ebû Müslim'in, Taraz şehrinde savunma vaziyeti alan komutanlarından Sa'îd b. Humeyd'e destek olması için yardımcı kuvvetler gönderdiğini, Çinliler üzerine yapılan taarruzda onlardan kırk beş bin kişinin öldürüldüğünü ve yaklaşık yirmi bin kişinin de esir edildiğini anlatır.³⁹⁰

İbn Esir de Talas savaşı hakkında şu ilgilere yer vermektedir. "Fergana ihşidi ile Taşkent meliki arasında anlaşmazlık ortaya çıkınca Fergana ihşidi, Çin imparatorunun hakimiyetini kabul etti. İmparator ona ve adamlarına kötü muamele etmedi. Bu haber Ebû Müslim'e gelince Ziyâd b. Sâlih'i 133/751 yılında Çinliler'in üzerine gönderdi. İki ordunun şiddetli çarpışması sonucunda Müslümanlar büyük bir zafer kazandı.

³⁸⁸ H.Dursun Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, 3. Baskı, Kamer Yayınları, İstanbul, 2000, s.57; Yazıcı, s.36; Rene Grousset , *Bozkır İmparatorluğu*, terc.Reşat Uzman, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980, s.124-126

³⁸⁹ İbn Tayfur, *Kitabu'l-Bağdad*, thk. Muhammed Zahid b. Hasen el-Kevseri, Mısır, 1949, s.12

³⁹⁰ Makdisî, VI, s.74

Çinlilerden elli bin kişi öldürüldü ve yirmi bin kişi esir alındı. Kurtulanlar ise Çin'e kaçtı."³⁹¹

Talas savaşıyla ilgili E. Chavannes ve Liu En-Lin tarafından yazılan Çin kaynaklarında ise özet olarak şu bilgilere yer verilmektedir:

“133/751 yılında Taşkent seferine çıkan Kao Sien-tche, çok geçmeden Taşkent hükümdarını esir olarak Çin imparatoruna göndermiş ve hükümdar burada infaz edilmiştir. Bunun üzerine Taşkent hükümdarının oğlu, Çin'den intikam almak için komşu devletlerden yardım isteğinde bulunmuş,³⁹² bu çağrıya cevap veren devletler güçlerini birleştirdikleri gibi düzenleyecekleri saldırı için de Araplar'la da ittifak gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca bu devletler, Kuça, Karaşar, Hotan ve Kaşgâr şehirlerine karşı yapmayı tasarladıkları sefer için Araplarla da anlaşmışlardır. Bundan haberdar olan Kao Sien-tche büyük bir ordu ile Araplar'ı karşılamak üzere harekete geçmiştir. İki ordu Talas civarında karşılaşmış, beş gün devam eden çetin bir savaştan sonra, Karluk kuvvetlerinin taraf değiştirmeleri yüzünden Çin ordusu iki cephede çarpışmak mecburiyetinde kalmış ve askerlerinin çoğunu savaş meydanında kaybederek ağır bir yenilgiye uğramış, Kao Sien-tche de az bir kuvvetle canını zor kurtarmış, yirmi bin kadar da askeri savaş meydanında bırakmıştır.³⁹³

Türk, İslam ve dünya tarihi bakımından büyük bir önem taşıyan Talas savaşının önemli neticelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

133/751 yılı Çin'in Batı Türkistan üzerindeki siyasî emellerinden ebediyen vazgeçmek zorunda kalmasının başlangıcı olarak kabul edilebilir. Buna karşılık, savaştan önceki yıllarda Batı Türkistan'da zayıf olan Türk nüfusu, Talas savaşından sonra yeniden güçlenme imkanı bulmuştur. Karluklar, Göktürk ve Türkeş devletlerinin yıkılması üzerine bölgenin en kuvvetli unsuru olarak Türk birliğini yeniden kurmak için önemli bir fırsat yakalamışlardır. Ayrıca Karluklar, Çin tehlikesinin son bulmasından sonra 148/766 yılında bağımsız bir devlet kurma imkanı bulmuşlardır.

³⁹¹ İbnü'l-Esîr, V, s.90-91; Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Târîhi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1999, s.139

³⁹² İbrahim Kafesoğlu, , *Türk Dünyası El Kitabı, Karluklar*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, s.154-155

³⁹³ Turan, s.139-140; Abdülkerim Özeydin, “Türklerin İslamiyeti Kabulü,” *Türkler*, Ankara, 2002, IV, s.246-247; Liu En-Lin, “Talas Seferi Hakkında Yapılan Bir İnceleme,” *VIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1972, I, s.414-420

Sâsânî Devleti'nin yıkılmasından sonra birbirleriyle teması geçen Türkler ile Araplar arasındaki münâsebet, öncelikli olarak karşılıklı mücadeleler şeklinde başlamış ve yarım asırdan fazla da bu şekilde devam etmiştir. Talas savaşıyla beraber yarım asırdır devam eden Türk-Arap düşmanlığı, yerini büyük oranda dostluk ve kardeşliğe bırakmıştır. Gelişen olumlu hava, İslam dininin Türkler tarafından daha hızlı bir şekilde benimsenmesine Abbâsî Devleti'nin çeşitli kadrolarının Türkler tarafından doldurulmasına uygun bir zemin hazırlamıştır.

Talas savaşı, dünya kültür tarihi bakımından da büyük gelişmelere zemin hazırlamıştır. Çin'de keten ve kenevir hammaddesinden imal edilmekte olan kâğıt, bu savaş sırasında Müslümanlar'ın eline esir düşen Çinliler vâsıtasıyla Çin'in dışında ilk defa Semerkand'da üretilmeye başlanmıştır. I. asırdan itibaren Çin'de kullanılan kâğıdın bu ülke hâricindeki ülkelerde bilinmediği dönemde yazı malzemesi olarak Mısır'da aynı adı taşıyan bir bitkiden imal edilen papirüs ile hayvan derisinden yapılan parşömen kullanılıyordu. İslam dünyasında ise ilk zamanlar daha ziyade papirüs, Abbâsîler'den itibaren de parşömen kullanılmaktaydı. Netice olarak IX. asrın başlarından itibaren İspanya'dan Hindistan'a kadar bütün İslam ülkelerinde kâğıt üretimine başlandı. Kâğıt, Avrupa'ya Sicilya ve İspanya'dan ihraç yoluyla girmiş ve XIII. asırdan itibaren de Avrupa'da kâğıt imâlatına başlanmıştır. Dolayısıyla bilim ve kültürün yayılmasında birinci derecede rol oynayan kâğıdın Çin'den batıya taşınmasında Talas savaşının doğrudan olmasa da dolaylı yoldan rol oynadığı ifade edilebilir.³⁹⁴

IV. EBÜ'L-ABBAS'IN “SEFFÂH” LAKABIYLA ANILMASI

Ebü'l-Abbas, halifelik biâtını almasının ardından yaptığı konuşmada sarf ettiği “Ey Kûfeliler! Sizler sevdiğimiz kişilersiniz. Sizleri zalimlerin zulmü değiştirmede ve bizim zamanımıza kadar bozulmadan geldiniz. Allah başınıza devlet kuşunu kondu. Artık insanların en mutlusu ve en şerefliлерisiniz. Size verilecek maaşları yüz dirhem artırıyorum. Hazır olun, ben çok kan dökücüyüm ve mahvedici bir intikamcıyım.” demesinden sonra tarihte “Seffâh” olarak anılmıştır.³⁹⁵

³⁹⁴ Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, s.57-64; Yazıcı, s.37-41; Taşağıl, “Talas Savaşı”, 501; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III, s.57-58

³⁹⁵ Ünlü, s.124

Kelimenin lügat manası akıtmak, bol ihsanda bulunmak ve güzel konuşmak manalarına gelir.³⁹⁶ “Seffâh” kelimesi aynı zamanda “çok veren” anlamında da kullanıldığı için³⁹⁷ özellikle Ebü'l-Abbas'ın bu kelimeyi Kûfe ordusunun maaşlarını arttırdığını söylemesinden sonra sarf etmiş olması bazı tarihçileri bu anlamda düşünmeye sevk etmiştir.³⁹⁸

Halife b. Hayyât (240/854), İbn Kuteybe (276/889), Dineverî (282/895), Taberî (310/922) gibi İslam tarihçileri, Abbâsîler'in ilk dönem halifelerinden bahsederlerken “Seffâh” kavramını kullanmayıp sadece “Ebü'l-Abbas” derler. Onlar, halife hakkında “Emirü'l-Mü'minin Ebü'l-Abbas” ifadesini kullanmaktadırlar.³⁹⁹

İktidarı Emevîler'den bir ihtilâl ile ele geçiren Abbâsîler, iktidar isteği ile kendilerine karşı çıkabilecek etnik grupları temizleme işine girişmişlerdir. Bu işe de ilk önce Emevîler'den başladılar. Emevîler'e karşı güttükleri intikam siyaseti sayesinde onlara akıl almaz işkence yaptılar. İbn Kuteybe ve Yakubi gibi tarihçiler de “kan dökücü” anlamına gelen “Seffâh'ın” gerçekte Ebü'l-Abbas değil de, bir kasap gibi Emevîler'den intikam alan, sayısız kişiyi öldüren amcası Abdullah b. Ali'nin olduğundan bahsederler.⁴⁰⁰

Ebü'l-Abbas, Kûfe'deki hutbesinde yaptığı konuşmada kendisi için “kan dökücü” ve “bolca veren, cömert” manasına gelen “Seffâh” lakabını kullanmıştı. Ancak Ebü'l-Abbas'ın, her iki anlama gelen bir ifadeyi seçmesi, ilginçtir. Ebü'l-Abbas'ın, Kûfe'deki konuşması bütünüyle birlikte değerlendirildiğinde onun, “Seffâh” ibaresinden bol bol vermeyi ve iyilik yapmayı kastetmiş olması daha makuldür. Ancak kendilerine karşı isyan eden veya herhangi bir isyana karışmış olanları da cezalandırması da uzak bir ihtimal değildir.⁴⁰¹

³⁹⁶ İbn Manzur, II, s.485- 486

³⁹⁷ Suyûtî, s.241; Ünlü, s.124

³⁹⁸ Bkz. Ali Aksu, “Emevîlerin Abbâsîler Tarafından Soykırımı Uğratılması ve Ebü'l-Abbas'ın Bu Soykırımındaki Rolü” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, Sivas, 2000, s.259 vd.

³⁹⁹ Taberî, VII, s.421.

⁴⁰⁰ İbn Kuteybe , *el- İmâme* II, s.121; Ya'kubi, II, s.232

⁴⁰¹ Aksu, s.259-268

V. EBÜ'L-ABBAS'IN ŞAHSİYETİ VE ÖLÜMÜ

Kaynaklara göre Ebü'l-Abbas, kıvrıkcık saçlı, uzun boylu, beyaz tenli, doğan burunlu, geniş omuzlu, güzel yüzlü ve güzel sakallı,⁴⁰² yakışıklı ve alımlı idi.⁴⁰³ Ayrıca o, cömert, yumuşak huylu, ağır başlı,⁴⁰⁴ hayâ ve iyilik sahibi bir insandı.⁴⁰⁵ Zeki, kâmil, iyi ahlâk sahibiydi.⁴⁰⁶ Namaza, oruca ve diğer ibadetlere düşkün biriydi. Hazır cevap ve çabuk karar verebilen bir yapıya sahipti.⁴⁰⁷

Ünlü Arap edebiyatçısı Câhız, Ebü'l-Abbas'ın cömertliğini anlatmak için şöyle bir olay nakleder: “Ebû Dulâme adında bir kişi, bir gün Ebü'l-Abbas'ın huzuruna çıktığında halife ona isteğini sordu. Bunun üzerine Ebû Dulâme, sadece bir av köpeğine ihtiyacı olduğunu söyledi. Ebü'l-Abbas, bunun yerine getirileceğini bildirince Ebû Dulâme, köpeğin yanında ayrıca binip ava çıkacağı bir hayvanın da verilmesini istedi. Ebü'l-Abbas, bu arzusunun da yerine getirileceği taahhüdünde bulundu. Ebû Dulâme, bu defa kendisine bir köle tahsis edilmesini istedi. Kölenin verileceği söylendiğinde Ebû Dulâme'nin “Efendimiz, artık bu köpek ve binitle gerçekleştirdiğim avı pişirecek bir cariye bağışlayalım” dediği duyuldu. Halife ona cariye sözü verince “Efendimiz bunların barınacakları bir de mesken lazımdır” diyerek bir ev talebinde bulundu. Ebü'l-Abbas, kendisine bunun da verileceğini söyledi. Ebû Dulâme, devamla “Efendimiz, bir köyümüz olmazsa bu ailenin geçimini nereden karşılarız?” dediğinde, bu defa da Ebü'l-Abbas, ona yüz dekar dikili, yüz dekar ekime müsait bir arazi verilmesini emretti. Ebû Dulâme yine “Efendimiz, ben de size Esedoğulları vadilerinden beş yüz bin dekar vereyim” dedi. Halife bu latifeye gülerek, “Öyle ise arazinin tamamı dikili olsun” diyerek Ebû Dulâme'nin isteğini gerçekleştirdi.⁴⁰⁸

Suyûtî de geçen bir rivâyette de, “Ebü'l-Abbas, insanlar arasında cömertlik konusunda en önde olanlardandı. Vaat edip de vaktinde yerine getirmediği hiçbir şey olmamıştı. Sözüne yerine getirmeden yerinden ayrılmazdı.” Bir defasında Abdullah b. Hasan adlı

⁴⁰² İbn Kesir, XIII, s.294; İbnü'l-Cevzi, VII, s.298; Hatip el-Bağdadi, XI, s.238; H.İbrahim Hasan, II, s.310; Belâzürî, IV, s.237

⁴⁰³ İbn Kesir, XIII, s.294; Mes'ûdî, II, s.215; İbnü'l-Cevzi, VII, s.298; Hatip el-Bağdadi, XI, s.237 H.İbrahim Hasan, II, s.310

⁴⁰⁴ İbn Tiktaka, s.134

⁴⁰⁵ Belâzürî, IV, s.237; H.İbrahim Hasan, II, s.310; Zorlu, s.42; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III, s.59

⁴⁰⁶ İbn Tiktaka, s.133

⁴⁰⁷ İbn Kesir, XIII, s.294

⁴⁰⁸ Mes'ûdî, II, s.218; H.İbrahim Hasan, II, s.310

bir kişi Ebü'l-Abbas'a gelerek, "Bazılarına biner biner dirhem dağıttığımı duydum. Ben de isterim" deyince Ebü'l-Abbas da hemen adamlarına emir verip Abdullah b. Hasan'ın evine bin dirhemini götürülmesini emretti.⁴⁰⁹

Devlet adamlarıyla gece toplantılar yapmayı Ebü'l-Abbas kadar seven halife yoktu. O çoğu kere şöyle derdi: "İlmini artırmayı terk edip cehaletin artmasını tercih eden kimseye şaşılır." Bir defasında Ebû Bekir Hüzeli, "Bu sözün manası nedir, ey mü'minlerin emiri?" diye sorunca: "O kişi, sen ve senin gibilerle birlikte oturup, ilim meclislerinde bulunmayı terk eder de, bir kadın veya bir cariye'nin yanına gider vakit geçirir. Onlarla birlikte olduğu müddetçe boş ve eksik sözler dinler ve noksanını arttırır" karşılığını verdi. Bunun üzerine Ebûbekir Hüzeli, şöyle dedi: "İşte bu yücelikte olduğunuz içindir ki, Allah sizi âlemlere üstün kılmış, şanınızı yüceltmış ve son peygamberi sizin ailenizden göndermiştir"⁴¹⁰

Ebü'l-Abbas, insanları edebiyat ve musîkiye teşvik eder, şâir ve şarkıcılara bol bahşişler verirdi. Şâir Ebû Becîle, bir gün Ebü'l-Abbas'ın huzuruna girdi, onu selamladıktan sonra: "*Ey mü'minlerin emiri! Kulunuz ve şâirinize, şiiirlerini okuma izni verir misiniz?*" dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbas da ona: "Allah sana lanet etsin! Emevîler'den Mesleme b. Abdülmelik hakkında şu şiiiri söyleyen sen değil misin?" dedi ve ona yazdığı şu şiiiri okudu:

Mesleme! Ey halifeler oğlu,

Savaş meydanının kahramanı,

Yeryüzünün gururu!..

Bunun üzerine şâir Ebû Becîle de şöyle dedi: "Ey mü'minlerin emiri! Evet ama, ben şöyle de dedim:

"Senden başkaları hakkında söylediklerimin hepsi yalandır.

Şu söylediklerim daha önce söylemiş olduklarımın hepsini reddeder.

Bu son olaylardan önce senin babanı gözlüyorduk.

⁴⁰⁹ Suyûtî, s.301

⁴¹⁰ Mes'ûdî, II, s.217; H.İbrahim Hasan, II, s.311

Daha sonra da kardeşini bekledik.

Ondan sonra ise ancak seni bekledik.

Sen tek ümidimiz, tek arzuladığımız oldun.”

Ebü'l-Abbas, bu şiirden hoşlandı ve şaire bol bahşış verdi.⁴¹¹

Ebü'l-Abbas, eğlence meclislerinde perde arkasında oturup şarkı dinlemeyi çok sevdi. Söylediği şarkıyı beğenen kişiye: “Çok güzel söyledin, tekrar et” diye bağırırdı. Şarkıcılardan hiçbiri, bir para kesesi veya güzel bir elbise almadan oradan ayrılmazlardı.⁴¹²

Ebü'l-Abbas'ın en neşeli anları, sofraya kurulduğu anlardı. Bu esnada çok cömert ve güler yüzlü olurdu. Bu sebeple yakınlarından biri olan İbrahim b. Mahreme, halifeden bir şey istemeyi arzu ettiği zaman, yemeğe kadar bekler ve yemek esnasında isterdi. Bir gün Ebü'l-Abbas İbrahim'e: “İhtiyaçlarını istemek suretiyle bizi yemekte meşgul etmenin sebebi nedir?” sorusunu sordu. İbrahim de: “İstediklerimi elde etmek arzusu, bu şekilde davranmamı gerektiriyor.” Bunun üzerine Ebü'l-Abbas: “Bu keskin zekan ile sen şüphesiz efendiliğe, şan ve şeref sahibi olmaya layıksın” dedi.

Ebü'l-Abbas hayatında tek kadınla evlenen birkaç halifeden biriydi. Hilâfete gelmeden önce Ümmü Seleme adlı bir kadınla evlenmişti. O, kocasının gözünde çok değerliydi. O kadar ki, halife olduğunda bile herhangi bir iş hakkında onunla istişare etmeden karar vermezdi.⁴¹³

Ebü'l-Abbas, hükümet merkezini Şam topraklarından Irak'a taşıdı. Hz. Ali evlâdı taraftarlarının yoğun olarak yaşadığı Kûfe yerine buraya yakın bir yerde inşâ ettirdiği ve Hâşimiyye⁴¹⁴ adını verdiği şehre yerleşti ve burayı hilâfet merkezi yaptı. Ardından hükümet merkezini Enbâr şehrine nakletti.⁴¹⁵ Burada Hâşimiyye adını taşıyan bir hilâfet sarayı inşâ ettirdi. Saray bu adını ailenin ilk atası Hâşim'den almaktaydı.⁴¹⁶

⁴¹¹ Mes'ûdî, II, s.218; H.İbrahim Hasan, II, s.310

⁴¹² Mes'ûdî, II, s.218; H.İbrahim Hasan, II, s.311

⁴¹³ Mes'ûdî, II, s.218-219; H.İbrahim Hasan, II, s.312

⁴¹⁴ Hamevî, V, s.389.

⁴¹⁵ Makdîsi, VI, s.88

⁴¹⁶ Suyûtî, s.300

Ebü'l-Abbas 4 yıl 9 ay⁴¹⁷ süren halifeliğinin ardından 136/754'de Zilhicce ayının on üçüncü gününde Pazar günü Enbâr'da öldü.⁴¹⁸ Kaynakların çoğu Ebü'l-Abbas'ın ölüm sebebinin çiçek hastalığı olduğunu söylemiştir.⁴¹⁹ Hummâ⁴²⁰ veya Zâtülcenb⁴²¹ hastalığından öldüğü de rivâyet edilmiştir. Târîhu'l-Ya'kûbî'de ise hastalığın ne olduğu söylenmeden "illet" diye bahsedilmiştir.⁴²²

Ebü'l-Abbas'ın cenâze namazını amcası İsâ b. Ali kıldırdı. Ardından Enbâr şehrindeki hükümet sarayına gizlice⁴²³ defnedildi.⁴²⁴ Tereke olarak dokuz cüppe, dört gömlek, beş şalvar, dört taylesan ve üç ipekli şal bıraktı.⁴²⁵ Ebü'l Abbas'ın öldüğünde 36 yaşında olduğunu söyleyenler olduğu gibi⁴²⁶ 30⁴²⁷, 32,⁴²⁸ 33⁴²⁹ ya da 28⁴³⁰, 29⁴³¹ yaşında olduğu da rivayet edilmiştir.⁴³²

Ebü'l-Abbas ölmeden önce kendisinden sonra hilafete geçmek üzere kardeşi Ebû Ca'fer el-Mansûr'u ondan sonra da İsâ b. Mûsa'yı veliaht tayin etmiş, bu ahidnâmeyle yazdırarak mühürleyip Abbâsî hânedanına da şahitlik ettirerek İsâ b. Mûsa'ya teslim etmişti. Bu ahidnâmeye istinâden Ebû Ca'fer el-Mansûr, Ebü'l Abbas öldükten sonra halife oldu.⁴³³

⁴¹⁷ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III, 62

⁴¹⁸ Belâzürî, IV, s.238; Ünlü, Nuri, 124; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III, 62; Yılmaz, Öztuna, *İslam Devletleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989 I, s.113

⁴¹⁹ İbn Kesir, XIII, s.294; Belâzürî, IV, s.239; Hitti, II, s.446

⁴²⁰ Belâzürî, IV, s.238

⁴²¹ Zâtülcenb, Akciğer zarının iltihâbı için bkz. İbn Manzûr, I, s.194

⁴²² Ya'kûbî, III, s.97-98

⁴²³ Ünlü, s.124

⁴²⁴ İbn Kesir, XIII, s.294,302; Belâzürî, IV, s.239; Algül, III, s.236

⁴²⁵ İbn Kesir, XIII, s.302

⁴²⁶ Belâzürî, IV, s.238; Ya'kûbî, III, s.98; Taberî, VII, s.471

⁴²⁷ İbn Kesir, XIII, s.294

⁴²⁸ Hatip el-Bağdâdî, X, s.50

⁴²⁹ H.İbrahim Hasan, II, s.315

⁴³⁰ İbn Kesir, XIII, s.294; Taberî, VII, s.471

⁴³¹ H.İbrahim Hasan, II, s.315

⁴³² Hitti, II, s.446

⁴³³ Ünlü, s.124; Algül, III, s.237

SONUÇ

İsmi Hz. Muhammed'in amcası Abbas b. Abdulmuttalib b. Hâşim'den alan Abbâsî Devleti, kendilerinden önce İslam dünyasında idareyi ellerinde bulunduran Emevî Devleti'ne son vermeleri sonucunda kurulmuştur. İslam tarihinde Emevîler'in yerine Abbâsîler'in yönetimi ele geçirmesiyle idarî, askerî, siyasî ve ilmî sahalarda çok büyük değişiklikler olmuştur.

Emevî halifelerinin yaklaşık bir asır kadar devam eden idarelerinde benimsedikleri siyasî görüşler ve yaptıkları uygulamalar, geniş bir coğrafyada hüküm sürmekte olan İslam toplumu içinde ciddi rahatsızlıklara sebep olmuştur. Emevî yönetimine karşı duyulan bu rahatsızlık mevcut iktidarın değişmesi gerektiğine inanan kitleleri farklı örgütlenmelere sevk etmiştir.

Abbâsîler'in, Emevî iktidarına son vermek amacıyla faaliyet gösteren gayr-i memnun unsurlar arasına katılışı Hz. Ali evlâdı adına Humeyme'de faaliyet gösteren Hz. Ali'nin torunu Ebû Hâşim b. Muhammed b. Hanefiyye'nin kendileriyle birlikte hareket etmeleri için çağrıda bulunmasıyla başlamıştır. Bir rivâyete göre Ebû Hâşim, 98/716-717 yılında vefâtından önce imamlık hakkını, Hz. Muhammed'in amcası Abbas'ın torunu Muhammed b. Ali b. Abdullah'a vasiyet etmiştir. Muhammed b. Ali'nin önderliğinde 100/718 yılında büyük bir gizlilik içerisinde başlayan ihtilâl hareketi, İbrahim b. Muhammed'in Ebû Müslim'i Horasan'a göndermesi ve onun 128/746'da burada hareketin idaresini ele almasıyla devam etmiştir. Ardından Emevîler'le yapılan uzun ve kanlı mücadeleler sonunda Abbâsîler, hilâfet makamını ele geçirmiş, önce 132/749 yılında Kûfe'de Muhammed b. Ali'nin oğlu Ebû'l-Abbas'a biât edilmiş, kısa bir süre sonra da son Emevî halifesi Mervan b. Muhammed'in ölümüyle de yaklaşık beş asır hüküm sürecek olan Abbâsî Devleti kurulmuştur.

Abbâsî ihtilâli, bilinçli insanların oluşturduğu bir ekip sayesinde gerçekleşmiş, bu ekip fikirlerini yayma konusunda son derece idealist davranmış ve yoğun bir çabanın içinde olmuştur. İdealist bir kadronun oluşturduğu bu ihtilâl ekibi İslam tarihinde son derece mükemmel organize edilmiş ve bu tarz bir organizasyonla başarıya ulaşmış bir ihtilâl girişiminin ilk örneğini oluşturmuştur. Ancak bu ihtilâle büyük bir ivme kazandıran Süleyman b. Kesir, Ebû Seleme ve Ebû Müslim gibi değerli yöneticiler "İhtilal önce

kendi çocuklarını yer.” prensibinin bir neticesi olarak Süleyman b. Kesir ve Ebû Seleme Ebû Müslim tarafından peş peşe ortadan kaldırılmış, sonra da Ebû Müslim, Ebû'l-Abbas'tan sonra iktidara gelen Ebû Ca'fer tarafından öldürülmüştür.

Kûfe'deki hutbesinde kendisini “Seffâh” lakâbıyla adlandıran, Abbasî Devleti'nin ilk halifesi olan Ebû'l-Abbas, iktidarı süresince, bir taraftan yeni devleti tesis etmeye çalışırken bir taraftan da Emevîler'e karşı girişilen intikam hareketleriyle meşgul olmuştur. Emevî hânedanı mensuplarından canını kurtarabilenler ülkenin çeşitli yerlerine dağılmış, bu hânedandan Abdurrahman b. Mervan ise Endülüs'e kaçıp ve Endülüs Emevî Devleti'ni kurmuştur. Ebû'l-Abbas yaklaşık 5 yıllık kısa bir süreyi kapsayan halifeliğinde, Emevîler dışında diğer muhaliflerin de bir çoğunu bertaraf etmiş, yine Alioğulları gibi çok önemli rakiplerini de ikram ve izzette bulunarak etkisiz hale getirmiştir. Ebû'l-Abbas, kısa süren bu yönetimi esnasında ancak devletin farklı coğrafyalarında ortaya çıkan isyanlara karşı dahîli istikrarı ve sınır güvenliğini sağlamakla meşgul olmuştur. Bunun sonucunda Endülüs toprakları hariç olmak üzere daha önce Emevîler'in sahip olduğu bütün beldelerde sükûneti sağlayarak buraları merkezî idareye bağlamıştır. Dolayısıyla Ebû'l-Abbas'ın hilâfeti döneminde, dış politik gelişmelerde dikkate değer bir faaliyetten söz edilemez. Merkezî otoriteyi sağlama gayreti Ebû'l-Abbas döneminde ilim, fikir ve imar faaliyetlerindeki gelişmelere de engel olmuştur.

Ebû'l-Abbas dönemiyle ilgili diğer bir gelişme de hilâfet merkezinin Şam'dan Irak'a taşınmasıdır. Ebû'l-Abbas hükümet merkezini Kûfe ve Basra gibi önemli şehirler yerine önce Hâşimiyye'ye ardından da Enbâr şehrine nakletmiştir. 133/751 yılında, Türk-İslam ve dünya tarihi bakımından büyük önem taşıyan Müslümanların Çinlileri yenilgiye uğrattığı Talas Savaşı da Ebû'l-Abbas döneminde gerçekleşen önemli olaylardandır.

BİBLİYOGRAFYA

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Târîhi, Komisyon, İstanbul 1989.

Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye (Müellifi Meçhul), thk. Abdülaziz ed-Duri ve ve Abdülcebbar el-Muttâlibi, Beyrut 1971

AĞIRAKÇA, Ahmed, *Ömer İbn Abdülazîz*, Akdem Yayınları, İstanbul 1984

AKSU, Ali, “ Emevîlerin Abbâsîler Tarafından Soykırımı Uğratılması ve Ebü'l-Abbas'ın Bu Soykırımıdaki Rolü” ,*CÜİFD*, Sivas, 2000, Sayı 4, s.259-268

ALGÜL, Hüseyin, *İslam Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul 1991

APAK, Adem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 4 (Abbâsîler Dönemi)*, Ensar Yayınları, İstanbul 2013.

_____ *Asâbiyet ve Erken Dönem İslam Siyasi Tarihindeki Etkileri*,
Düşünce Kitapevi Yayınları, Bursa 2004,

ATALAN, Mehmet, “Abbâsî Daveti Süresinde er- Rızâ min Al-i Muhammed Söylemi”,
İslamî Araştırmalar Dergisi , 2005, Cilt XVIII, Sayı 2, s.183-192

_____ “Abbâsî Daveti Süresinde Ammar b. Yezîd,” *Dîni Araştırmalar Dergisi*, 2005, Cilt VIII, Sayı 22, s. 287-296

ATÇEKEN, İ. Hakkı, “Abbâsî Propagandası Sürecinde Hişâm b. Abdümelik Dönemi”,
SÜİFD, Sayı 17, Konya, 2004, s.21

AVCI, Casim, “Kûfe”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXVI, İstanbul 2002

AYCAN, İrfan, “Mervân I”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXIX, Ankara 2004

_____ *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebû Süfyan*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1990

AYKAÇ, Mehmet, *Abbâsî Devleti'nin İlk Döneminde İdârî Teşkilatında Dîvanlar*, TTK Yayınları, Ankara 1997

- BELÂZÜRÎ, Ebü'l- Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud Belâzuri (ö.279/892)
Ensâbü'l-Eşraf, Darü'l-Fikr, Beyrut 1996
- BOZKURT, Nahide, *Oluşum sürecinde Abbâsî İhtilâli*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000
- _____ “Alioğullarının Siyasal İktidar İstencinde –Abbâsîler Dönemi- İlk Mücadelesi; Muhammed en-Nefsu'z-Zekiyye'nin İsyanı”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2002, Cilt V, Sayı 13, s. 107-118
- BÜYÜKKARA, Mehmet Ali *İmâmet Mücadelesi ve Hâşimoğulları*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1999
- ÇETİN, Osman, “Horasan”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt XVIII, 1988 İstanbul
- DALKILIÇ, Mehmet, “Süleyman bin Huzâi'nin Öldürülmesi” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2012, Cilt 5, Sayı 21, s.285-292
- DELİCE, Ali , “Abbâsî İhtilâl Hareketi Gizlilik Dönemi Faaliyetleri,” *EKEV Akademi Dergisi*, Erzurum, 1999, Cilt 1, Sayı 4, s.37-73
- DEMİRCAN, Adnan, *İslam Tarihi'nin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996
- _____ *İslam Târihinin İlk Asrında Arap-Mevâlî İlişkisi*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996,
- DÎNEVERÎ, Ebû Hanife Ahmet b. Davud ed-Dîneveri, *el- Ahbâru't- Tivâl*, Nurettin Boilelli-İbrahim Tüfekçi), İstanbul 2007
- eL-HATÎB eL-BAĞDADÎ, Hâfiz, Ebâbekir Ahmed b. Ali, *Târihu Bağdât*, I-XVII, Beyrut 2001.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi “Abdullah b. Muâviye”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt I, İstanbul 1988
- GÖĞEBAKAN, Göknur “Malatya”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt XXVII, Malatya 2003

- GROUSSET, Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, terc. Reşat Uzman, Ötüken Yayınları İstanbul, 1980
- HALİFE B. HAYYAT, *Târihu'l Halife b. Hayyat*,(ö,240/854) *Tarih*, trc. Abdulhalik Bakır, Ankara 2001
- HASAN, Hasan İbrahim, *Siyasal, Dinî ve Kültürel İslam Tarihi*, (trc. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1985
- H.BECKER, "Busir", Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, Cilt II, İstanbul
- HİTTİ, Philip K., *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi*, Çev. Salih TUĞ, İstanbul 1995.
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fîdâ İsmail b. Ömer ed-Dîmeşkî (ö.774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XXI, Mısır 1997.
- İBN KESÎR, Ebû'l-Fîdâ İsmail b. Ömer ed-Dîmeşkî (ö.774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1994
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (ö.276/889), *El-Meârif*, Terc. Hasan Ege Şelale Yayınları , İstanbul, Tarihsiz
- _____, *El- İmâme ve's-Siyâse*, I-II, thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, Beyrut
- İBN MANZÛR, Cemâlüddîn Ebü'l-Fazl (V. 711/1312), *Lisânü'l-Arabi'l-Muhît*, Beyrut 1970.
- İBN SÂ'D, Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1985
- İBN TAYFUR, *Kitabu'l-Bağdad*, thk. Muhammed Zahid b. Hasen el-Kevseri, Mısır 1949
- İBN TİKTAKÂ, Muhammed b. Ali b Tabâtabâ (ö.709/1309), *el-Fahrî fi'l Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Düvel'il-İslamiyye*, thk. Memduh Hasen Muhammed, Mektebet'üs Sekâfet'id Dîniyye, Beyrut ts.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali (ö.597/1201), *el-Muntazam fî Târîhi'l Ümem ve'l Mülûk*, I-IXX, thk. Muhammed Abdulkâdir A'tâ - Mustafa Abdulkâdir A'tâ, Beyrut 1992.

İBNÜ'L-ESÎR, İzzeddin Ebu'l Hasen (ö.630-1232), *el-Kâmil fî't-Târîh*, I-XI, Beyrut 1987.

İBNÜ'L-ESÎR, “*El Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*,” Bahar Yayınları, Komisyon

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Dünyası El Kitabı, Karluklar*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992

KAPAR, Mehmet Ali, “Muâviye b. Yezîd”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt XXX, İstanbul 2005

KURT, Hasan, “Mervân II”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt XXIX, Ankara 2005

LİU EN-LİN, “Talas Seferi Hakkında Yapılan Bir İnceleme,” *TTK Bildirileri*, Cilt I, Ankara 1972, s. 414-420

MAKDÎSÎ, Mutahhar b. Tahir (ö.387/997) *Kitabu'l-Bed ve't Tarih*, Paris 1916

MES'ÛDÎ, Ebu'l Hasen Ali b. Hüseyin b. Ali (ö.346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, Beyrut 2005.

SARIÇAM, İbrahim, *İslam Öncesinden Abbâsîler'e Kadar Emevi- Hâşimi İlişkileri* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011

SUYÛTÎ, Celâlüddin Abdurrahman Abdurrahman b. Ebi Bekr (ö.911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, thk.M.Muhyiddin Abdilhamid, 4.Baskı, Beyrut 1989.

eş-ŞÂKİR, Mahmud, *Hız. Adem'den Bugüne İslam Tarihi*, trc. Ferit Aydın, İstanbul 1995

ONAT, Hasan “Ebû Hâşim”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt X, İstanbul 1994

ÖNKAL, Ahmet, Tahkim Olayı Üzerine Bir Değerlendirme, *İstem*, 2003, Yıl 1, Sayı 2., s.33-68

- ÖZAYDIN, Abdülkerim, *Türklerin İslamiyeti Kabulü*, Türkler, Ankara 2002
- ÖZKUYUMCU, Nadir “Hişâm b. Abdülmelik”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt XVIII, İstanbul 1998
- TABERÎ, Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu’l Ümem ve’l-Mülûk* (ö.310/922), thk. Muhammed Ebû’l Fadl İbrahim, I-XI Mısır 1970.
- TAŞAĞIL, Ahmet, “Talas Savaşı”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt XXXIX, İstanbul 2010
- TUFANTOZ, Abdürrahim“ Mervânî”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt XXIX, Ankara 2005
- TURAN, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999
- ÜNAL, Oğuz, *Türkiye Tarihine Horasan’dan Anadolu’ya*, Töre Devlet Yayınları, Ankara 1980
- ÜNLÜ, Nuri, *Anahatlarıyla İslam Tarihi, (Başlangıçtan 1918’e Kadar)*, Marmara Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul 1984
- WELHAUSEN, Julius, *Arap Devleti ve Sukutu*, Terc. Fikret Işıltan, Ankara 1963
- YA’KÛBÎ, Ahmed b. Ebî Ya’kûb b. Ca’fer b. Vehb ibn-i Vâdih (ö.283/897), *Târîhu Ya’kûbî*, Necef 1939
- YÂKÛT el-HAMEVÎ, Şeyh İmam Şihâbeddîn Ebî Abdullah, *Mu’cem’ul Buldân*, Dâr’us Sadr, Beyrut 1968
- YAZICI, Nesîmî, *İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2004
- YILDIZ, Hakkı Dursun, *İslamiyet ve Türkler*, Kamer Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2000

_____, “Abbâsîler”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt I, İstanbul 1988

_____, “Abdullah b. Zübeyr b. Avvam” Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt I
İstanbul, 1988

_____, “Abdûmelik b. Mervân” Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt I, İstanbul
1988

_____, “Ebû Müslim”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt X, İstanbul 1994

_____, “Ebû Seleme”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt X, İstanbul 1994

_____, “Yezîd b. Abdûmelik”, Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi,
Cilt XIII, 1986

YİĞİT, İsmail “Emevîler”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt XI, İstanbul 1995

_____, “Ömer b. Abdülazîz”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt XXXIV,
İstanbul 1996

ez-ZEHEBÎ, Şemseddin Muhammed bin Ahmed bin Osman, (748/1374), *Siyer-i
A'lâmi'n-Nübelâ*, Beyrut 1985

ZORLU, Cem, *Abbâsîler'e Yönelik Dinî ve Siyasî İsyanlar*, Ankara Okulu Yayınları,
Ankara 2001

ZETTERSTEEN, K.V., “Ebü'l-Abbas” Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, Cilt
IV, İstanbul 1994

_____, “Bukeyr b. Mahan”, Milli Eğitim Bakanlığı İslam
Ansiklopedisi, Cilt II, İstanbul 1961

_____, “Ebû Seleme”, Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, Cilt
IV, İstanbul 1994

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı: İbrahim

Soyadı: CEYLAN

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 15.02.1982, Tarsus/MERSİN

Medeni Durumu: Evli

Tel: 0505 5854608

E-posta: iceylan44@hotmail.com

Yazışma Adresi: Rahmi Akıncı Ortaokulu, Battalgazi/MALATYA

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Erciyes Üniversitesi	2005
Lise	Tarsus İHL	1999

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2005 – Halen	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen